

T.C
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI
MİMARLIK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TARİHİ GAZİANTEP HAMAM YAPILARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MELTEM ARARAT

GAZİANTEP – 2018

T.C
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI
MİMARLIK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TARİHİ GAZİANTEP HAMAM YAPILARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

MELTEM ARARAT

TEZ DANIŞMANI

DR. TÜLAY KARADAYI YENİCE

GAZİANTEP-2018

KABUL VE ONAY

Meltem Ararat tarafından hazırlanan ‘‘Tarihi Gaziantep Hamam Yapıları’’ başlıklı bu çalışma 10.07.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

.....
Dr. Öğretim Üyesi Tülay KARADAYI YENİCE
(Danıřman)

.....
Dr. Öğretim Üyesi Mustafa İNCESAKAL
(Üye)

.....
Dr. Öğretim Üyesi Selçuk SAYIN
(Üye)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. 10.07/2018.

Prof. Dr. Mustafa KURPUZCU
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Tarihi Gaziantep Hamam Yapıları” başlıklı çalışmamın tarafımca, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtirim.

10/07/2018

Meltem ARARAT

İÇİNDEKİLER

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI	
ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı	2
1.2. Çalışmanın Kapsamı.....	2
1.3. Çalışmanın Yöntemi.....	2
2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
2.1. Hamam Yapıları	4
2.2. Hamam Yapılarının Tarihsel Gelişimi	4
2.2.1. Roma Dönemi Hamam Yapıları.....	5
2.2.2. Bizans Dönemi Hamam Yapıları.....	9
2.2.3. Osmanlı Dönemi Hamam Yapıları.....	10
2.3.1. Osmanlı Hamamı Mekân Düzenlemeleri	13
2.4. Osmanlı Dönemi Hamam Tipolojileri.....	18
2.4.1. Haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip (A)	19
2.4.2. Yıldızvari Sıcaklıklı Tip (B).....	20
2.4.3 Kare Bir Sıcaklık Etrafında Sıralanan Halvet Hücreli Tip.....	21
2.4.4 Sıcaklığı çok Kubbeli olan Tip (D)	22
2.4.5 Ortası Kubbeli Enine Sıcaklıklı Ve Çifte Halvetli Tip.....	23
2.3.6. Ilıklık, Sıcaklık ve Halveti Eş odalar Halinde Olan Tip.....	24
3. TARİHİ GAZİANTEP HAMAMLARI.....	26
3.2.1. Tarihi Gaziantep Hamamları	27
3.2.1.1. Lala Mustafa Paşa Hamamı.....	30
3.2.1.2. Keyvanbey Hamamı	38
3.2.1.3. Tabak Hamamı	43
3.2.1.4. Kale Hamamı.....	49
3.2.1.5. Hüseyin Paşa Hamamı.....	52
3.2.1.6. Şeyh Fettullah Hamamı	57
3.2.1.7. Göymen (Pazar) Hamamı	63

3.2.1.8. Tutlu Hamamı.....	66
3.2.1.9. Naip Hamamı	67
3.2.1.10. İki Kapılı Hamam	72
3.2.1.11. Şehitler Hamamı.....	77
3.2.1.12. Eski Hamam	79
4. TARİHİ GAZİANTEP HAMAMLARININ OSMANLI DÖNEMİ HAMAMLARI İÇERİSİNDEKİ YERİ, ÖNEMİ VE KARŞILAŞTIRILMASI.....	87
4.1. İşlev Özelliklerine Göre Konum Tipolojisi.....	87
4.2. Fonksiyon Özelliklerine Göre Tipoloji	88
4.3. Plan Tipolojisine Göre Karşılaştırmalar	89
4.4. Yapı Malzemesine Göre Karşılaştırmalar	91
4.5. Üst Örtü Sistemi	91
4.6. Genel Mekân Tipolojisi.....	94
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	97
KAYNAKÇA	98
ÖZGEÇMİŞ	101

ÖNSÖZ

Tarihi Gaziantep Hamam Yapıları adlı tez çalışmam süresince değerli katkılarda bulunan, her türlü bilgi ve desteğini benden esirgemeyen tez danışmanım Sayın Dr. Öğ. Üyesi Tülay Karadayı Yenice'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmamda kaynaklarını ve bilgilerini benimle paylaşan Dr. Öğ. Üyesi Hüsnü Uğur'a, projeleri temin etmemde bana yardımcı olan Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Barış Görene, Resim temin etmemde bana yardımcı olan Kutay Mühendislik çalışanlarına, Alan çalışmalarımda bana yardımcı olan Hacer Barış, Rukiye Erkan ve Mehmet Kırat'a, yardımları için Süleyman Enes'e teşekkürlerimi sunarım.

Bugünlere gelmemi sağlayan, her türlü desteğini benden esirgemeyen anne-babam Türkan Barış-Osman Barış'a, ağabeylerim Fırat Barış ve Ferda Barış'a, kardeşim Eren Barış'a sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarım. Ayrıca manevi desteği için eşim Mehmet Ararat'a teşekkür ederim.

Meltem Ararat

ÖZET

Osmanlı Devleti tarih boyunca sınırlarının ulaştığı her yere birçok eser inşa etmiştir ve bu yapıların birçoğu günümüzde kullanılmakta olup bazıları ise günümüze ulaşamamıştır. Tarihimizi yansıtan bu yapılar arasında hamam yapıları da önemli bir yere sahiptir. Hamam yapıları bir toplumun temizlik anlayışını ve yıkanma kültürünü yansıtmaktadır. Bu yapılar ilk zamanlardan itibaren mimari bir şekillenme göstermiş ve giderek kendi tipolojisini oluşturmuştur. Gaziantep kentinde inşa edilen tarihi hamam yapıları da Osmanlı mimarisinin en güzel örneklerinden biridir. Bu hamamlardan birçoğu günümüzde varlığını ve fonksiyonunu devam ettirmesine rağmen bazı hamamlar yok olmuş ya da başka amaç için kullanılmaktadır. Yukarıda bahsedilen konu doğrultusunda, köklü bir tarihe sahip olan “Gaziantep’in Tarihi Hamam Yapıları” adlı çalışmada Gaziantep kentinde bulunan Osmanlı dönemi hamam yapılarının yapım tarihleri, plan tipolojileri, yapı malzemeleri ve kullanım durumları incelenmiştir. Daha sonra ise Gaziantep’te bulunan tarihi hamam yapıları plan tipolojisi, cephe özellikleri, mekân dağılımları ve örtü sistemleri karşılaştırma yapılarak anlatılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hamam, Gaziantep Hamamları, Osmanlı Hamam Tipolojisi, yıkanma kültürü

ABSTRACT

The Ottoman State has built many buildings. Inside borders throughout history many of these buildings are in use today, some of them are demolished. Among these buildings which reflect our history, the baths have an important place. Bath buildings reflect a society's understanding of cleanliness and bathing culture. These structures have been architectural configuration since the earliest times and have gradually formed their own typology. The historical baths which were built in the city of Gaziantep are one of the most beautiful examples of Ottoman architecture. Many of these baths continue to serve as baths today, some of them have been destroyed or being used for other purposes. Towards subject mentioned above, plan typologies, building materials and their usage were examined in my study of historical baths of Gaziantep which has a long history. In the conclusion section, historical bath buildings in Gaziantep are explained by comparing plan typologies, facade features, spatial distributions and cover systems.

Keywords: Baths, Gaziantep Baths, Ottoman Bath typology, wash culture

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Roma Hamamı, bölümleri (Aru,1949).....	6
Şekil 2. Caracalla Hamamı, planı (Oetaalaar,2013).....	7
Şekil 3. Stabian Hamamı, planı (a) (Garrett, 1993) ve perspektif görünüşü (b) (URL-1)	8
Şekil 4. Diocletianus Hamamı, planı (a) ve kesitleri (b) (Palladio, 1797)	8
Şekil 5. Zeuxippos Hamamı, planı (Seviç, 2014)	9
Şekil 6. Edirne Beylerbeyi Hamamı, planı (a) ve eyvan görünüşü (b) (Aslanapa, 2004).....	11
Şekil 7. İstanbul Çemberlitaş Hamamı, planı (a), Davut Paşa Hamamı, planı (b) (Kuban,2007)	12
Şekil 8. Edirne Sarayı, Kum Kasrı Hamamı, planı (Ayverdi, 1973).....	12
Şekil 9. Kükürtlü Kaplıcası, planı (a) ve kesiti (b) (Ayverdi, 1966).....	13
Şekil 10. Osmanlı Hamamları, iç mekân düzenlemesi (Halaç, Kalak, Yıldırım, 2018)	13
Şekil 11. Osmanlı Dönemi hamamlarının bölümlerini gösteren şematik plan (Eyice, 1997)..	14
Şekil 12. Sedir altı niş görüntüsü (a) (Aru, 1949)	15
Şekil 13. Havlu kurutma ocağı (b) (Şen, 2008).....	15
Şekil 14. Ilıklık kapısı üzerindeki baca, buhar yaşmağı (Aru, 1949).....	16
Şekil 15. Hamamlarda kurna görüntüsü (Şen, 2008)	17
Şekil 16. Külhan kesiti (Aru, 1949)	18
Şekil 17. Orhan Gazi Hamamı, planı (a) ve kesiti (b) (Ayverdi, 1966)	19
Şekil 18. Edirne Saray Hamamı, planı (a) ve kesiti (b) (Büyükdoğan, 1989)	20
Şekil 19. Kethüda Hamamı, planı (Önge, 1989)	20
Şekil 20. Haseki Hürrem Sultan Hamamı, planı (Kuban, 2007).....	21
Şekil 21. İstanbul Tahtakale Hamamı, planı (Ayverdi, 1974)	21
Şekil 22. Gazi Hüsrev Bey Hamamı, planı (Eyice, 1996).....	22
Şekil 23. İstanbul Haseki Hamamı, planı (Cebioğlu, 2013).....	22
Şekil 24. Kastamonu Yeni Hamam, planı (Aksoy, 2011).....	23
Şekil 25. Edirne Sokullu Mehmet Paşa Hamamı, planı ve kubbe görüntüsü (Önge, 1989)	23
Şekil 26. İznik ismail Bey Hamamı, planı (a) ve kesiti (b) (Akyıl Kantarcıoğlu, 1991)	24
Şekil 27. Gaziantep kent haritası (URL-2).....	26
Şekil 28. Koca Nakıp Hamamı, planı (Dağtekin, 2007 doktora tezinden düzenleyerek)	30
Şekil 29. Lala Mustafa Paşa Hamamı, uydu görüntüsü (a) ve külliye vaziyet planı (b) (Özkarıcı, 1995).....	30
Şekil 30. Lala Mustafa Paşa Hamamı, planı (Özkarıcı, 1995 arşivinden düzenleyerek)	31
Şekil 31. Lala Mustafa Paşa Hamamı, batı cephesi ve girişi görüntüsü (2017).....	32
Şekil 32. Lala Mustafa Paşa Hamamı, soğukluk görüntüsü (2017)	32
Şekil 33. Lala Mustafa Paşa Hamamı, ılıklığa geçiş kapısı (a) ve kubbe görüntüsü (b) (2017)	33
Şekil 34. Lala Mustafa Paşa Hamamı, batı eyvanı (a) ve doğu cephesi (b) görüntüsü (2017)	33
Şekil 35. Lala Mustafa Paşa Hamamı, ılıklık niş (a) ve sıcaklığa geçiş görüntüsü (b) (2017)	34
Şekil 36. Lala Mustafa Paşa Hamamı, doğu (a)- batı (b) eyvanı görüntüsü (2017).....	35
Şekil 37. Lala Mustafa Paşa Hamamı, Gulleytin (2017).....	35
Şekil 38. Lala Mustafa Paşa Hamamı, göbek taşı (a) ve kubbedeki ışık gözleri (b) (2017)....	36
Şekil 39. Lala Mustafa Paşa Hamamı, zemin döşemesi (2017)	36

Şekil 40. Lala Mustafa Paşa Hamamı, ılıkılık (a) ve sıcaklık (b) kubbe görüntüsü (2017).....	37
Şekil 41. Keyvanbey Hamamı 2017 uydu görüntüsü.....	38
Şekil 42. Keyvanbey Hamamı, planı (Dağtekin, 2017 doktora tezinden düzenleyerek)	39
Şekil 43. Keyvanbey Hamamı, dış cephe görüntüsü ve taşlık mekanı (2017).....	39
Şekil 44. Keyvanbey Hamamı, soğukluk bölümü (2017)	40
Şekil 45. Keyvanbey Hamamı, ılıkılık görüntüsü (2017)	40
Şekil 46. Keyvanbey Hamamı, sıcaklığa geçiş bölümü (a) ve halvet hücresi oturma sekisi görüntüsü (b) (2017).....	41
Şekil 47. Keyvanbey Hamamı, su deposuna açılan kapak görüntüsü (2017)	42
Şekil 48. Keyvanbey Hamamı, soğukluk kubbesi (a) ve kubbede yer alan ışık gözleri (b) (2017)	43
Şekil 49. Tabak Hamamı, uydu görüntüsü (a) ve vaziyet planı (b) (GVBM, 2006 arşivinden düzenleyerek)	43
Şekil 50. Tabak Hamamı, planı (GVBM, 2006 arşivinden düzenleyerek)	44
Şekil 51. Tabak Hamamı, cephe görüntüsü (2017).....	44
Şekil 52. Tabak Hamamı, soğukluk ve havuz görüntüsü (2017)	45
Şekil 53. Tabak Hamamı, kesit (a) ve görünüşü (b) (GVBM, 2006 arşivinden düzenleyerek).....	46
Şekil 54. Tabak Hamamı, sıcaklığa geçiş (a) ve eyvan görüntüsü (b) (GVBM, 2006)	46
Şekil 55. Tabak Hamamı, su deposu kapağı görüntüsü (GVBM, 2006).....	47
Şekil 56. Tabak Hamamı, keçelik bölümü (GVBM, 2006)	48
Şekil 57. Tabak Hamamı, kubbe görüntüsü (GVBM,2006)	48
Şekil 58. Kale Hamamı, uydu görüntüsü (a) ve planı (b) (Çam,2006 kitabından düzenleyerek)	49
Şekil 59. Kale Hamamı, görüntüsü (2018).....	50
Şekil 60. Kale Hamamı, görüntüsü (2018).....	50
Şekil 61. Kale Hamamı, görüntüsü (2018).....	51
Şekil 62. Hüseyin Paşa Hamamı, uydu (a) ve cephe (b) görüntüsü (2017)	52
Şekil 63. Hüseyin Paşa Hamamı, planı (Dağtekin, 2007 doktora tezinden düzenleyerek).....	52
Şekil 64. Hüseyin Paşa Hamamı, giriş görüntüsü (2017)	53
Şekil 65. Hüseyin Paşa Hamamı, soğukluk görüntüsü (2017).....	54
Şekil 66. Hüseyin Paşa Hamamı, ılıkılık ve sonradan açılan girişi mekânı görüntüsü (2017) .	54
Şekil 67. Hüseyin Paşa Hamamı, sıcaklık mekânı göbek taşı (a) ve kubbe mukarnas görüntüsü (2017)	55
Şekil 68. Hüseyin Paşa Hamamı, zemin döşemesi (a) ve girişi cephesi (b) görüntüsü (2017) 56	
Şekil 69. Hüseyin Paşa Hamamı, soğukluk (a) ve ılıkılık (b) kubbe ışık gözleri (2017).....	56
Şekil 70. Hüseyin Paşa Hamamı, dış cephe görüntüsü (2018).....	57
Şekil 71.Şeyh Fettullah Hamamı, uydu görüntüsü (a) ve çatı planı (b) (GVBM, 2009 arşivinden düzenleyerek).....	57
Şekil 72.Şeyh Fettullah Hamamı, planı (a), kesiti (b) ve görünüşü (c) (GVBM, 2009 arşivinden düzenleyerek).....	58
Şekil 73. Şeyh Fettullah Hamamı, giriş cephesi (a) ve kubbe (b) görüntüsü (2017)	59
Şekil 74. Şeyh Fettullah Hamamı, ılıkığa geçiş kapısı (a) ve ılıkılık (b) görüntüsü (2017)	60
Şekil 75. Şeyh Fettullah Hamamı, sıcaklık görüntüsü (2017).....	61

Şekil 76. Şeyh Fettullah Hamamı, zemin motifi (a) ve kubbe ışık gözleri görüntüsü (b) (2017)	61
Şekil 77. Şeyh Fettullah Hamamı, soğukluk (a) ve sıcaklık (b) kubbe görüntüsü (2017)	62
Şekil 78. Göymen Hamamı, uydu görüntüsü (a) ve yerleşimi (b) (2017)	63
Şekil 79. Göymen Hamamı, cephe görüntüsü (2017)	63
Şekil 80. Göymen Hamamı, planı (Çam, 2006 kitabından düzenleyerek)	64
Şekil 81. Göymen Hamamı, soğukluk (a) ve sıcaklık bölümü (b) görüntüsü (Çam, 2006)	65
Şekil 82. Tutlu Hamamı, uydu görüntüsü (a) ve yerleşim krokisi (b) (2018)	66
Şekil 83. Tutlu Hamamı, yerine yapılan dükkân görüntüsü (2017)	66
Şekil 84. Naip Hamamı, uydu görüntüsü (2018)	67
Şekil 85. Naip Hamamı, cephe görüntüsü (2018)	67
Şekil 86. Naip Hamamı, planı (Dağtekin, 2007 Doktora tezinden düzenleyerek)	68
Şekil 87. Naip Hamamı, soğukluk bölümü (a) ve aralık bölümüne geçiş kapısı (b) (2018)	68
Şekil 88. Naip Hamamı, ılıklik eyvan (a) ve halvet hücresi (b) görüntüsü (2018)	69
Şekil 89. Naip Hamamı, halvet hücresi (2018)	70
Şekil 90. Naip Hamamı, göbek taşı (a) ve kubbe (b) görüntüsü (2018)	70
Şekil 91. Naip Hamamı, kafeterya (a) ve yemek odası (b) görüntüsü (2018)	71
Şekil 92. İki Kapılı Hamam, uydu görüntüsü (a) ve vaziyet planı (b)	72
Şekil 93. İki Kapılı Hamam, plan (a), kesit (b), cephe görünüşü (c) (Gören, 2006 arşivinden düzenleyerek)	73
Şekil 94. İki Kapılı Hamam, giriş görüntüsü (2018)	73
Şekil 95. İki Kapılı Hamam, soğukluk bölümü (a) ve aralık bölümüne geçiş (b) görüntüsü (2018)	74
Şekil 96. İki Kapılı Hamam, ılıklik görüntüsü (2018)	75
Şekil 97. İki Kapılı Hamam, sıcaklık (a) ve halvet hücresi (b) görüntüsü	75
Şekil 98. İki Kapılı Hamam, soğukluk (a) ve sıcaklık (b) kubbe görüntüsü (2018)	76
Şekil 99. Şehitler Hamamı, uydu görüntüsü (2018)	77
Şekil 100. Şehitler Hamamı, cephe görüntüsü (2018)	77
Şekil 101. Şehitler Hamamı, göbek taşı (a) ve kurna (b) görüntüsü (2018)	78
Şekil 102. Şehitler Hamamı, sıcaklık kubbe görüntüsü (2018)	78
Şekil 103. Eski Hamam, uydu görüntüsü (a) ve yerleşim planı (b)	79
Şekil 104. Eski Hamam, planı (a) ve kesiti (b) (GVBM, 2017 arşivinden düzenleyerek)	80
Şekil 105. Eski Hamam, cephe (a) ve girişi bölümü (b) görüntüsü (2016)	80
Şekil 106. Eski Hamam, soğukluk bölümü görüntüsü (2016)	81
Şekil 107. Eski Hamam, ılıklik bölümü (2016)	81
Şekil 108. Eski Hamam, sıcaklık bölümü (2016)	82
Şekil 109. Eski Hamam, halvet görüntüsü (2016)	82
Şekil 110. Eski Hamam, kubbe görüntüsü (2016)	83
Şekil 111. Eski Hamam, erkekler bölümü giriş kapısı görüntüsü (2016)	84
Şekil 112. Eski Hamam, soğukluk bölümü görüntüsü (2016)	84
Şekil 113. Eski Hamam, ılıklik bölümü görüntüsü (2016)	85
Şekil 114. Eski Hamam, sıcaklık bölümü eyvan (a) ve göbek taşı (b) görüntüsü (2016)	85
Şekil 115. Eski Hamam, zemin görüntüsü (2016)	86

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Osmanlı Dönemi hamamları, sıcaklık plan tipolojisi.....	25
Tablo 2. Gaziantep Hamamlarının kent haritası üzerinde gösterimi.....	28
Tablo 3. Tarihi Gaziantep Hamamları, konum tipolojisi	87
Tablo 4. Tarihi Gaziantep Hamamları, fonksiyon tipolojisi	88
Tablo 5. Tarihi Gaziantep Hamamları, plan tipolojisi	90
Tablo 6. Tarihi Gaziantep Hamamları, üst örtü sistemi	93
Tablo 7. Gaziantep Hamamları, mekân tipolojisi	96

KISALTMALAR LİSTESİ

cm: Santimetre

GVBM: Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü

m: Metre

m²: Metrekare

M.Ö: Milattan Önce

M.S: Milattan Sonra

yy : Yüzyıl

1. GİRİŞ

Kentlerin sahip oldukları eski eserler bir kentin tarihsel kültürünün ve mimari gelişiminin en önemli unsurlarından biridir. Kent içerisinde yer alan hamamlarda bu gelişimin bir parçası olarak kentlerin mimari dokusunu, yıkanma kültürünü, gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır. Hamam yapıları ilk çağlardan itibaren, günümüze gelinceye kadar, her dönemde bazı gelişmeler ve değişimler göstererek kentlerde inşa edilmiştir.

Hamam yapılarının tarihi roma döneminden Osmanlılara kadar incelendiğinde isimleri, mimarileri, kullanım şekilleri farklı olmakla birlikte ortak mekânları da bulunmaktadır. Bunlar Osmanlı Dönemi Hamamlarının en büyük mekânı olan soyunma yeri, Roma döneminde Frigidarium olarak isimlendirilen soğukluk, vücudun sıcak ve soğuk havaya alıştırıldığı “tepidarium” ılıkılık, yıkanma yeri olan “caldarium” Osmanlı Hamamlarında sıcaklık mekânlarıdır.

Osmanlı mimarisinde Hamam yapıları incelendiğinde bu yapıların yıkanma ve temizlenme işlevinin yanında dinlenme sohbet ve eğlenme gibi çok farklı amaçlara hizmet etmektedir. Ayrıca gelir getirmeleri nedeniyle de Anadolu’da Selçuklular ‘da ve Osmanlı döneminde külliye yakınında ticaret, konut ve kent kapılarının olduğu bölgelerde bu yapılar inşa edilmiştir. Mimari özellikleri ve teknik yapıları ile dikkat çekici bir mimariye sahiptir. Ayrıca yapıldıkları ilk dönemden itibaren kendi tipolojilerini oluşturmuşlardır.

Evlere banyo yapılarının girmesiyle, hamam kültürünün varlığı günümüzde az yaşanmaktadır. Ekonomik yapının değişmesiyle işlevini yitiren bu yapılar vakıflara ait olması ve korunması gerekli yapılar olması ile birçoğu günümüze kadar gelmiştir. Ancak bazı hamamlar ise bakımsızlıktan ve ilgisizlikten dolayı yıkılmış ya da terk edilmiştir.

İlk çağlardan günümüze kadar yaşam ve inanç açısından değişerek gelen hamam yapıları, kültürel sürekliliğin devamı açısından oldukça önemlidir.

Gaziantep kenti hamam kültürü açısından oldukça zengin bir kenttir. Tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan bu kentte birçok hamam yapısı inşa edilmiştir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu konuya bağılı olarak, bu çalışma da Gaziantep il merkezinde bulunan tarihi hamamlar incelenip yapıldıkları dönemler, geçmişten günümüze gelinceye kadar geçirmiş oldukları değişimler, şu anki durumları, kullanım amaçları incelenmiş ve dönem analizleri yapılmıştır ve yapıldıkları dönemler kent dokusundaki yerleri durumları anlatılmıştır. Bu sayede yıkanma kültürümüzün önemli parçası olan hamam yapıları incelenerek tarihi Gaziantep Hamam Yapıları'nın bu yapılar içerisindeki önemi ve yerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Böylece kültürün devamlılığı sağlanırken gelecek nesillere de aktarılması sağlanmış olacaktır.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Bu araştırmanın kapsamı kent merkezinde yer alan 13 tane hamam incelenmiş, plan tipolojileri çıkarılmış ve bunların karşılaştırılması sonucunda dönemsel yapı öğeleri, plan tipleri, yapı malzemeleri, ilk durumları ile şimdiki durumları arasındaki fark, örtü sistemleri, cephe özellikleri, mekânsal analizleri ve hamamların günümüzdeki fonksiyonları değerlendirilmiştir.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Gaziantep kentinde inşa edilmiş tarihi hamamların plan tipolojisini ve Osmanlı hamamları içerisindeki yerini ve özelliklerini konu edinene bu çalışma dört farklı aşamadan meydana gelmiştir. Bu aşamalar

I. Problemin Tanımı

II. Literatür Araştırması

III. Tespit ve Alan çalışması

IV. Karşılaştırma

V. Sonuç ve değerlendirme

Problemin Tanımı, Tarihi Osmanlı kentlerine bakıldığı zaman Tarihi Gaziantep Kenti birçok kentten daha fazla hamam yapısını içinde barındırmaktadır. Bunun nedeni Tarihi ipek yolu üzerinde olması ve içerisinde birçok şehir içi hanı barındırmasıdır. Bu nedenle kentte yaşayan halkın dışında birçok kervan ve yolcunun şehirden geçmesidir. Bu nedenle özellikle şehir giriş ve çıkış kapılarının yakın bölümlerinde hamam yapıları yoğunlaşmıştır. Fakat günümüze kadar bu yapılar önemli bir belgeleme yapılmamış ve Osmanlı hamam tipolojisi

içerisindeki yeri ve önemine değinilmemiştir. Bu problemden dolayı bu yapılar tez kapsamında incelenmeye değer görülmüştür.

Çalışmanın amacı doğrultusunda literatür taraması ve tespit alan çalışması yapılmıştır. Literatür taraması konuyla ilgili tez çalışmaları, makaleler, Osmanlı dönemi mimarisine ait ansiklopediler incelenmiştir.

Tespit ve alan çalışmasında hamamların bulunduğu konumlarda hamamlar incelenerek önceden hazırlanmış planlar varsa eğer, onlar düzenlenmiş ve ölçüsü bulunmayan hamamların ölçüleri alınarak mekânsal analizleri yapılmıştır.

Karşılaştırmada kent merkezinde bulunan hamamları Osmanlı Hamam tipolojisi içindeki yerleri, bu tipolojiye bağlı olarak mekânsal analizleri, cephe özellikleri karşılaştırmalı olarak anlatılmıştır.

Sonuç bölümünde bu hamamlar genelde özele gidilerek anlatılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölüm literatür taramaları sonucunda, elde edilen bilgilerin anlatıldığı bölümdür. Bu bölümde yer alan alt başlıkların saptanması, hamam yapıları mimarisinin tarihsel gelişimi ve dönemsel özelliklerinin açıklanması üzerine ortaya çıkmıştır. Gaziantep kentinde yer alan Osmanlı Dönemi hamam yapılarını açıklamadan önce, hamam kavramının ortaya çıkışı ve medeniyetlerin kendine özgü geliştirmiş olduğu hamam mimarisi, literatür araştırmalarına dayanarak ifade edilmiştir. İlk hamam yapılarının, kapalı bir mekân gereksinimiyle ortaya çıkması ile birlikte, tarih boyunca farklı medeniyetlerde, farklı mimari şekillenme göstererek kullanılmıştır.

2.1. Hamam Yapıları

İnsanlık tarihi boyunca yeme, içme, barınma yaşamsal bir gereksinim olduğu gibi temizlenmek de insanlar için yaşamsal bir gereksinimdir. Temizlenme ihtiyacının insanlar için temel koşul olması ile insanlar suyu sadece içmek için değil, aynı zamanda yıkanmak için de kullanmışlardır. İnsanlar yıkanmanın gerçekleştirdiği suları kutsal olarak görmüşlerdir. Hintliler için Ganj, Mısırlılar için Nil, Asurlular için Fırat Nehri gibi nehirler hem bedensel hem de ruhsal temizliğin gerçekleştiği yer olarak önem taşımaktadır (Ertuğrul, 2009). Sağlık açısından ve dini inançların da etkisiyle su ile olan bu ilişki düzenli bir temizlik alışkanlığı haline gelmiştir. İnsanların yerleşik hayata geçmesiyle birlikte temizlenmek için bir mekân yani hamam yapıları ortaya çıkmıştır.

2.2. Hamam Yapılarının Tarihsel Gelişimi

Hamam, suyun ısıtılması ile insanların temizlenmesi için yapılmış bir mekândır. Hamam kelimesi Arapçada ısıtmak, sıcak olmak anlamına gelen “hamm” (hamem) kökünden türemiş bir kelimedir. Hamam kelimesinin sözlük anlamı ısıtan yer demek olup, yıkanma yeri anlamında kullanılmaktadır. Farsçada karşılığı “germabe” Türkçedeki en eski karşılığı ise “munça” veya “munçaktır” (Eyice, 1997).

İnsanların temizlenmeye başlaması binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Eski dönemlerden itibaren medeniyetlerde hamam yapılarına ve kalıntılara rastlanılmaktadır. Medeniyetlerin dini inançları ve kültürlerinin de etkisiyle hamamlar mimari bir şekillenme göstermiş, sağlık, sosyal ve kültürel etkinliklerin bir parçası haline gelmiştir.

Tarihçilerin ve arkeologların kaydettiği bilgiler doğrultusunda, ilk kapalı hamam yapılarının geçmişi Hindistan, Eski Mısır, Antik Ege ve Yunan uygarlıklarına kadar

gitmektedir. Türkiye - Suriye sınırı yakınlarında bulunan Resülayn'da M.Ö. 3. yüzyıla ait şehir kalıntılarındaki evlerde bulunan banyo yapmak için kullanılan özel mekânların bulunduğu anlaşılmıştır (Ürük, 2016). Ayrıca yapılan kazı çalışmalarına göre; Eski Mezopotamya'da Asur hükümdarlarına ait bir yıkanma tesisi bulunmuş ve bu en eski hamam olarak kabul edilmiştir. Pakistan'ın batısında bulunan Sind'de yapılan tarih öncesi çağlara ait kazılarda M.Ö 2500-1500 yıllarındaki İndus Medeniyetinin en önemli şehri olan Mohenjo-Daro'da meydana çıkarıldığında, tespit edilen çok gelişmiş bir su ve kanalizasyon sisteminin varlığı burada hamam yapısı olduğunu düşündürmektedir. Mısır'da Teli Ei-Armana'da erken dönem hamam örneklerine rastlanılmaktadır. Gaziantep'in İslâhiye ilçesi dolaylarındaki zincirli höyükte yapılan kazılarda M.Ö 1200 yıllarında Doğu Büyük Hitit devleti yıkıldıktan sonra kurulan geç Hitit devlerinden biri döneminde yapılmış bir hamam kalıntısı bulunmuştur (Eyice, 1997). M.Ö. 33'te Roma'da 170 genel hamamın olduğu bilinmektedir (Ürük, 2016).

Eski Yunan medeniyetinde ise büyük ölçülerde genel hamamlara rastlanılmamaktadır. Ancak çeşitli sporların yapıldığı "gymnasion"ların içinde sporcuların yıkanması için, sıcak suyu ve ısıtma sistemi olmayan bugünün duş gözleri gibi yıkanma yerleri bulunmaktadır.

Tarihte medeniyetleri incelediğimizde ise hamam yapıları ile karşımıza iki medeniyet çıkmaktadır. Bunlar Roma ve Osmanlı dönemlerini kapsamaktadır. Roma imparatorluğun küçülmesi ve parçalanması ile birlikte Bizans hamamları ortaya çıkmıştır.

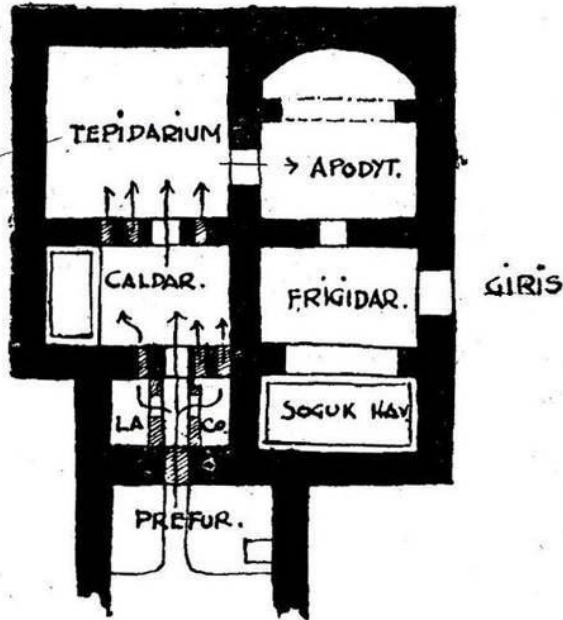
2.2.1. Roma Dönemi Hamam Yapıları

Hamam kültürünün ilk yapılarına Yunan medeniyetinde rastlanılsa da, bu yapıların gelişimi ve halka açık hamam mimarisi Roma Uygarlığı Döneminde oluşmuştur. Roma İmparatorluğu hamam kültürünü, sınırlarının içindeki her yerde gösterişli binalar halinde uygulamıştır. Çünkü Romalılara göre imparatorların yaptırdıkları hamam binalarının büyük ve gösterişli oluşu, imparatorun gücünün göstergesi olarak görülmektedir. Romalılara göre hamam kültürü sadece yıkanmak değildir. Yıkanma işleminin yanı sıra eğlence ve yarışmaların düzenlendiği içerisinde kütüphane, yüzme havuzu, bahçelerin olduğu, sporların yapıldığı, toplantıların düzenlendiği kültürel ve sosyal bir kompleks özelliği taşımaktadır.

Roma hamamlarının işlevsel fonksiyonları için özel bölümleri bulunmaktadır. Bu bölümler;

- **Palestra:** Bu bölüm genellikle hamam binalarının ön kısmında etrafı revaklarla çevrili çeşitli sporların yapıldığı ve eğlencelerin düzenlendiği kısımdır.

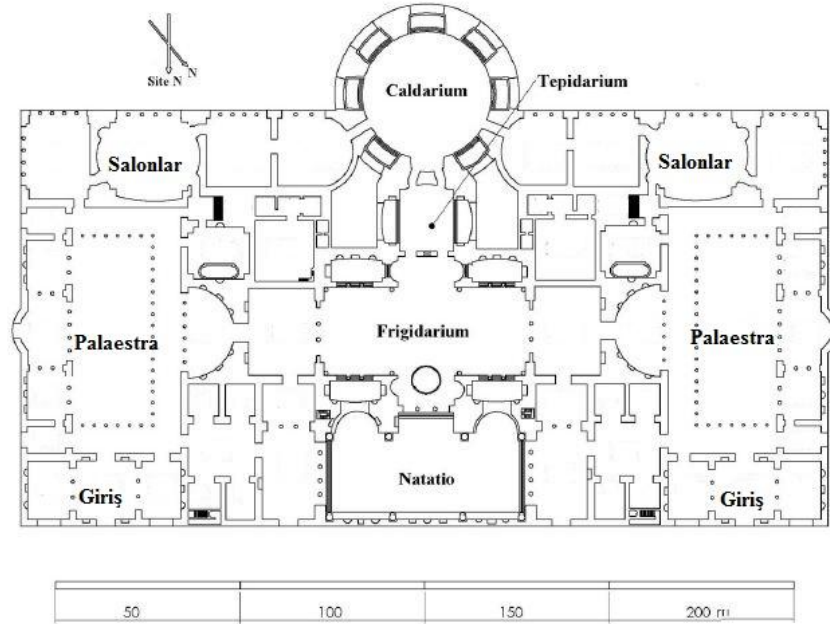
- Apodyterium(Soyunma alanı): Hamamda girişe yakın olarak tasarlanan insanların soyunma ve giyinme amacı ile kullandıkları, duvar boyunca oturma yerleri ve köşe kısımlarında hizmet odaları bulunan bölümdür.
- Frigidarium(Soğuk Alan): Hamamdaki apodyteriumdan bu kısma geçilmektedir. Bu bölüm soğuk su ile yıkanma yeridir. Büyük ve gösterişli bir mekândır orta kısmında bazen büyük ölçüde havuz bulunmaktadır. Duvarlarda heykeller yer almaktadır.
- Tepidarium (İlk girilen ılık alan): Frigidariumdan bu alana geçilir. Hamamın ılık salonudur. Soğuk ve sıcak alanın ortasında yer almaktadır. Genellikle bu alanda ısıtma zeminden sağlanmaktadır.
- Caldarium (Sıcak alan): Hamamın en sıcak kısmıdır. Bu bölümün etrafında küçük hücreler yer almaktadır.
- Sudatorium(Terleme Salonu): Caldariumda buhar banyosu ile terlemek için inşa edilen ayrı bir mekândır.
- Praefurnium: Sıcak suyun ve sıcak havanın sağlanmak için kullanıldığı külhandır (Şekil 1) (Eyice, 1997).

Şekil 1. Roma Hamamı, bölümleri (Aru,1949)

Roma dönemindeki hamamlar Balneae ve Thermae olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Balneae hamamlar daha çok halkın yararlandığı küçük boyutta inşa edilen

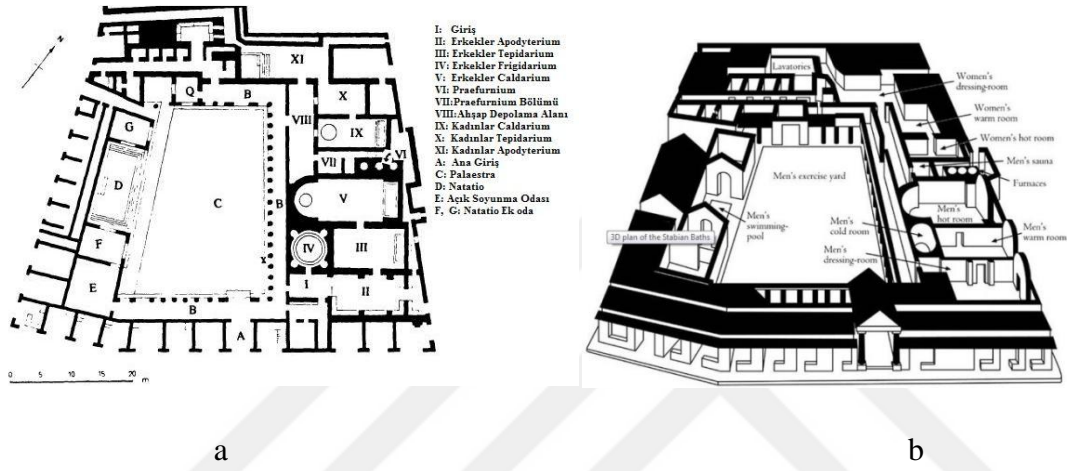
kamu hamamları, Thermae hamamlar ise anıtsal boyutlarda daha çok devlet ya da şehrin sahip olduğu geniş alanlara inşa edilen hamamlardır (Coşkun, 2004). Bu hamamlar genellikle şehir dışındaki arazilerde inşa edilmektedir. Bu hamamlarda kütüphane ve konferans salonlarının, toplantı odalarının yanı sıra kültürel etkinliklere ilişkin park bahçe ve spor alanları, sanat eserlerinin sergilenmesi için revakları ve galeriler bulunmaktadır. Roma İmparatoru Septimius Severus tarafından başlatılıp oğlu Marcus Aurelius Antoninus Bassianus tarafından 217 de tamamlanan Caracalla Hamamı therma hamam örneklerinden biridir (Oetealaar, 2013). Caracalla Hamamında caldarium, tepidarium, frigidarium ve natatio bölümü kuzey doğu ve güney batı aksında simetrik olarak yerleştirilmiştir. Caldarium; sıcak havuzları bulunan 1300 m² alanında bir mekân, Tepidarium; sıcak banyoları içeren 360 m² alanında daha küçük bir mekân, Frigidarium; ısıtılmamış banyolardan oluşan 1960 m² alanında yüksek tonoz örtülü bir mekân, Natatio; çatılı olduğu düşünülen 1300 m² alana sahip geniş bir yüzme havuzu, Apodyterium; 540 m², Palaestra; 200 m² alanında hamamın mekânlarıdır (Oetealaar, 2013) (Şekil 2).

Şekil 2. Caracalla Hamamı, planı (Oetaalaar,2013)

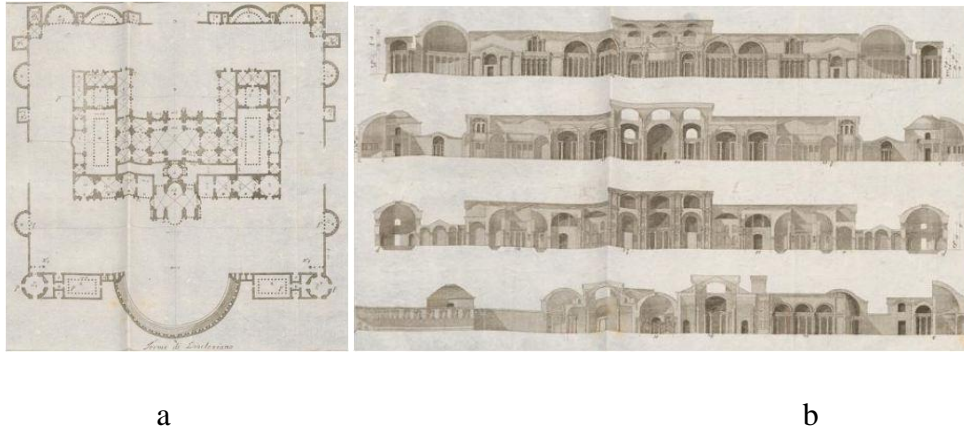
M.Ö I. yy. doğru yaşadığı düşünülen Mimar Sergius Orata'nın sıcak hava ile merkezi ısıtma sistemini meydana getirmesi ve bunun Roma Hamamlarında uygulanması ile bu türdeki yapıların yaygınlık kazandığı kabul edilmektedir (Eyice, 1997).

Roma İmparatorluğu döneminde yapılan ve kalıntıları günümüze kadar ulaşan ilk Roma Hamamı Pompei şehrindeki Stabia Hamamı'dır. Hypocaust adı verilen ısıtma sistemi ilk kez bu hamamda ortaya çıkmıştır. M.Ö. 150 yıllarında 1050 m² alan üzerine inşa edilen hamam daha sonra belirli dönemlerde eklemeler yapılarak genişletilmiştir. Hamamda düzgün olmayan revaklı bir avlunun arkasında erkekler ve kadınlara ait iki bölüm bulunmaktadır. Bu iki bölümün arasında külhan ile soğuk ve sıcak su hazneleri bulunmaktadır. Duvar yüzeyleri alçı kabartma bezemelerle kaplanmıştır ve duvarlarında fresko tekniğinde renkli nakışlar bulunmaktadır (Eyice, 1997) (Şekil 3).

Şekil 3. Stabian Hamamı, planı (a) (Garrett, 1993) ve perspektif görünüşü (b) (URL-1)

Roma İmparatorluğunun başkenti olan Roma'da inşa edilen hamamlardan biri M.Ö I y.y da kral Agrippa tarafından yaptırılmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise bazı imparatorlar birer büyük hamam daha inşa etmişlerdir. Neron, Titus, Traianus, Diocletianus, Caracalla ve I Constantinus Hamamları bu hamamlardandır. Bu hamamlardan Diocletianus'un yaptırdığı hamam bahçeleri ile birlikte 11 hektarlık bir alan kaplamaktadır (Eyice, 1997) (Şekil 4).

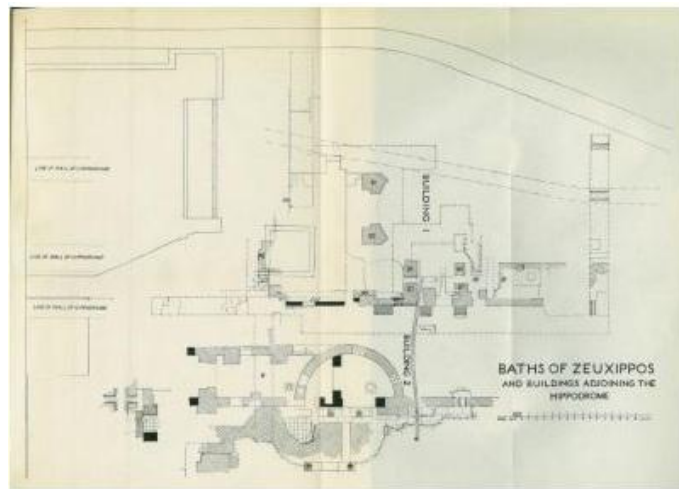
Şekil 4. Diocletianus Hamamı, planı (a) ve kesitleri (b) (Palladio, 1797)

2.2.2. Bizans Dönemi Hamam Yapıları

Bizans şehri sarayları, meydanları, abideleri kadar çeşmeleri, su kemerleri, sarnıçları ve hamamlarıyla meşhurdur. Roma İmparatorluğu'nu örnek alarak yapılarını inşa etmiştir (Anonim, 1951). Bizans döneminde inşa edilen hamamlar da Roma İmparatorluğunun devamı niteliğinde inşa edilmiştir. Bu dönemde inşa edilen umumi hamamlar eğlencelerin düzenlendiği, bir şeylerin yenilip içildiği, birçok şeyin görüşülüp tartışıldığı mekânlar olarak inşa edilmiştir (Eyice, 1997). Romalılar gibi Bizanslılar da hamam düzeninde soyunma yerine apodyterium, soğukluğa tepidarium, sıcaklığa caldarium, külhana ise Hipokst adını vermişlerdir (Anonim, 1951). Her sınıf halkın servet derecesine göre gittikleri hamamlar da farklıdır. Osmanlı Hamamlarında olduğu gibi Bizans Hamamlarında da gelin hamamı âdeti bulunmaktadır (Anonim, 1951).

Bizans'ın bilinen en meşhur hamamı İstanbul'da divan yolunun Sultanahmet Meydanı ile birleştiği yerde bulunan, inşası İmparator Septimius Severus tarafından başlatılan ancak I. Constantinus tarafından tamamlanmış olan Zeuxippos hamamıdır (Eyice, 1997). 330 yılında tamamlanan bu hamam bronz heykellerle ve renkli mermer sütunlarla dekore edilmiş, halkın yıkanma ihtiyacının yanı sıra toplantıların yapıldığı sosyal bir mekân olarak çalışmıştır. Başta putperestlik döneminin tanrısı Zeus Hipos'un ki olmak üzere bir çok heykelle süslenmiş olan hamam Nika ayaklanması sonucunda tahrip olmuştur (Seviç, 2014) (Şekil 5).

Zeuxippos Hamamından başka Bizans İmparatoru Arkadius'un kızına yaptırdığı Arkadius Hamamı, Çukur Hamamı adıyla anılan Konstantin Hamamı ve İstanbul civarında bulunan Evdoksiya Hamamı Bizans'ın en meşhur hamamları arasında yer almaktadır (Anonim, 1951).

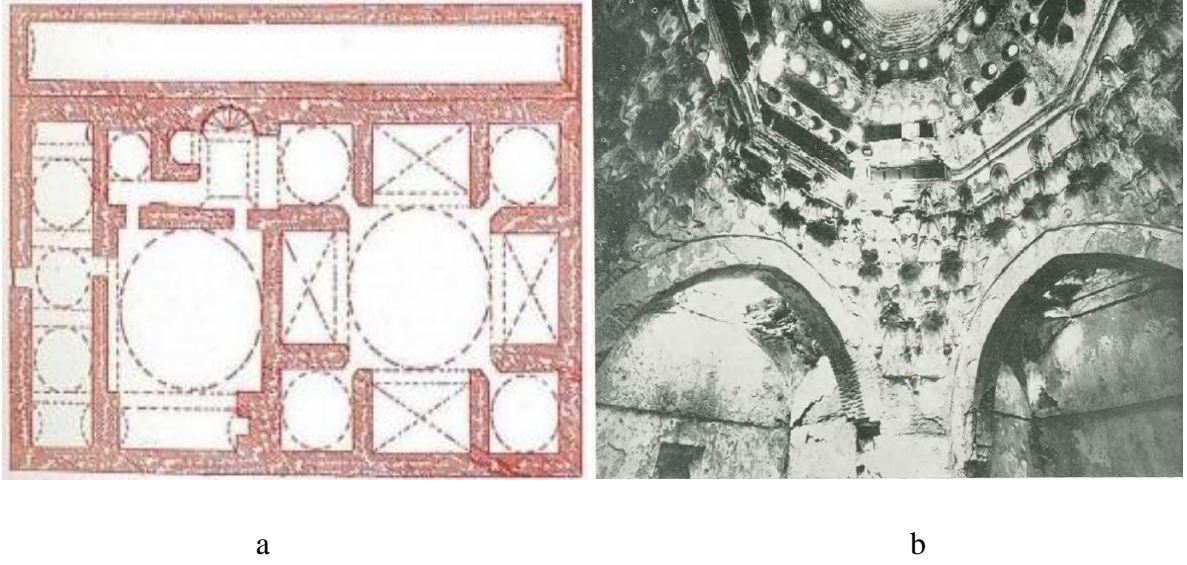

Şekil 5. Zeuxippos Hamamı, planı (Seviç, 2014)

2.2.3. Osmanlı Dönemi Hamam Yapıları

Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri ve İslam dininin temizliğe ait kurallarını titizlikle uygulamaları sonucunda İslamiyetin temizlik şartlarına uygun bir yıkanmayı gerçekleştirecek şekilde özellikle İstanbul'un fethinden sonra hamam yapılarına çok önem verilmiş, devletin sınırlarının ulaştığı her yere farklı boyutlarda hamam inşa ettirmişlerdir. Bu dönemde çarşı hamamlarının dışında büyük şehirlerde konak ve yalılarda, Anadolu da ise ayan konaklarında esas binadan ayrı olarak küçük ölçekli kâgir özel hamamlar inşa edilmiştir. Osmanlı tarihi boyunca bu kadar çok hamam inşa edilmesinin iki nedeni bulunmaktadır. Bu sebeplerden birincisi hamamların iyi gelir getirmesi nedeniyle hayır eserlerine gelir kaynağı olarak verilmesidir. İkinci sebebi ise hamamların ait oldukları yapıların merkezi olan cami cemaatine hizmet etmesidir (Eyice, 1997).

Osmanlılar, Selçuklu Dönemindeki genel şemayı sürdürmüş, eski Bizans hamamlarını yenilemiş ancak giderek kendi plan tipolojilerini oluşturmuşlardır (Kuban, 2007). Bir başka deyişle bu dönemde inşa edilen hamamların kökeni Eski Roma ve Erken Bizans geleneği olsa da yapı tipolojisi bakımından birbirinden farklıdır. Osmanlılarda, Roma Döneminde inşa edilen hamamların aksine imparatorluk zenginleştikçe hamam yapıları daha büyük ve daha sade inşa edilmiştir. Hamam mimarisinin en zengin dönemi 14. ve 15. yy başlarıdır. Bu dönemde inşa edilen hamamlarda mukarnaslı kubbe yapısı görülmektedir. Küçük pandantif veya trompun yerini aşirtma tekniği ile köşelere uygulanan alçı mukarnaslar almıştır. Bu mukarnaslar küçük hacimli bölümlerde tüm küresel yüzeyi örtmektedir (Kuban, 2007). Edirne'de bulunan ve Sultan II. Murat zamanında yaptırılan Beylerbeyi Hamamı IV. yy ilk yarısındaki hamam mimarisinin en zengin örneğini temsil etmektedir (Şekil 6). Osmanlı dönemi hamamlarında göze çarpan diğer bir özellik ise, büyük kubbeli mekânların inşa edilmesidir ve kubbelerin içeriden yıldızlı, spiralli ve dilimli olarak süslenmeleridir ve İznik'te bulunan Orhan Hamamı ve XV. yy başında inşa edilen Hacı Hamza Hamamı, İsmail Bey Hamamı bunun örneğidir (Ertuğrul, 2009).

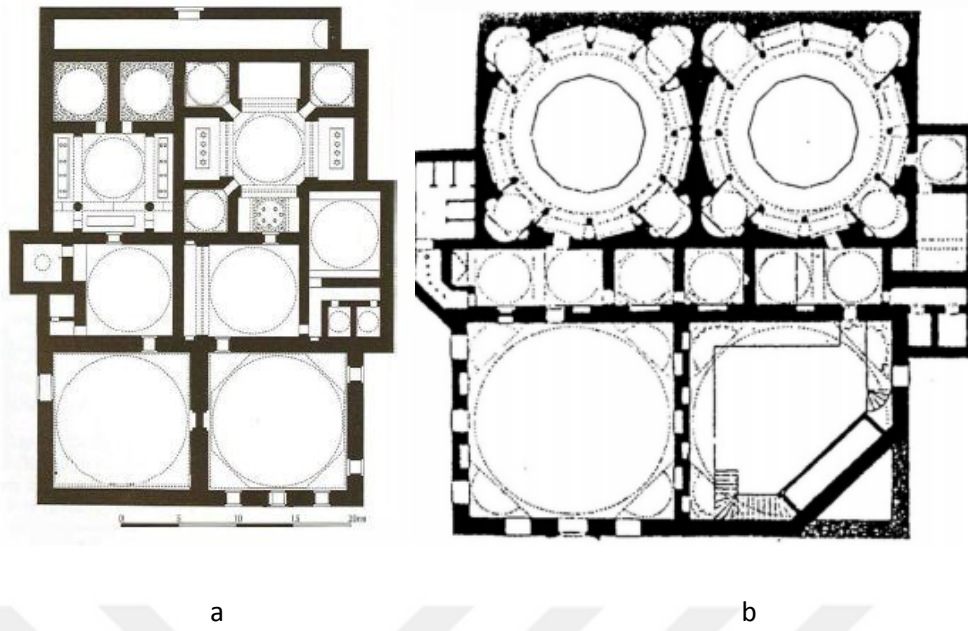

Şekil 6. Edirne Beylerbeyi Hamamı, planı (a) ve eyvan görünüşü (b) (Aslanapa, 2004)

İstanbul'un fethinden sonra ise İstanbul da inşa edilen hamamlar genellikle külliye şeklindedir. Külliye şeklinde inşa edilmeyen hamam sayısı çok azdır. Cami, hamam işlevsel özellikleri ile ilgili iç içe olan yapılardır (Kuban, 2007). Bu dönemdeki hamamlar iç mimarisini dışa yansıtmamıştır. Dışarıdan hamamlara yaklaşıldığında masif duvarlar üzerine yerleştirilmiş bir iki pencere açıklığı ve gösterişsiz taç kapıdan başka bir şey algılanılmazken, hamamların iç mimarisi yönünden incelediğimizde soyunmalığın büyük kubbesi, mukarnaslarla zenginleştirilmiş kubbe trompları ve fiskiyeli havuzlar yer almaktadır.

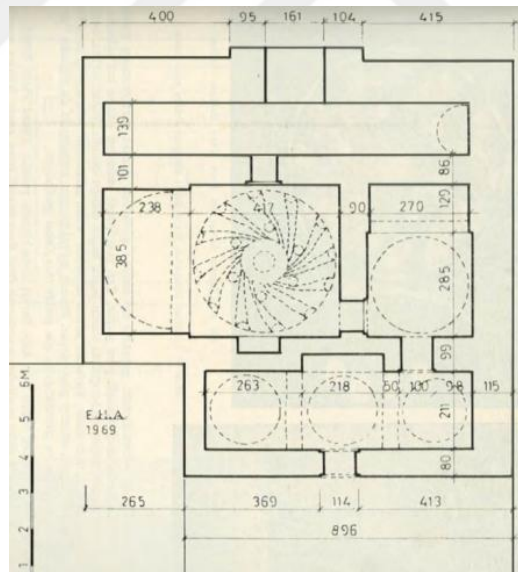
Osmanlı Dönemindeki hamamları; çarşı hamamları, özel hamamlar ve kaplıcalar olmak üzere genellikle üç başlıkla gruplandırılabilir.

- Çarşı hamamları; halkın yararlandığı bu hamamlar genellikle çifte hamam olarak inşa edilmiştir. Yarıları kadınlara yarıları erkeklere hizmet eden çifte hamamlarda, mahremiyet nedeniyle giriş kapılarının aynı cadde veya sokağa açılmamasına özen gösterilmiştir (Eyice, 1997). Isı kaybının az olması için, bazı özel durumlar hariç, bu iki bölüm tümüyle birleştirilmiştir. Sayıları daha az olan tek hamamlarda ise belirli saatlerde kadınlara, belirli saatlerde erkeklere hizmet verilmektedir. İstanbul Çemberlitaş Hamamı ve Davut Paşa Hamamı bu türün örnekleridir (Şekil 7).

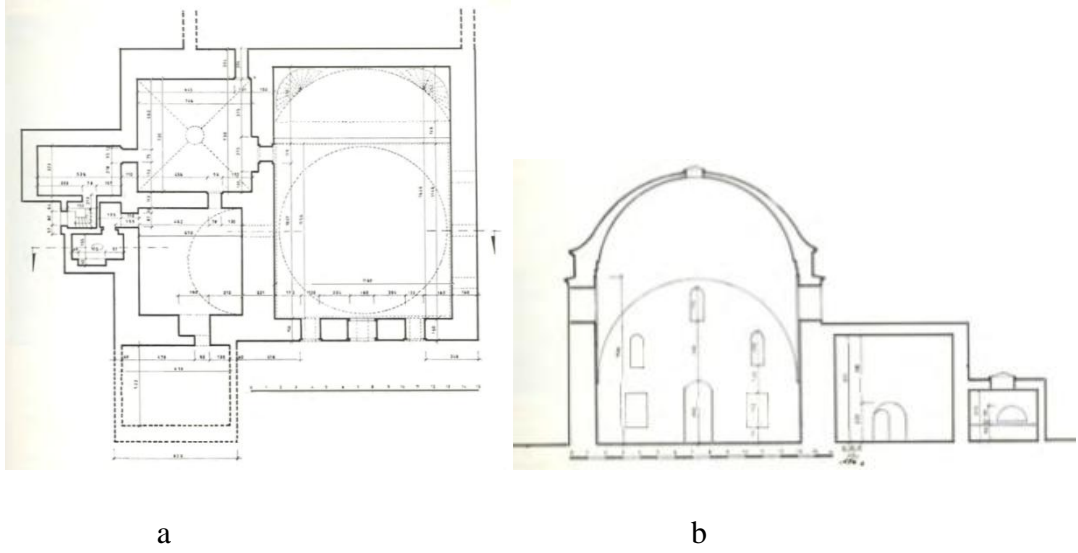
Şekil 7. İstanbul Çemberlitaş Hamamı, planı (a), Davut Paşa Hamamı, planı (b) (Kuban,2007)

- Özel hamamlar; Kasır, saray, konak ve evlerde inşa edilen hamam türleridir Edirne Sarayı Kum Kasrı Hamamı bu türe örnektir (Şekil 8).

Şekil 8. Edirne Sarayı, Kum Kasrı Hamamı, planı (Ayverdi, 1973)

- Kaplıcalar; Yerden kaynayan şifalı sular üzerine inşa edilmiş, yıkanmanın yanı sıra tedavinin de amaçlandığı hamam türüdür. Kükürtlü Kaplıcası bu türe örnektir. (Şekil 9).

Şekil 9. Kükürtlü Kaplıcası, planı (a) ve kesiti (b) (Ayverdi, 1966)

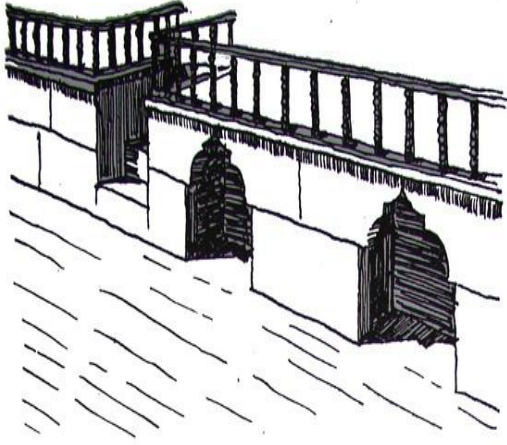
2.3.1. Osmanlı Hamamı Mekân Düzenlemeleri

Osmanlı hamamlarının plan şemaları incelendiğinde hamamlar soyunmalık, aralık, ılıklik, sıcaklık, bölümleri ile su deposu, külhan ve cehennemlikten oluşan tesisat kısımlarından meydana gelmektedir. Roma hamamlarındaki apodyterium, tepidarium ve caldariumun karşılığı olarak, Osmanlı hamamlarında, soyunmalık(apodyterium), ılıklik(tepidarium), sıcaklık(caldarium), külhan (hypocaust) bölümleridir. Ancak Roma hamamlarında bulunan frigidariumun karşılığı bir bölüm Osmanlı hamamlarında bulunmamaktadır (Şekil 10-11).

Şekil 10. Osmanlı Hamamları, iç mekân düzenlemesi (Halaç, Kalak, Yıldırım, 2018)

(a)

(b)

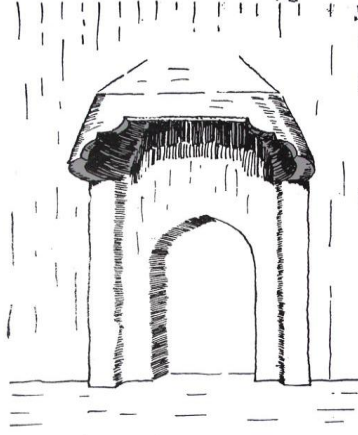
Şekil 12. Sedir altı niş görüntüsü (a) (Aru, 1949)

Şekil 13. Havlu kurutma ocağı (b) (Şen, 2008)

b) ılıklik

Soyunmalıktan genellikle ahşap kanatlı bir kapı ile geçilen ikinci bölümdür. Vücudu ılık bir ortama alıştırmak dinlenmek amacıyla kullanılan geçiş mekânıdır. Erken dönem mimarisinde ılıklik bir geçiş alanı olarak görülmüş ve bu yüzden bu bölüme özen gösterilmemiştir (Kuban, 2007). Ancak 15.yy da mimari bir mekân olarak özenli tasarlanmış örnekleri bulunmaktadır (Kuban, 2007). Bu bölüm genellikle enine uzanan dikdörtgen bir plana sahiptir. Bu bölümde duvar kenarlarında mermer sekiler ve ahşaptan oturma yerleri tuvalet ve tuvaletin karşısına yerleştirilen tıraşlık adı verilen temizlik hücreleri bölümü bulunmaktadır. Sıcak suyu olan ısıtılan bir bölümdür. Soğukluk mekânından, ağır ahşap bir kapı ile ılıkliğa geçilir. Bu ahşap kapının arkasında ağırlık yapması için demir bir tokmak bulunur. Kapı açılınca tokmak kapıya vurur ve tokmağın ağırlığından dolayı kapı kapanır. Aslında bu kapı bir nevi yay görevi görür. Bu kapının iç kısmının üzerinde ılıklikta oluşan ılık ve rutubetli havanın soyunmalığa geçişini önlemek için buhar yaşmağı bulunmaktadır (Şekil 14). ılıklığın üstü beşik tonozlarla, kubbelerle veya bazen kısmen tonoz ve kubbe ile örtülür (Eyice, 1997). Bu bölümde aydınlatma kubbeye yerleştirilen fanus veya büyük bir kandil şeklinde yuvarlak, bombeli, fil gözü olarak adlandırılan camlardan gelen gün ışığı ile sağlanmaktadır. Musevilerin yoğunluklu yaşadığı yerlerdeki hamamlarda küçük bir halvet hücrelerinde Yahudi havuzu adı verilen, içinde su bulunan duvara yapışık, kâgir büyük bir su

teknesi olan bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde Museviler yıkandıktan sonra, manevi temizliğe ihtiyaç duydukları zaman bu havuza batıp çıkararak temizlenirler (Anonim, 1987).

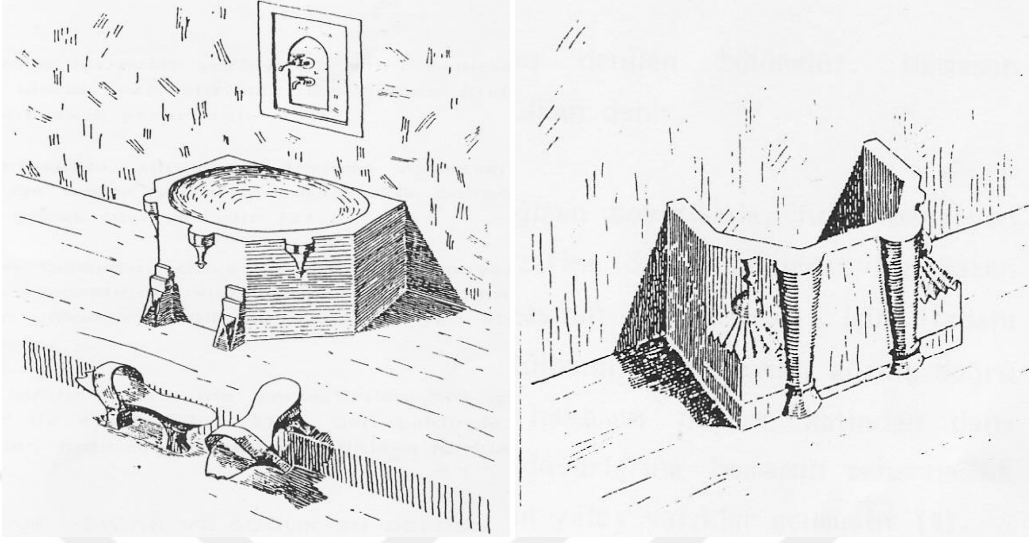

Şekil 14. Ilıklık kapısı üzerindeki baca, buhar yaşmağı (Aru, 1949)

c) Sıcaklık

Ilıklıktan sonra gelen esas yıkanma eyleminin yapıldığı bölümdür. Bu bölüm aslında Osmanlı hamam tipolojilerini belirleyen mekândır. Sıcaklıkta iki bölüm yer almaktadır. Bu bölümler özel yıkanmaya ayrılan halvet bölümü ve genel yıkanma için kullanılan eyvan bölümleridir. Halvetler; rahat yıkanmak isteyen insanlar için yapılmış, kapıları peştamal ile örtülen, alçak tavanlı küçük özel hücrelerdir. Eyvanlar ise; doğrudan göbek taşına açılan, halvetlerin arasında kemerli veya tonozlu, niş şeklinde olan bölümdür. Halvet hücreleri ve eyvanların zemin döşeme kotu göbek taşının bulunduğu zeminin kotundan biraz daha yüksektir. Eyvanlarda insanların oturması ve yıkanması için duvarları çevreleyen, yerden 15-20 cm yüksekliğinde, 70-100 cm genişliğinde mermer sekiler bulunmaktadır. Bu sekiler üzerinde, yıkanmak isteyen insanların içini su biriktirmek için kullandıkları, genellikle mermer ve taş malzemelerden yapılan kurnalar yer almaktadır. Bu kurnalardan daima bir tanesi gelin hamamında kullanılmak için daha gösterişli yapılmaktadır (Şekil 15). Kurnalara biri sıcak su diğeri soğuk su akıtan 2 musluk bağlanmaktadır. Kurnalarda kirli su ile temas etmemesi ve tuvalet gibi kullanılmaması için su gideri bulunmamaktadır. Sıcaklıkta sığının dışarıya kaçmasını önlemek için geçilen kapı dar ve bir insan boyundadır. Bu bölümün merkezinde insanların masaj ve kese yaptırmak, dinlemek için kullandıkları yerden 30-40 cm yükseklikte, değişik geometrik şekillerde olan bir göbek taşı yer almaktadır. Sıcaklığın zemin döşemesi kirli suların birikmesini önlemek amacıyla biraz eğimli yapılır. Bu eğim duvar diplerine takip eden eğimli olarak yerleştirilmiş oluklardan hamamın giderine ya da tuvalete

gider. Bu bölümde aydınlatma ılıkta olduğu gibi kubbe üzerine açılmış fil gözlerinden sağlanmaktadır.

Şekil 15. Hamamlarda kurna görüntüsü (Şen, 2008)

d) Külhan

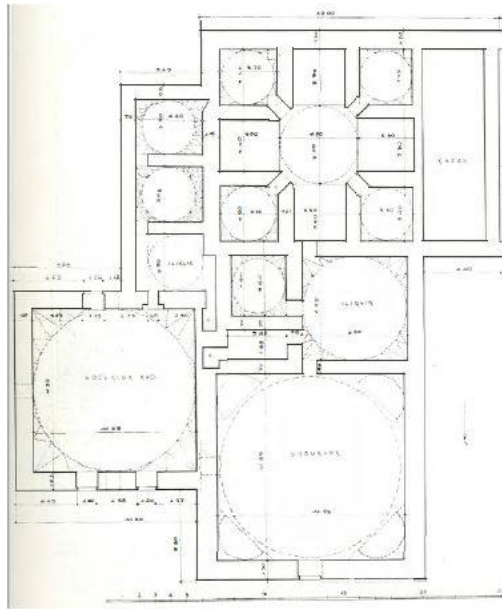
Hamamın ısıtılması için ateş yakılan ocağa külhan adı verilir (Anonim, 1987). Bu bölüm genellikle sıcaklık mekânının arkasında yer alan su deposunun gerisinde kalır ve sıcaklığın bir duvarı boyunca uzanmaktadır. Uzunluğu bu deponun boyuna eşit olup, genişliği hamamın tek ya da çift hamam oluşuna bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Önge, 1988). Külhanın hamam içerisinden bir bağlantısı yoktur ve dışarıdan ayrı bir girişi bulunmaktadır. Bu bölümün içerisinde bulunan kazanda ateş yakılır ve yanan ateş hamam döşemesinin altında bulunan cehennemlik kanallarını dolaşarak zemin döşemesinin ısıtılmasını sağlar. Ayrıca bu sıcak hava, hamam duvarlarının içlerine yerleştirilmiş ve yatayda birbirine bağlanan tüeklik adı verilen düşey kanallar yardımı ile dışarı atılarak duvarların ısıtılmasını sağlar (Cebioğlu, 2013). Burada yüzyıllar boyunca hamamı ısıtmak için odun kullanılsa da son zamanlarda çalışır durumdaki hamamlarda mazot kullanılmaktadır (Eyice, 1997). Bu bölümde Cehennemlik kanalları, hamamın soğukluk kısmında bulunmamaktadır. Bu bacalara ek olarak külhanda bulunan kazanın önünde geri gelecek dumanı dışarı atmaya yarayan bir baca daha bulunmaktadır (Erden, 2015). Suyun ısıtılması için kullanılan bakır kazan sıcak su deposunun zemini üzerine yerleştirilmektedir. Yanında bulunan soğuk su deposundan daha yüksekte yer alır. Böylelikle sıcak ve soğuk sular arasında akış sağlanarak sıcak suyun su deposunun her yerinde aynı sıcaklıkta olması sağlanır (Şen, 2008). Su deposu ile hamamın sıcaklığı arasında yerden 2.00 2.50 metre yükseklikte sıcak su buharının sıcaklığa geçmesini

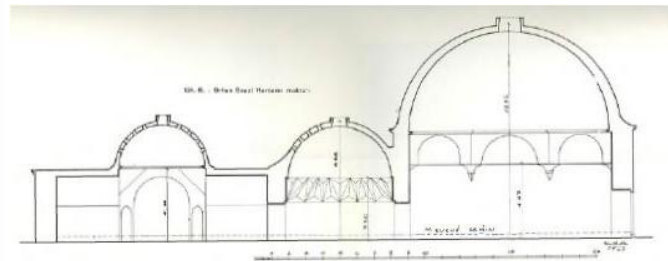
- Çok kubbeli sıcaklıklı tip (D),
- Ortası kubbeli, enine sıcaklıklı ve çifte halvetli tip (E),
- Ilıklık-sıcaklık ve halveti eş odalar halinde olan tip (F) (Eyice, 1997)

2.4.1. Haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli tip (A)

Bu tip hamamlarda sıcaklık dört eyvanlıdır. Dört yönde tonozlu eyvanlarla açılan haç şeklindeki sıcaklığın kollarla dış beden duvarları arasındaki köşelerinde halvet hücreleri yer almaktadır. Hamam ölçüsüne ve oturduğu yere göre halvet hücrelerinin sayısı değişiklik göstermektedir. Bu plan şekli, Anadolu'nun en eski hamamlarında yaygın olarak kullanılmıştır (Eyice, 1997). XII ve XIII yy. kadar eyvanların derinlikleri ve genişlikleri halvet hücreleriyle eşit boyutlarda inşa edilmiş iken XII yy. sonlarında eyvan genişlikleri derinliklerine oranla artmıştır (Kuban, 2007). Konya'da bulunan Selçuklu dönemine ait Sahib Ata Hamamı XIX. yüzyılda bozulmadan önceki yapısıyla bu tipin erken temsilcisi şeklindedir. Bursa'da Orhan Gazi Hamamı (Şekil 17), Edirne'de Saray Hamamının erkekler bölümü (Şekil 18), Bergama'da Hacı Hekim Hamamı, Selçuk'ta Aydınolu İsa Bey Cami Hamamı ve Tahtakale Hamamının erkekler bölümü bu sıcaklık tipinde inşa edilen hamam yapılarının örnekleridir.

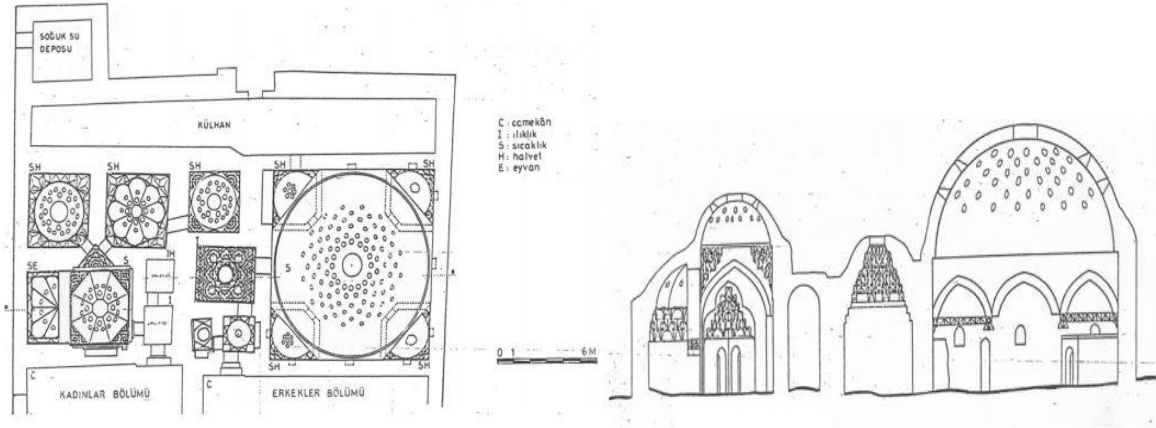

(a)

(b)

Şekil 17. Orhan Gazi Hamamı, planı (a) ve kesiti (b) (Ayverdi, 1966)

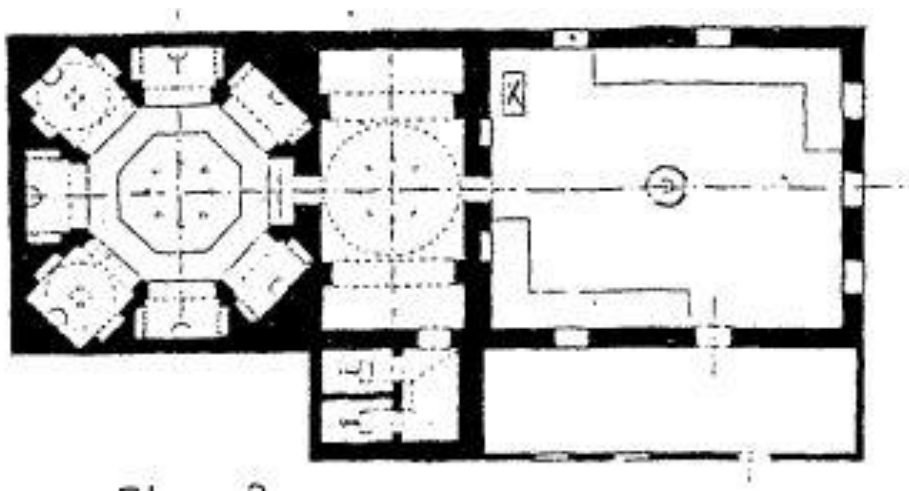
(a)

(b)

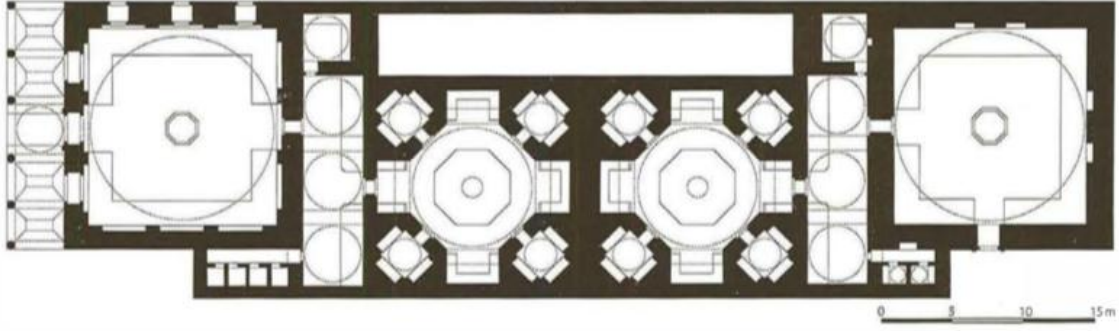
Şekil 18. Edirne Saray Hamamı, planı (a) ve kesiti (b) (Büyükdoğan, 1989)

2.4.2. Yıldızvari Sıcaklıklılı Tip (B)

Sıcaklığı yıldızvari plan şekline sahip olan bu hamam türleri, özellikle ilk çağ mimarisinden esinlenerek kaplıca mimarisinde kullanılmıştır. Bu plan şeklinde, genel yıkanma yerleri olan eyvan şeklindeki sofalar radyal bir düzen ile merkezi mekânın çevresine yerleştirilmiştir. Özel yıkanma odaları olan halvet hücreleri de bu sofalara birer kapı ile açılan arka veya köşe mekânlar olarak inşa edilmektedir. Bu plan şeklinin ilk örneği 1394 yılında Sultan I. Murat tarafından Bursa’da inşa edilen eski kaplıca, diğer adıyla Armutlu Hamamıdır. İzmit’te bulunan Kethüda Hamamı (Şekil 19) ve İstanbul’da bulunan Haseki Hürrem Sultan Hamamı bu plan tipinin örnekleridir (Şekil 20).

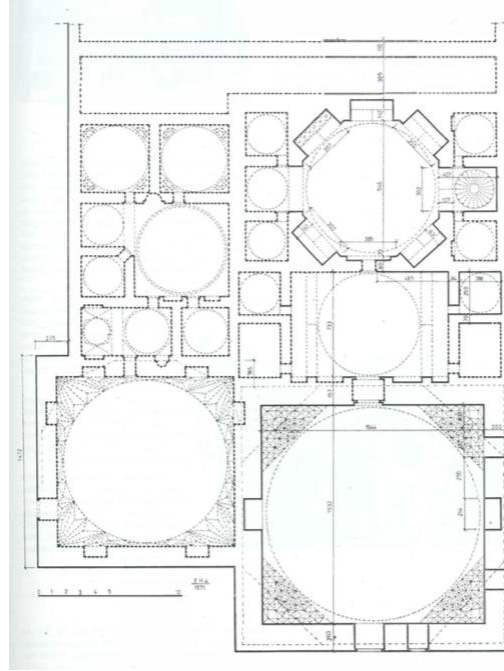
Şekil 19. Kethüda Hamamı, planı (Önge, 1989)

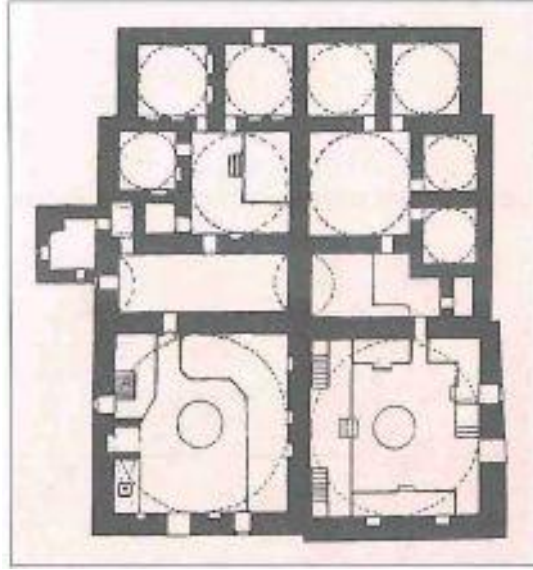
Şekil 20. Haseki Hürrem Sultan Hamamı, planı (Kuban, 2007)

2.4.3 Kare Bir Sıcaklık Etrafında Sıralanan Halvet Hücreli Tip

A ve B tip hamam yapılarının aksine, daha sade bir plana sahip olan bu tipte, dikdörtgen veya kare bir sıcaklık merkezi mekânının bir, iki veya üç köşesine bitişik olarak sıralanan halvet hücreleri yer almaktadır (Eyice, 1997). Bu plan tipinin örneğine az rastlanılmaktadır. İstanbul'da bulunan Tahta Kale Hamamının kadınlar kısmı (Şekil 21). Bursa Ulu Cami Hamamı, Yeşil Cami Hamamı, İnegöl'de Sinan Bey Hamamı, Saray Bosna'da Gazi Hüsrev Bey Hamamı, bu sıcaklık tipinin örneklerini temsil etmektedir (Şekil 22).

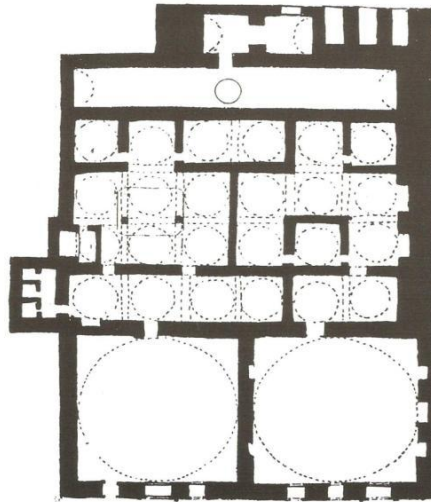
Şekil 21. İstanbul Tahtakale Hamamı, planı (Ayverdi, 1974)

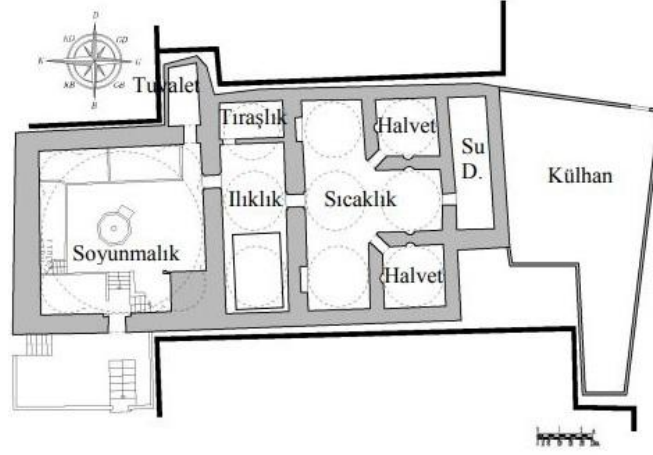
Şekil 22. Gazi Hüsrev Bey Hamamı, planı (Eyice, 1996)

2.4.4 Sıcaklığı çok Kubbeli olan Tip (D)

Bu plan tipindeki hamamlarda sıcaklık kemerlerle eşit bölümlere ayrılmış ve her bir bölümün üzeri eşit boyutlarda kubbelerle örtülmüştür. Büyük kubbe altında göbek taşı bulunmamaktadır. Ortadaki kemerleri ise iki sütun taşımaktadır (Eyice, 1997). Örneklerine çok az rastlanılan bu hamam türlerinin bilinen tek temsilcisi, Eminönü'nde Yeni Cami yakınında inşa edilen Haseki Hamamı'dır (Şekil 23). Kastamonu'nda bulunan Yeni Hamam da bu hamam şeklinin örneklerindedir (Şekil 24).

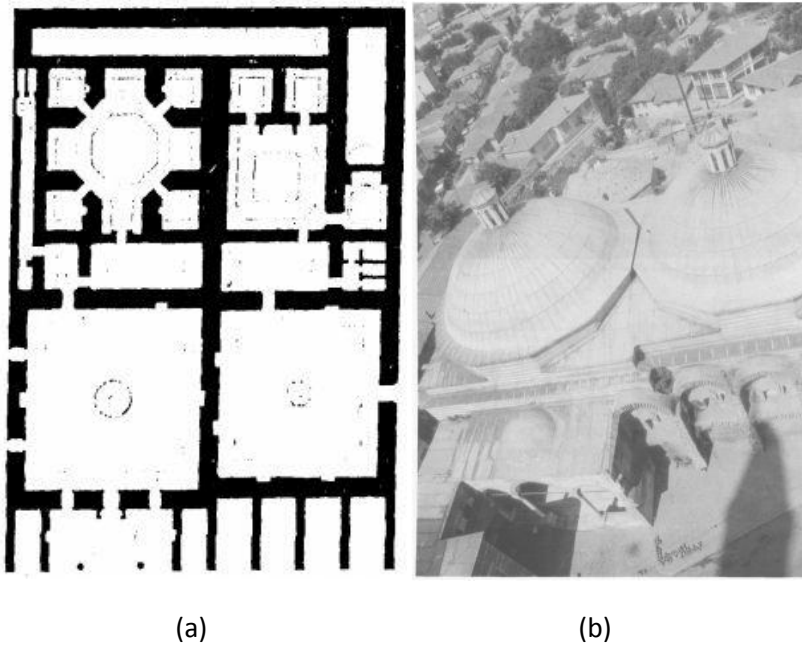
Şekil 23. İstanbul Haseki Hamamı, planı (Cebioğlu, 2013)

Şekil 24. Kastamonu Yeni Hamam, planı (Aksoy, 2011)

2.4.5 Ortası Kubbeli Enine Sıcaklıklı Ve Çifte Halvetli Tip

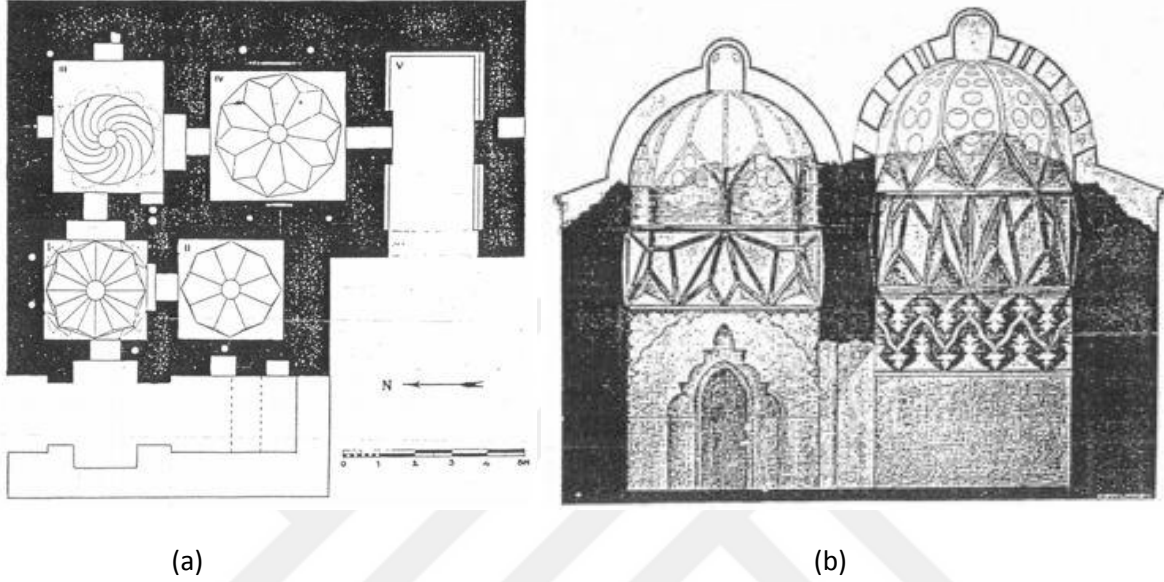
Bu tip hamamlarda sıcaklık bölümü, dar ve enlemesine uzanan dikdörtgen şeklinde bir mekândır. Üç bölümlü olan sıcaklığın merkezi mekânı kubbe ile örtülmüştür. Merkezi mekândan yan yana yerleştirilen üzeri kubbe ile örtülmüş iki oda halindeki halvet hücrelerine geçilmektedir. Bu hamam şeklindeki ortak özellik, iki halvet hücresi arasında bulunan ayırma duvarı payesinde yer alan mihrap şeklindeki niştir (Eyice, 1997). Konya Karapınar’da Mimar Sinan’ın yaptığı Sultan Selim Külliyesine ait Valide hamamı, Edirne’de ve İstanbul’da Sokullu Mehmet Paşa Hamam’larının her ikisinde de kadınlar bölümü bu hamam şekline örnektir (Şekil 25).

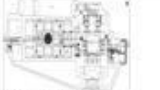

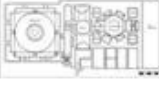
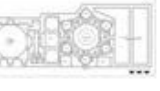
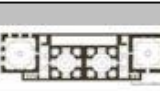

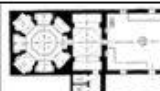
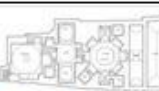
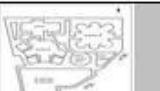

Şekil 25. Edirne Sokullu Mehmet Paşa Hamamı, planı ve kubbe görüntüsü (Önge, 1989)

2.3.6. Ilıklık, Sıcaklık ve Halveti Eş odalar Halinde Olan Tip

Bu hamam tipine genellikle küçük ölçekte inşa edilen hamam yapılarında rastlanılmaktadır. Mekânlar hemen hemen aynı büyüklükte ve üstleri kubbelerle örtülü odalar halindedir. Bu odaların her biri diğerleriyle bağlantılı şekilde inşa edilmektedir.(Eyice, 1997) İznik'te İsmail Bey Hamamı bu hamam tipine örnektir (Şekil 26).

Şekil 26. İznik İsmail Bey Hamamı, planı (a) ve kesiti (b) (Akyıl Kantarcıoğlu, 1991)

SICAKLIK PLANINA GÖRE HAMAM TİPOLOJİSİ					
Osmanlı Dönemi Hamamları			Tarihi Gaziantep Hamamları		
Haçvari Dört Eyvanlı Köşe Halvetli Tip	 Bursa Kadı Hamamı	 Zeyrek Hayrettin Paşa Hamamı	 Merzifon Çelebi Sultan Mehmet Hamamı	 Şeyh Fettullah Hamamı	 Tabak Hamamı
	 Süleymaniye hamamı	 Gedik Paşa Hamamı	 İsa Bey Çifte Hamamı	 Göymen Hamamı	 Eski Hamam
Yıldızvari Plan Tipi	 Bursa Davutpaşa Hamamı	 Çemberlitaş Hamamı	 Mahmut Paşa Hamamı	 Keyvanbey Hamamı	 Hüseyin Paşa Hamamı
	 Haseki Hamam Planı	 Tahtakale Hamam Planı	 İzmit Hüsrev Kethüda Hamam Planı	 Paşa Hamamı	 Koca Nakıp Hamamı
Kare Bir Sıcaklık Etrafında Sıralanan Halvet Hücreli Tip	 Bursa Orhan Hamam Planı	 Beylerbeyi Hamam Planı	 Davut Paşa İskele Hamamı		
Çok Kubbeli Sıcaklık Tip	 İstanbul Haseki Hamamı	 Çatalca Hamamı			
Ortası Kubbeli Enine Sıcaklık Çifte Halvetli Tip	 Bergama Küplü Hamam	 Sokullu Mehmet Paşa Hamamı	 Karapınar Sultan III. Selim Hamamı		
Soğukluk Sıcaklık Ve Halvet Eş Odalar Halinde Olan Tip	 İznik İsmail Bey Hamamı				

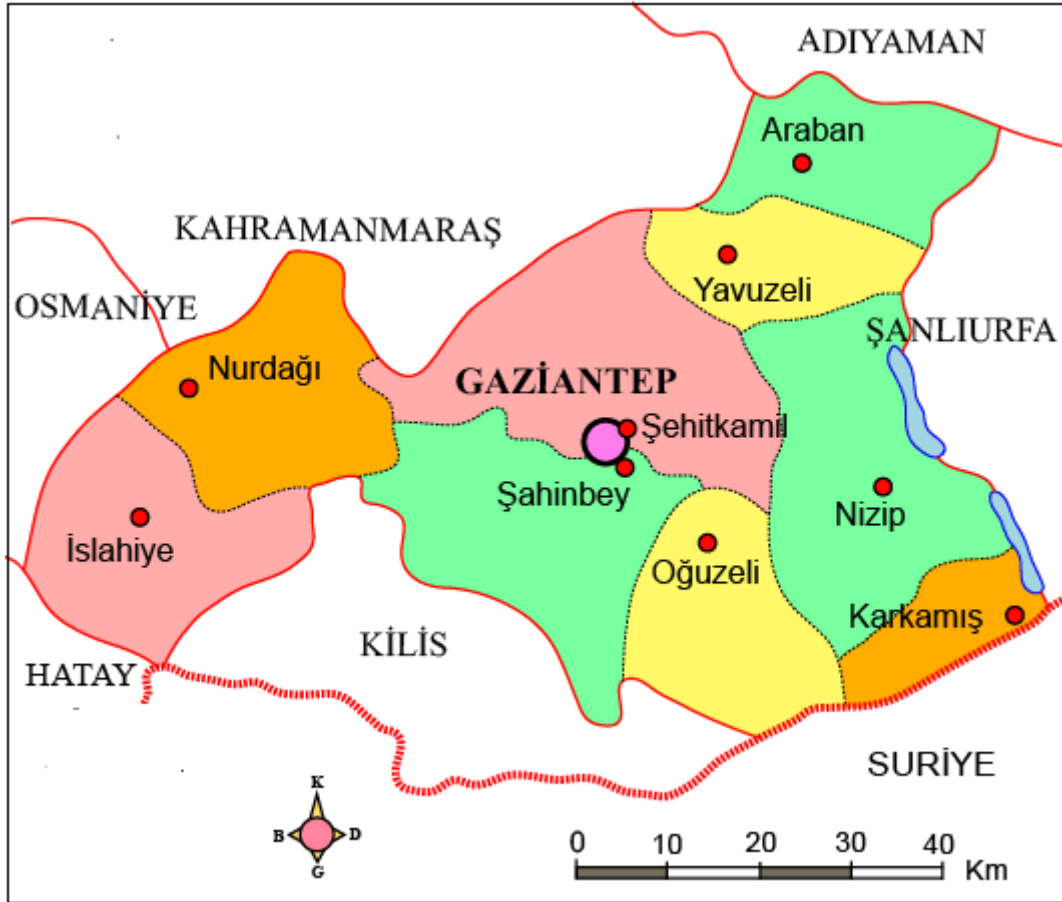
Tablo 1. Osmanlı Dönemi hamamları, sıcaklık plan tipolojisi

3. TARİHİ GAZİANTEP HAMAMLARI

3.1. Gaziantep Kentinin Genel Özellikleri

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük, Türkiye'nin ise 8. büyük kenti olan Gaziantep, Fırat nehrine karışan Sacur Çayı'nın yukarı kollarından olan Allaben Deresi'nin üzerinde, Halep'in kuzeyinden itibaren gittikçe yükselerek devam eden yaylanın merkezi konumunda, deniz seviyesinden yaklaşık 900 m. yükseklikte bulunan engebeli bir araziden tepeler üzerine kurulmuş bir kenttir (Özdeğer, 1996).

Nüfusu, ekonomik yapısı ve büyükşehir olma statüsüyle metropol bir şehirdir. Akdeniz Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin birleşme noktasında yer alan Gaziantep kuzeyde Kahramanmaraş, güneyde Suriye, doğuda Şanlıurfa, batıda Osmaniye ve Hatay, Doğuda Adıyaman, güneybatıda Kilis il sınıрыyla çevrilidir (Şekil 27).

Şekil 27. Gaziantep kent haritası (URL-2)

Gaziantep ili, ilk uygarlıkların doğduğu ve geliştiği Mezopotamya'nın kuzeyinde yer almaktadır. Kentin Mezopotamya ve Akdeniz Bölgesi'nin kesişme noktasında yer alması,

güneyden ve Akdeniz'den gelip kuzeye, doğuya ve batıya giden yolların kavşağında olması ve Tarihi İpek Yolu'nun da kentten geçmesi nedeniyle birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Eski Çağlardan beri kervan yollarının kavşak noktasında yer alması kentin fiziki bakımdan büyümesine yol açmıştır.

Gaziantep 'te yapılan araştırmalara göre kentin tarihi Kalkolitik Çağa uzanmaktadır. Ancak Tarihi kaynaklardan 10.yy'a kadar kentin adından bahsedilmemektedir (Kuban, 2001). Gaziantep yöresinde bilinen en eski yerleşim yeri Gaziantep'in 12 km kuzeyinde yer alan Dülük (Dolice)'dir. Kentteki yerleşim Dülükten sonra Gaziantep Kalesi etrafında şekillenmeye başlamıştır. Kentte Selçuklular, Memluklular ve Osmanlılar dönemlerinde çok sayıda cami, medrese, han ve hamam yapılmış, aynı zamanda üretim, ticaret ve el sanatları yönünden de ilerlemiştir. Günümüzde dahi bu han ve hamamlar işlevliğini korumakta, ticaretin ve özellikle eşine rastlanmayan zengin el sanatlarının yaşatıldığı yerler olarak faaliyetini sürdürmektedir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizler ve Fransızlar tarafından işgal edilen Gaziantep ve yöresi, akıllara durgunluk veren savunması ve eşsiz kahramanlığı ile bütün dünyada hayranlık uyandırmıştır. T.B.M.M Antep'e bu başarısından dolayı 8 Şubat 1921 tarihinde GAZİLİK unvanı vermiştir.

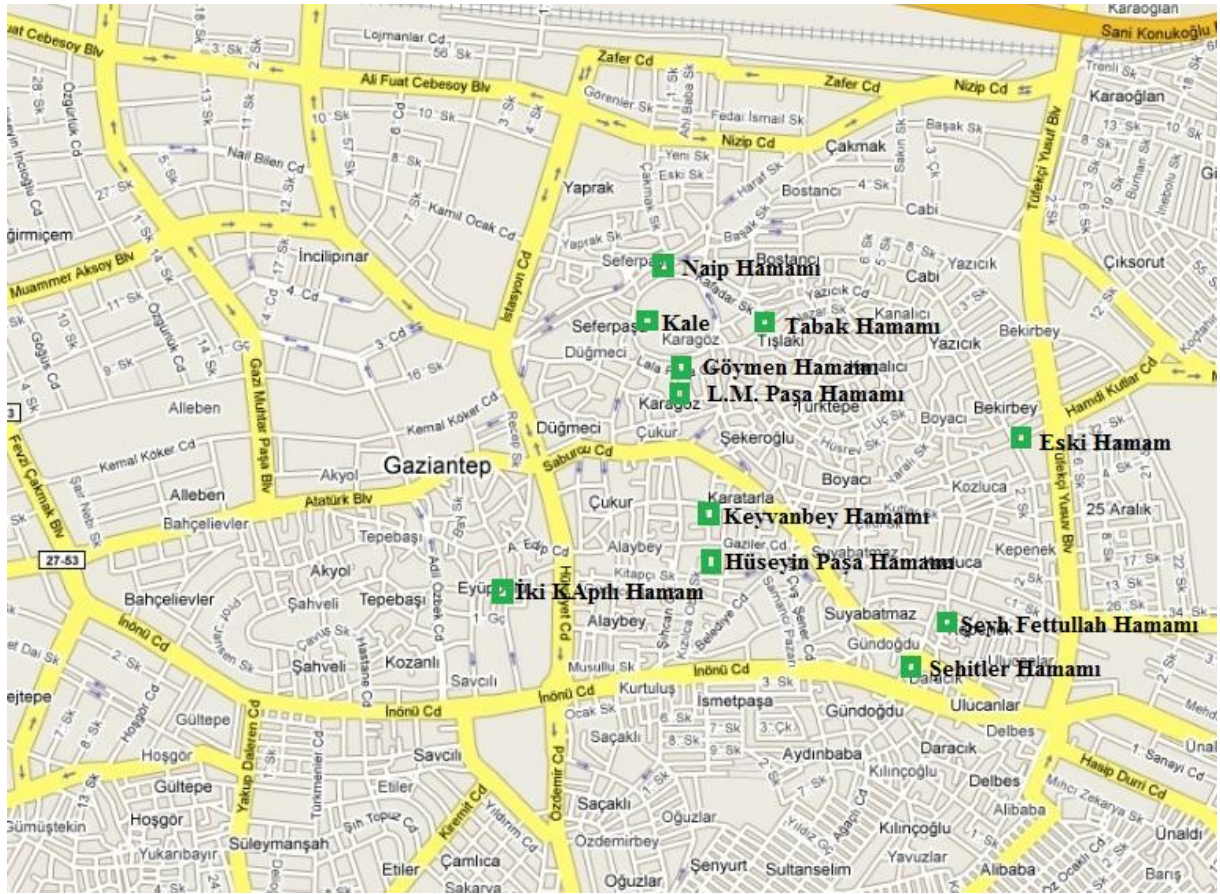
3.2.1. Tarihi Gaziantep Hamamları

Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Gaziantep'de hamam sayısı ve kültürü bakımından zengin bir kenttir. Apartmanların henüz yapılmadığı, avlulu Antep evlerinin kullanıldığı günlerde evlerin çoğunda banyo bulunmadığı için insanlar hamamda yıkanmışlardır. Geleneksel olarak haftada bir hamamda yıkanmışlar ve bunu festival havası içinde gerçekleştirmişlerdir. Çünkü hamam Gaziantep halkı için sosyalleşme mekânı olarak görülmektedir. Evlerde ise kısa süreli yıkanma işlemi kapı girişlerinde bulunan eşğin hemen yanında "eşiklik" denilen yerlerde yapmışlardır. Bu yüzden Gaziantep'te evlerin yanında hamamlar bulunmaktadır.

Gaziantep halkı hamama gitmek için değişik sebepler bulmaktadır. Lohusa hamamı, gelin hamamı, damat hamamı, adak hamamı, kırk hamamı, şirket hamamı gibi. Hamama gidildiğinde, bütün gün kalınacağı için eşyaların yanı sıra yemek malzemeleri de hamama götürülmektedir. Yemek için özel bir menü bulunmamaktadır. Giden kişilerin maddi durumuna ve mevsime göre değişiklik göstermektedir. Hamama giden insanların yıkanma programları terleme ve keselenme, birinci su ile yıkanma, yemek yeme ve ikinci su ile yıkanma olarak dört bölümde gerçekleşmektedir.

Eski Antep hamamlarını diğer hamamlardan ayıran en büyük özellik ısı kaybını azaltması ve soğuk iklim koşullarından ötürü yarıya kadar toprağa gömülmeleridir. Bu bakımdan Gaziantep hamamlarını uzaktan fark etmek biraz zordur. Ancak taş işçiliğinin meydana getirdiği diğer süslemeleri ile de dikkat çekmektedir. Çoğunlukla hamamlarda eyvanlara ve köşe halvetlerine geniş yer verilmiştir.

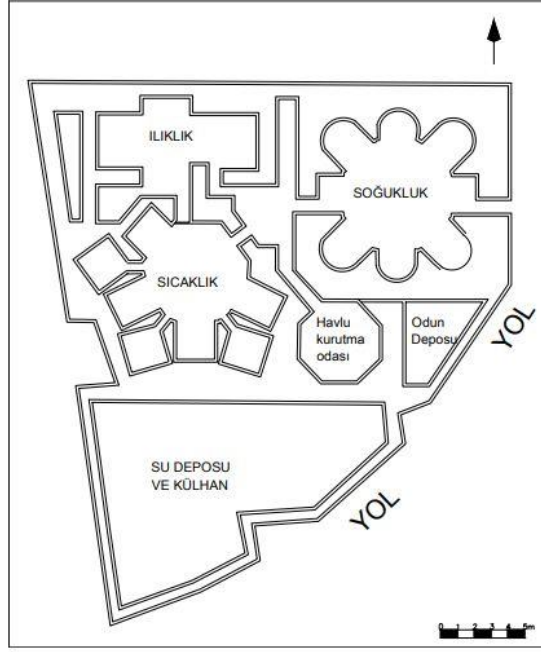
Gaziantep'te Osmanlı Mimarisinin önemli yapılarından olan hamamların bir kısmı hala kullanılmaktadır. Bir kısmı ise günümüze kadar gelememiştir. Bu hamamların isimleri arşiv kayıtlarından öğrenilmektedir. Bu arşiv kayıtlarından öğrenilen hamam sayısı 19 tanedir (Çam, 1996). (Tablo 2)

Tablo 2. Gaziantep Hamamlarının kent haritası üzerinde gösterimi

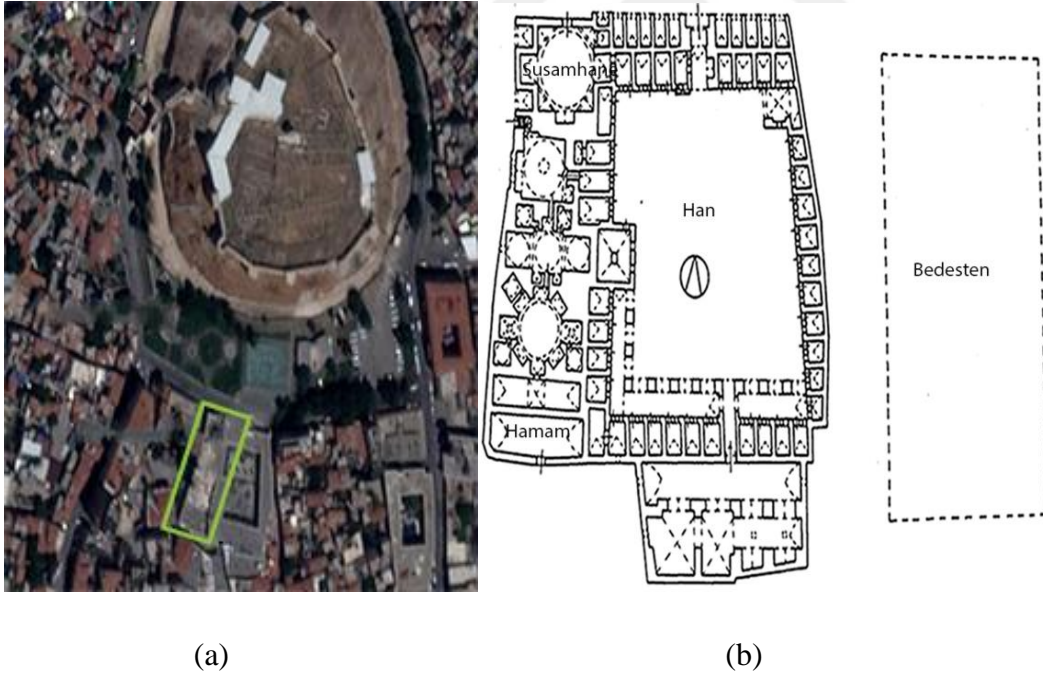
Günümüze kadar gelen hamamlar;

- Tabak Hamamı
- İki Kapılı Hamam (1557 öncesi)
- Paşa Hamamı (XVI. yy ortaları)
- Göymen (Pazar) Hamamı
- Keyvanbey Hamamı (XVI. yy)
- Hüseyin Paşa Hamamı (1727)
- Eski Hamam (1557 öncesi)
- Naib Hamamı
- Şeyh Fettullah Hamamı (XVI. yy ortaları)
- Kale Hamamı (muhtemelen Eyyubiler Devri)
- Tişlaki (1536 öncesi), Akyol Hamamları (XVI. yy üçüncü çeyreği), Koca Nakıp Hamamı (XVIII. yy başları), Mücelle, Piyale Paşa, Bağdat (1557 öncesi), Kadı (1557 öncesi), Tüffah, Bey (Çukur) hamamlarından herhangi bir kalıntı günümüze gelememiştir (Çam, 1996)
- İmam Gazali Hamamı: Gaziantep Şahinbey ilçesi, Yazıcık Caddesi Pafta 68 (21 L – III d), ada 695 (732), Parsel 1 de yer alan 9 A envanter nolu yapı hamam olarak kayıtlara geçse de hamam olarak kullanıldığına ait kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yapıya İmam Gazali Sokaktan 60 basamak ile inilerek kemerli bir kapıdan geçilerek yer altında bulunan suya ulaşılmaktadır. Ancak burada bulunan kemerli bölüm demir parmaklıklarla kapatılmıştır. Günümüzde türbe ve mescit olarak kullanılan yapıda mescit bölümü taş malzemeden oyularak oluşturulmuş bir alandır (Komisyon, 2005)
- Koca Nakıp Hamamı: Hamam 18. yy başlarında inşa edilmiştir (Çam, 1996). Ancak plan şeması incelendiğinde daha eski dönemlerde yapılabildiğini göstermektedir. Hamam plan tipolojisi olarak yıldızvari bir plana sahiptir. Soğukluk bölümünde merkezi bir mekân ve bu mekâna açılan 8 eyvanın yer aldığı yıldız planlıdır. Bu bölümden dikdörtgen planlı ve bir ucunda tuvaletin yer aldığı aralık bölümüne geçilmektedir. Aralık bölümünden geçilen sıcaklık bölümü dört eyvan ve üç halvet hücrelerinden oluşmaktadır. Bu bölümün devamında su deposu ve külhan yer almaktadır. Hamam 1975 yılında imar plan uygulaması nedeniyle yıkılarak çarşı yapılmıştır (Dağtekin, 2007) (Şekil 28).

Şekil 28. Koca Nakıp Hamamı, planı (Dağtekin, 2007 doktora tezinden düzenleyerek)

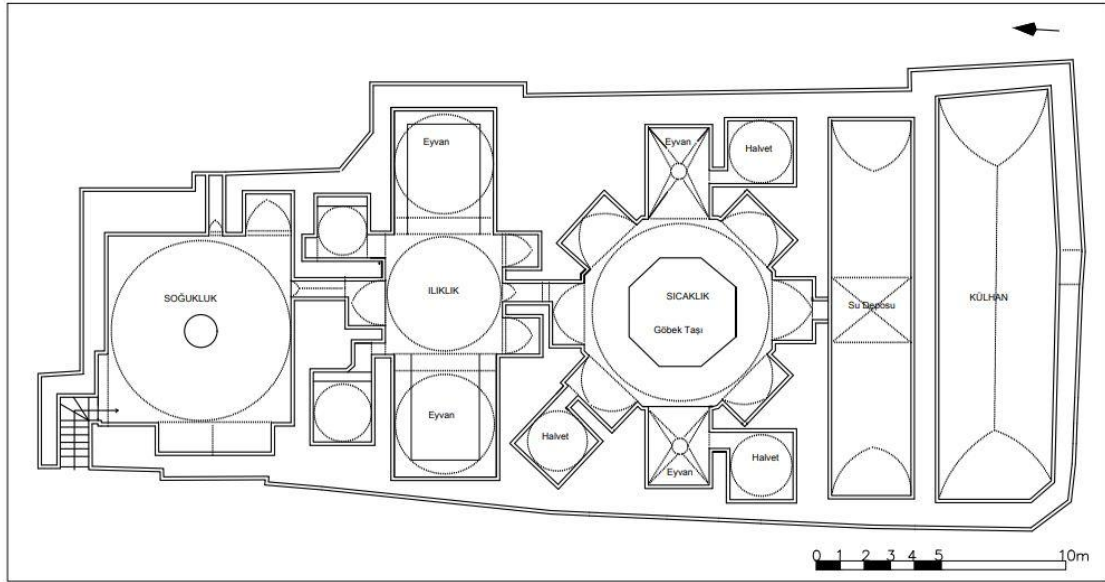
3.2.1.1. Lala Mustafa Paşa Hamamı

Şekil 29. Lala Mustafa Paşa Hamamı, uydu görüntüsü (a) ve külliye vaziyet planı (b)
(Özkarcı, 1995)

Gaziantep merkez Şahinbey İlçesi, Karagöz Mahallesi 14 (20L-1a), Ada 596 (207), Parsel 8 de bulunan 44 A Envanter nolu Lala Mustafa Paşa Hamamı, Gaziantep Kalesi'nin yanında yer almaktadır (Şekil 29). İnşa kitabesi bulunmayan yapının Vakıflar Genel

Müdürlüğü Tescil Arşivinde Lala Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığı ve 985 H./1577 M tarihli vakfiyesinin bulunduğu belirtilmiştir. Lala Mustafa Paşa'nın bu yapıyı 1563-1568 tarihleri arasında Halep ve Şam'da beylerbeyi olarak görev yaparken inşa ettirdiği düşünülmektedir (Özkarıcı, 1995). 1259 (1843) tarihini taşıyan Şer'i Mahkeme Sicil Kaydında yapı, Lala Mustafa Paşa Vakfı Paşa Hamamı olarak geçmektedir. Yapı Paşa (Hışva) Hanı, Susamhane, Karanlık Bedesten ve Mini Miran Mescidi ile birlikte külliye şeklinde inşa edilmiştir. Ancak bedesten şu anda mevcut değildir. Lala Mustafa Paşa Hamamı olarak uzun süre hizmet veren yapı, 2015 yılında Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından restorasyonu tamamlanarak Gaziantep hamam kültürünün yaşatıldığı bir müze haline dönüştürülerek ziyarete açılmıştır (Şekil 30).

Şekil 30. Lala Mustafa Paşa Hamamı, planı (Özkarıcı, 1995 arşivinden düzenleyerek)

Hamam; hanın batı tarafına bitişik şekilde, mekânları aynı aks üzerinde kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiştir. Klasik Osmanlı Hamamları'nın plan şemasına uygun olarak soğukluk, ılıkılık, sıcaklık, sıcaklığa bitişik su deposu ve külhandan oluşmaktadır. Dıştan yaklaşık 16.00*43.00 metre olarak inşa edilen yapı, Gaziantep hamamlarında olduğu gibi zemin kotu altında inşa edilmiştir (Özkarıcı, 1995). Hamama batı cephesinde bulunan düz atkı taşlı kapıdan girilmektedir. Yaklaşık genişliği 90 cm, rıhtı 20 cm olan dokuz basamaklı beton bir merdivenden inilerek, beşik tonoz örtülü açıklıktan hamamın ilk bölümü olan soğukluk bölümüne girilmektedir (Şekil 31).

(a)

(b)

Şekil 31. Lala Mustafa Paşa Hamamı, batı cephesi ve girişi görüntüsü (2017)

Soğukluk Bölümü 7.45*7.56 m ölçüsünde kareye yakın bir mekândır. Bu bölümün 24 cm olan iki basım ile çıkılmaktadır. Batı duvarının üst kısmında 3 tane mazgal pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin 1 tanesi üste 2 tanesi alta yerleştirilmiştir. Alta yerleştirilen mazgal pencereler yerden 1.48 m yükseklikte olup 80*135 cm ölçüsündedir. Üstteki mazgal pencere ise bu pencerelerden biraz daha küçüktür (Şekil 32). Soğukluğun güneydoğu köşesinde 1.40*2.05 m ölçüsünde bir eyvan bulunmaktadır. Eyvanın üzeri beşik tonoz ile örtülüdür. Eyvanın kuzey tarafında han ile irtibatı sağlayan ve sonradan kapatılan basık kemerli 1.05*1.05 m ölçüsünde bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Bu kapı hana gelen müşterilerin yıkanmak için hamama geçmeleri için kullanılmış ve sonradan kapatılmıştır.

Şekil 32. Lala Mustafa Paşa Hamamı, soğukluk görüntüsü (2017)

Bu bölümün güney duvarından açılan 80*180 cm ölçüsünde bir kapı açıklığından geçerek 0.85*2.07 m ölçüsünde beşik tonoz örtülü bir geçitten ölçüsü 1.56*2.05 m olan eyvana

buradan da ılıklik bölümüne geçilmektedir. Bu geçitin batı duvarının orta kısmında 0.80*1.10 m ölçüsünde tuvalet bulunmaktadır (Şekil 33).

(a)

(b)

Şekil 33. Lala Mustafa Paşa Hamamı, ılıkliğa geçiş kapısı (a) ve kubbe görüntüsü (b) (2017)

Ilıklık bölümü, doğu-batı doğrultusunda bir merkezi mekân ve yanlara yerleştirilen iki eyvanla üç kısma ayrılmıştır. Batı tarafında bulunan eyvan 4.37*4.97 m ölçüsündedir. Bu eyvanın batı duvarının üst kısmına bir mazgal pencere yerleştirilmiştir ve bu eyvanda U şeklinde oturma sekisi yapılmıştır. Doğu tarafındaki eyvan 4.36*5.11 m ölçüsünde olup, bu eyvanda da yine U şeklinde oturma sekisi bulunmaktadır. Yaklaşık 60 cm yüksekliğinde olan bu oturma sekilerine 3 basamak ile çıkılmaktadır. Bu iki eyvanın zemini merkezi mekânın zemininden 8 cm daha yüksekte tutulmuştur (Şekil 34).

(a)

(b)

Şekil 34. Lala Mustafa Paşa Hamamı, batı eyvanı (a) ve doğu cephesi (b) görüntüsü (2017)

Ilıklığın kuzey tarafındaki eyvanın doğu ve batı tarafına iki tane halvet hücresi yerleştirilmiştir. Doğu tarafındaki halvet L planlıdır ve ölçüsü 2.18*2.62 m. Bu mekânda 1.06*2.09 m ölçüsünde dolap nişi açılmıştır. Batı tarafındaki halvet ise 2.60*3.00 m (Özkarıcı, 1995). Bu halvet hücrelerinin üzeri bir tarafta kemere diğer üç tarafta ise duvar üzerine oturtulmuş kubbe ile örtülmüştür. Ilıklığın güney duvarında sıcaklığa geçişi sağlayan kapının iki tarafına 1.52*2.60 m ve 1.06*2.85 m ölçülerinde iki tane niş yerleştirilmiştir. Bu nişler beşik tonoz ile örtülmüştür. Orta mekâna sonradan 80x135 cm ölçüsünde 145 cm yüksekliğinde bir şadırvan yerleştirilmiştir. Ilıklığın güney duvarına açılan 0.90*1.90 m ölçüsündeki basık kemerli kapı açıklığından ölçüsü 2.65*1.56 m olan eyvandan sıcaklık kısmına geçilmektedir (Şekil 35).

(a)

(b)

Şekil 35. Lala Mustafa Paşa Hamamı, ılıklik niş (a) ve sıcaklığa geçiş görüntüsü (b) (2017)

Sıcaklık bölümü, ortada sekizgen merkezi bir mekân ve bu mekân etrafında sıralanan sekiz eyvan ve dört halvet hücresinden oluşmaktadır. Bu halvet hücreleri birer kapı açıklığı ile eyvanlara bağlanmaktadır. Osmanlı hamam mimarisindeki sıcaklık düzenine göre yıldızvari plan şekline sahiptir. Merkezi mekânın doğu ve batı taraflarına derin, diğer taraflarına ise derinliği az olan eyvanlar yerleştirilmiştir (Şekil 36). Bu eyvanlardan doğu eyvanı 2.75*4.05 m ölçüsündedir. Eyvanda 50*54*48 cm ölçüsünde taştan oyulmuş bir tane kurna bulunmaktadır. Eyvanın kuzey ve güney duvarlarına birer halvet hücresi yerleştirilmiştir. Güneydeki halvet hücresi 2.80*2.90 m, ve halvet hücresinde 52*48*37 cm ölçüsünde bir tane kurna bulunmaktadır. Kuzey eyvanı ölçüsü 2.65*1.56 m, kuzey batı eyvanı ölçüsü 1.85*2.70 m, güney eyvanı ölçüsü 2.76*2.13 m, güneydoğu eyvanı 2.69*2.10 m ve batı eyvanının ölçüsü 2.70*3.56 m dir. Bu eyvanın kuzey ve güney duvarlarında halvet hücreleri yerleştirilmiştir. Kuzey tarafındaki halvet hücresine 0.70*1.85 m ölçüsündeki kapı

açıklığından girilmektedir. Bu bölümün ölçüsü 2.60*2.70 m ve bu hücrede 0.70*0.47*0.36 m ölçüsünde bir kurna bulunmaktadır. Kuzeydeki halvet hücrelerine 0.70*1.85 m ölçüsündeki kapı açıklığından girilmektedir. Bu hücre 2.95*2.90 m ölçüsündedir. 0.52*0.47*0.43 m ölçüsünde bir kurna bulunmaktadır. Bu kurnalar taştan oyulmuş, orijinaldirler.

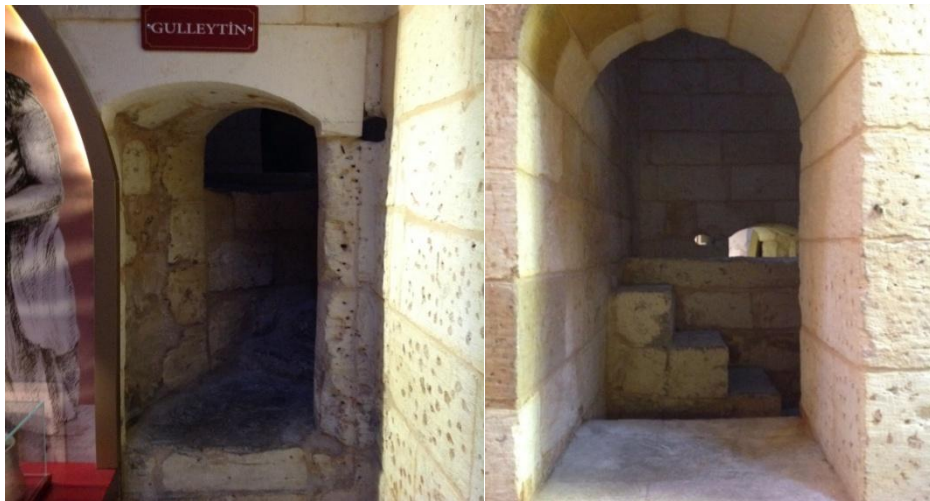

a

b

Şekil 36. Lala Mustafa Paşa Hamamı, doğu (a)- batı (b) eyvanı görüntüsü (2017)

Güney batı eyvanı 1.90*2.67 m, kuzey batıdaki eyvan 2.77*1.82 m. ölçüsündedir. Bu eyvanda 2.15*2.20 m. ölçüsünde Gulleytin (Mikve Havuzu) bulunmaktadır. Bu havuzdan ılıkılık kısmında 72*155 cm ölçüsünde bir geçiş bulunmaktadır. Bu geçiş oturma sekisinden 30 cm yüksekliktedir (Şekil 37).

Şekil 37. Lala Mustafa Paşa Hamamı, Gulleytin (2017)

Merkezi mekânın ortasında sekizgen planlı 30 cm yüksekliğinde bir göbek taşı bulunmaktadır (Şekil 38). Sıcaklığın arkasında su deposu ve külhan yerleştirilmiştir. Sıcaklıktan bu mekâna geçiş için bir kapak bulunmaktadır. Su deposu 3.00*11.75 m, külhan ise 2.50*11.85 m ölçüsündedir.

(a)

(b)

Şekil 38. Lala Mustafa Paşa Hamamı, göbek taşı (a) ve kubbedeki ışık gözleri (b) (2017)

Hamam tüm duvarları sarımsıtrak renginde küfeki kesme taştan inşa edilmiştir. Oldukça sade bir yapıya sahiptir. Zemin mekânlarında soyunmalık ve ılıklığın zemin kısmı beyaz ve siyah bazalt taşların sırayla dizilmesi ile desen oluşturulmuştur. Sıcaklık kısmında ise eyvanların zemini pembe, siyah ve kirli sarı beyaz renkte yıldızlarla geometrik desenler oluşturularak dekore edilmiştir. Göbek taşı ise orijinalde renkli taşlardan oluşan geometrik süslemelerle yapılmış olmasına rağmen onarımlar sırasında beton mozaikten yapılmıştır (Şekil 39).

Şekil 39. Lala Mustafa Paşa Hamamı, zemin döşemesi (2017)

Hamamın üst örtüsü; giriş mekânı üzeri beşik tonoz örtülüdür. Bu mekândan geçilen soğukluk, üzeri büyük bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe geçişlerinde pandantiflerden yararlanılmıştır. Bu mekândan ılıklığa geçiş kısmının üzeri beşik tonoz ile örtülmüştür. Ilıklık bölümünde ise merkezi mekân ve doğu- batı doğrultusunda yerleştirilen eyvanların üzeri kubbe ile örtülmüş pandantiflerle geçilmiştir. Merkezi mekânın üzerindeki kubbe yan eyvanlara oranla daha büyüktür. Ilıklığın doğu ve batı tarafına yerleştirilen halvet hücrelerinin üzeri bir tarafta kemere diğer üç tarafta ise duvar üzerine oturtulmuş kubbe ile örtülmüştür. Sıcaklığa geçiş kısmı beşik tonoz ile örtülmüş olup; sıcaklık mekânı merkezde ve halvetlerde kubbe, doğu ve batı yönündeki eyvanda beşik tonoz, diğer dört eyvanda yarım kubbe ile örtülmüştür. Geçiş öğelerinde pandantiflerden yararlanılmıştır. Su deposu ve külhan bölümü ise tonoz örtülüdür.

Aydınlatma; soğukluk mekânında kubbe üzerine yerleştirilen aydınlık feneri ve batı cephesinde açılan mazgal pencerelerle, ılıkıkta merkezi kubbede aydınlık feneri, yan kubbelerde ise çeşitli boyutlarda belirli aralıklarla dizilmiş ışık gözleri ile ve batı duvarına yerleştirilen mazgal pencere ile sıcaklık mekânında ise kubbe üzerine yerleştirilen yıldız, çokgen ve dairesel şekillerde bulunan ışık gözleri ile sağlanmıştır (Şekil 40). Halvet hücrelerinde ise çeşitli boyutlardaki ışık gözleri ile sağlanmıştır.

(a)

(b)

Şekil 40. Lala Mustafa Paşa Hamamı, ılıkık (a) ve sıcaklık (b) kubbe görüntüsü (2017)

Hamamın cephesinin büyük bir bölümü Tarihi Gaziantep Hamamlarında olduğu gibi bölümü zemin döşemesi altında kalmaktadır. Cephe özellikleri bakımından hamamın cephesi çok sadedir. Sadece batı cephesinde kapının kemer kısmındaki siyah beyaz taşların alması bir şekilde dizilerek oluşturulması dikkat çekmektedir.

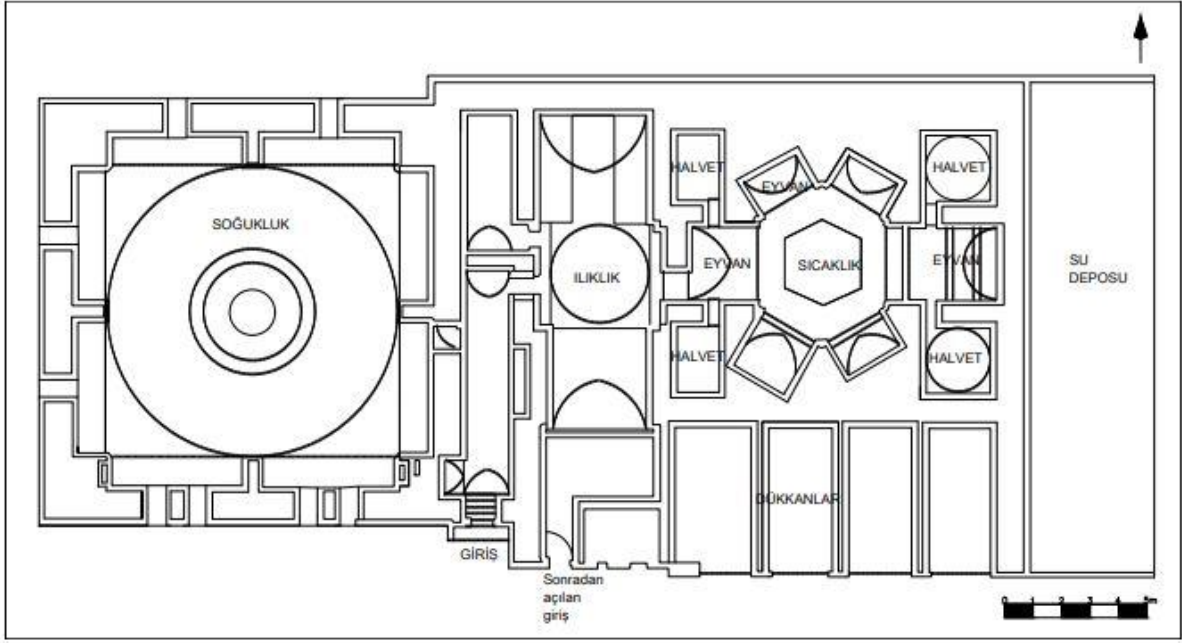
3.2.1.2. Keyvanbey Hamamı

Şekil 41. Keyvanbey Hamamı 2017 uydu görüntüsü

Alaybey Mahallesi, Gaziler Caddesi, Pafta 57 (201-Ic), Ada 893 (1825), Parsel 449 da yer alan 70 A Envanter nolu Keyvanbey Hamamı'nın herhangi bir kitabesi bulunmamaktadır (Şekil 41) . Evliya Çelebi Gaziantep'e ilk ziyaretini 1648 yılında gerçekleştirmiş ve hamamın adından bahsetmiştir. Bu da bize o yıllarda hamamın var olduğunu göstermektedir. Türk Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisindeki verilen bilgilere göre ise hamam XVI. yy'ın ilk yarısında Keyvanbey tarafından inşa edilmiştir. Gaziantep'in en işlek caddelerinin birinin üzerinde bulunan hamam Nusret Çam'ın kitabında yer alan bilgilerden XVIII yy. ortalarında pazar günleri yalnızca gayrimüslim kadınlar yıkandıklarını diğer günlerde ise Müslüman ve Gayrimüslim kadınların birlikte yıkandıklarını öğrenmekteyiz. Hamamın soğukluk kısmı ile ılıkılık kısmı arasındaki kapı örülerek kapatılmış ve soğukluk kısmı hamam özelliğini kaybetmiş, mağaza olarak işlev görmektedir. Diğer bölümleri ise bir süre hamam olarak kullanılmaya devam edilse de şu anda ılıkılık kısmı mağaza olarak, sıcaklık kısmı ise mevcut yapısını korumasına rağmen mağazanın deposu olarak kullanılmaktadır (Çam, 2006)

Hamamın tüm mekânları aynı aks üzerinde, doğu- batı doğrultusunda yerleştirilmiştir. Osmanlı Hamam Mimarisine uygun olarak soğukluk, ılıkılık, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır (Şekil 42).

Şekil 42. Keyvanbey Hamamı, planı (Dağtekin, 2017 doktora tezinden düzenleyerek)

Soğukluk bölümü ile ılıklik bölümü arasında dikdörtgen planlı 1.80*8.30 m ölçülerinde girişin yer aldığı taşlık bölümü bulunmaktadır. Taşlığa hamamın güney cephesinden düzgün taş kullanılarak yapılan, sivri kemer içerisine yerleştirilen bir kapı ile girilmektedir. Taşlığın batı tarafına soğukluk, doğu tarafına ise ılıklik ve sıcaklık yerleştirilmiştir. Taşlığın kuzey tarafında ölçüsü yaklaşık 1.85*5.10 m. olan tuvalet bulunmaktadır (Şekil 43).

(a)

(b)

Şekil 43. Keyvanbey Hamamı, dış cephe görüntüsü ve taşlık mekânı (2017)

Soğukluk bölümü 12.85*12.85 m ölçüsünde kare planlıdır (Çam, 2006). Bu bölümde aydınlatmayı sağlayan güneyde dört, batıda ve kuzeyde ikişer pencere bulunmaktadır. Bu bölüm duvarla bölünerek hamamdan ayrılmıştır (Şekil 44).

Şekil 44. Keyvanbey Hamamı, soğukluk bölümü (2017)

Soğukluk olarak kullanılan, dikdörtgen bir plana sahip olan ılıklik kısmına sonradan açılan bir kapı ile girilmektedir. Merkezi mekânı 3.60* 3.60 m ölçüsünde olan kısmın, kuzey ve güney yönüne ölçüleri 2.70*5.80 m ve 2.15*3.45 m olan iki eyvan yerleştirilmiştir (Şekil 45). Ayrıca kuzey ve güney cephesinde birer pencere bulunmaktadır. Bu kısmın doğu tarafına sıcaklık yerleştirilmiştir.

Şekil 45. Keyvanbey Hamamı, ılıklik görüntüsü (2017)

Sıcaklık bölümü merkezi mekânı altıgen olup 6 eyvanı 4 halvet hücresi bulunmaktadır. Bu plan özelliği ile Osmanlı Dönemi hamam tipolojisinde yıldızvari plan şeklindedir. Merkezi mekânın ortasında yaklaşık 3.00 m çapında 42 cm yüksekliğinde altıgen bir göbek taşı bulunmaktadır. Merkezi mekânın doğusunda 2.40*3.60 m ölçüsünde bir eyvan bulunmaktadır. Bu kısmın kuzeyine ve güneyine birer halvet hücresi yerleştirilmiştir. Kuzeydeki halvet hücresi 2.83*2.87 m. ölçüsündedir. Bu halvet hücrelerinde 53*200*30 cm ölçüsünde oturma yeri ve 43*43*40 cm ölçüsünde kurna bulunmaktadır. Güney kısımdaki halvet hücresi 2.72*2.72 m ölçüsündedir. 44*190*42 cm ölçüsünde oturma yeri (Şekil 46) ve 43*43*40 cm ölçüsünde kurna bulunmaktadır. Kuzeyinde ölçüleri 1.78*2.60 m ve 1.37*2.40 m olan iki eyvan bulunmaktadır.

(a)

(b)

Şekil 46. Keyvanbey Hamamı, sıcaklığa geçiş bölümü (a) ve halvet hücresi oturma sekisi görüntüsü (b) (2017)

Merkezi mekânın güney batısı ve güney doğusuna birer eyvan yerleştirilmiştir. Güney batı eyvanı yaklaşık 2.50*3.00 m ölçüsündedir. Bu eyvanda 2.15*3.43 m ölçüsünde halvet hücresi bulunmaktadır. Bu hücrede 96*216*42 cm ölçüsünde oturma yeri ve 47*47*37 cm ölçüsünde kurna bulunmaktadır. Güney doğu eyvanı 1.60*2.36 m ölçüsündedir. Batısındaki eyvan 1.16*2.56 m ölçüsündedir. Bu mekânın doğu tarafında su deposuna açılan kapak bulunmaktadır. (Şekil 47).

Şekil 47. Keyvanbey Hamamı, su deposuna açılan kapak görüntüsü (2017)

Hamamın duvarları ve kubbesi düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Ancak hamamın ılıklık ve sıcaklık mekânının duvarı kullanıcılardan kaynaklı kireç badana yapılmıştır. Sade bir yapıya sahiptir. Giriş kapısındaki bulunan siyah beyaz taşların dizilimi ve sıcaklık kısmındaki zemin döşemesinde kırmızı beyaz ve siyah taşlarla oluşturulan motifler yapıya ayrı bir estetik katmaktadır.

Hamamın taşlık mekânı beşik tonoz ile örtülmüştür. Soğukluk bölümü, duvarların orta kısmına ve köşe kısımlara yerleştirilen ayaklar üzerine oturtulmuş büyük bir kubbe ile örtülmüş, pandantiflerle geçilmiştir. Ilıklık bölümünün merkezi mekânı kubbe ile eyvanlar beşik tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklık bölümünde merkezi mekân ve halvet hücreleri kubbe ile eyvanlar beşik tonoz ile örtülmüştür. Kubbe üzerleri kurşun ile kaplanmıştır.

Hamamda aydınlanma soğukluk mekânında aydınlık feneri ve mekânın güneyine yerleştirilen dört, kuzeyine yerleştirilen iki pencere ile sağlanmıştır. Ilıklık bölümünde kubbe üzerinde yerleştirilen ışık gözleri ve kuzey ve güneye açılan birer pencere ile sıcaklık mekânında ise kubbe üzerlerine yerleştirilen ışık gözleri ile sağlanmaktadır (Şekil 48).

Hamam cephe olarak az bir bölümü zemin kotu altında kalmıştır. Cephe özellikleri bakımından hamamın dış cephesi çok sadedir. Sadece soğukluk kısmı orijinalliğini korumaktadır. Sivri kemerli giriş kapısında bulunan siyah beyaz taşların almaşık şekilde dizilmesiyle farklı bir görüntü sağlanmıştır.

(a)

(b)

Şekil 48. Keyvanbey Hamamı, soğukluk kubbesi (a) ve kubbede yer alan ışık gözleri (b) (2017)

3.2.1.3. Tabak Hamamı

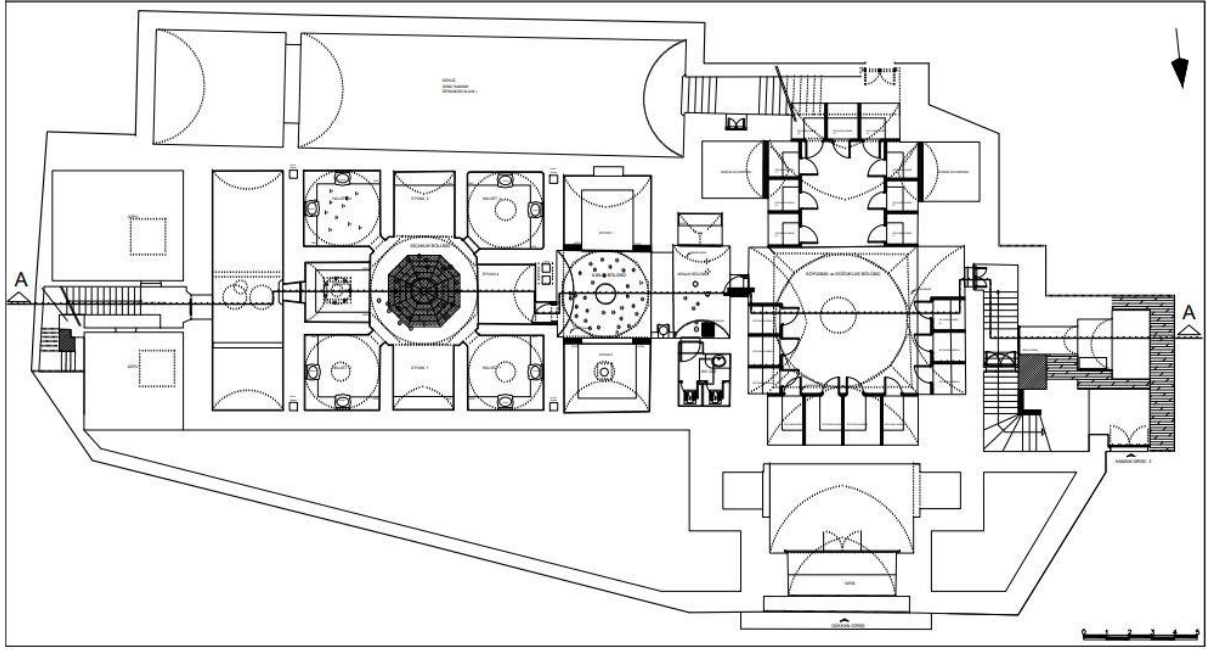
(a)

(b)

Şekil 49. Tabak Hamamı, uydu görüntüsü (a) ve vaziyet planı (b) (GVBM, 2006 arşivinden düzenleyerek)

Gaziantep ili, Şahinbey ilçesi Pafta 40 (21 L – III d), ada 660 (216), parsel 1, 67 A envanter nolu Tabak hamamı Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde, hamamın XVII. yy öncesinde inşa edildiği anlaşılmaktadır (Şekil 49). Hamam tek hamam planına uygun olarak inşa edilmiştir. Tüm mekânları aynı aks üzerinde, doğu- batı doğrultusunda yerleştirilen hamam; giriş mekânı, soğukluk, ılıkılık, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır (Şekil 50). Toplamda 11 kapısı, 11 kubbesi, 11 kurnası olan hamama 165 cm genişliğinde basık

kemerli bir kapıdan 21 basamak inilerek girilmektedir. Tarihi Gaziantep Hamamları gibi bu hamam da yol kotunun aşağısında inşa edilmiştir (Şekil 51).

Şekil 50. Tabak Hamamı, planı (GVBM, 2006 arşivinden düzenleyerek)

Şekil 51. Tabak Hamamı, cephe görüntüsü (2017)

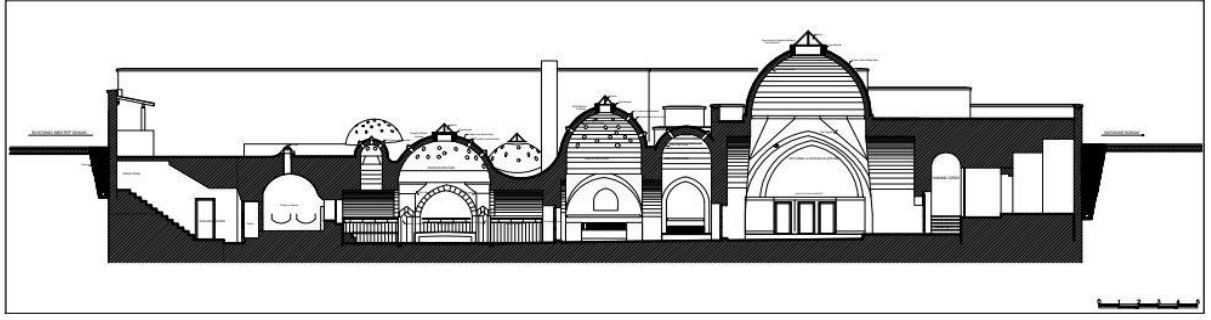
Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğünden alınan Tabak Hamamı restorasyon projesine göre; hamamın soğukluk bölümü 6.60*6.40 m ölçüsünde merkezi mekan ve bu mekanın 4 tarafına yerleştirilen eyvanlarla genişletilmiştir (Şekil 52). Eyvanlara zemin kotundan 40 cm basamakla çıkılmaktadır. Bu eyvanlara soyunma kabinleri ve oturma yerleri yerleştirilmiştir. Kuzeyde bulunan eyvan 2.26*6.59 m ölçüsündedir. Bu eyvanın iç kısmına 4 adet soyunma kabini yerleştirilmiştir. Ortadaki iki kabin ölçüsü 1.61*2.16 m, yan kabinler ise 1.56*2.16 m ölçüsündedir. Güney eyvanı 6.35*6.60 m ölçüsündedir. Bu eyvanın doğu, batı

ve güney tarafında 9 tane soyunma kabini yer almaktadır. Bu kabinlerin arka tarafında 2.51*2.70 m. ölçüsünde iki tane soğuk su deposu bulunmaktadır (GVBM,2006). Doğu eyvanına ve batı eyvanına üçer tane soyunma kabini yerleştirilmiştir. Kubbenin altında yerden yaklaşık 1 metre yükseklikte kademeli olarak yapılmış mozaik sıvalı süs havuzu bulunmaktadır. Estetik görünümünden tamamen uzak olan bu havuz sonradan yapılmıştır. Zemin taş karo mozaik kaplamadır. Soğukluğun doğu tarafından 96 cm. genişliğinde bir kapı ile aralık bölümüne geçilmektedir

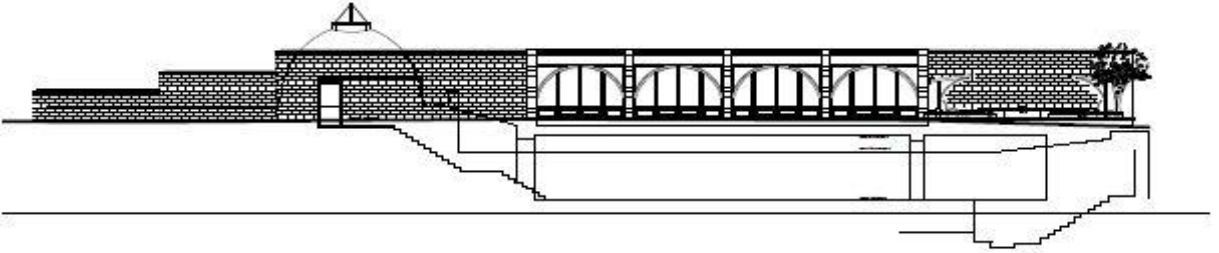

Şekil 52. Tabak Hamamı, soğukluk ve havuz görüntüsü (2017)

Ilıklık bölümü; biri eyvan şeklindeki aralık bölümü, diğeri dikdörtgen şeklindeki ana mekân olmak üzere iki kısımdan meydana gelmiştir. Aralık 2.53*4.08 m. ölçüsündedir. Bu bölümün güneyine 1.94*1.45 m. ölçüsünde bir niş yerleştirilmiştir. Kuzeyine ise 2.29*2.82 m. ölçüsünde tuvalet yerleştirilmiştir. Bu bölümün zemini karo mozaik ile kaplanmış, üzeri tonoz ile örtülmüş pandantiflerle geçilmiştir. Ilıklığın asıl mekânına geçiş bir kemerle sağlanmaktadır. Bu bölüm bir merkezi mekân ve yanlara yerleştirilen iki eyvandan oluşmaktadır. Merkezi mekân, 3.81* 4.18 m. ölçüsündedir. Bu mekânın kuzeyindeki eyvan 3.85*3.35 m ölçüsündedir. Güneyindeki eyvan 3.85*3.30 m. ölçüsündedir (GVBM, 2006). Bu mekândaki eyvanların zemin kotu merkezi mekândan bir basamak yükseltilmiş ve üç tarafına sedir yerleştirilmiştir. Bu mekândan sıcaklığa yaklaşık 100 cm genişliğinde bir kapı ile geçilmektedir (Şekil 53).

(a)

(b)

Şekil 53. Tabak Hamamı, kesit (a) ve görünüşü (b) (GVBM, 2006 arşivinden düzenleyerek)

Sıcaklık bölümüne batı tarafında bulunan eyvandan geçilmektedir. Bu eyvan 2.60*2.58 m. ölçüsündedir. Bu bölüm ortada merkezi bir mekân ve bu mekân etrafına yerleştirilen dört eyvan ve dört halvet hücrelerinden meydana gelmektedir. Osmanlı hamam mimarisinde sık kullanılan dört eyvanlı köşe halvetli mimari plana sahiptir. Bu mekândaki halvet hücreleri eyvanlara birer tane kemerli kapı açıklığı ile bağlanmaktadır. Eyvanlarda ve halvet hücrelerinde oturma sekileri yer almaktadır (Şekil 54).

(a)

(b)

Şekil 54. Tabak Hamamı, sıcaklığa geçiş (a) ve eyvan görüntüsü (b) (GVBM, 2006)

Bu mekânın kuzey eyvanı 265*285 cm ölçüsündedir. Bu eyvanın kuzey doğusuna ve kuzey batısına birer halvet hücresi yerleştirilmiştir. Bu halvet hücrelerinde ikişer tane kurna bulunmaktadır. Kuzey doğudaki halvet hücresi 3.28*3.30 m ölçüsündedir. Kuzey batıdaki eyvan ölçüsü 3.30*3.26 m dir. Güneydeki eyvan 2.65*2.93 m ölçüsündedir. Bu eyvanın batısında ve doğusunda bulunan halvet hücreleri 3.33*3.36 m ve 3.35*3.30 m ölçüsündedir ve bu halvet hücrelerinde ikişer tane kurna bulunmaktadır. Bu merkezin doğusundaki eyvan 2.58*2.86 m ölçüsündedir. Hamamın 2006 da geçirmiş olduğu restorasyon öncesinde bu mekanın ortasında göbek taşı bulunmamaktadır. Mozaik ile kaplanmış havuz bulunmaktadır. Ancak bu restorasyon sırasında hamama göbek taşı tekrar eklenmiştir. Zemin mermer ile kaplanmıştır. Ve duvarlar 1.40 m mermerle kaplanmıştır. Doğuda bulunan eyvanın arka duvarında sıcak su deposuna açılan pencere yerleştirilmiştir (Şekil 55). Bu pencereden bakıldığında 3.08*10.49 m ölçüsündeki su deposunun sıcaklık duvarı boyunca yer aldığı görülmektedir. Su deposunda arka arkaya yerleştirilmiş iki adet bakır kazan bulunmaktadır. Sıcak su deposunun arka kısmına külhan yerleştirilmiştir. Külhanın kuzeyine servis birimi güneyinde ise depo bulunmaktadır.

Şekil 55. Tabak Hamamı, su deposu kapağı görüntüsü (GVBM, 2006)

Hamamda hemen hemen tüm yapı boyunca keçelik bölümü yer almaktadır. Bu bölümün hamamın arka tarafında hamamdan ayrı bir girişi bulunmaktadır. Bu bölümde su deposu üzerine açılan kapatılmış bir pencere boşluğu bulunmaktadır. 2006 yılında yapılan restorasyon sonucunda kına hamamı gibi törenlerin gerçekleştirildiği bir yer olarak düzenlenmiştir. Bu bölüme soğukluk kısmından bağlantı sağlanmıştır. Bu bölümün üzeri tonoz ile örtülmüş, arka tarafı kemerle ayrılmıştır (Şekil 56).

Şekil 56. Tabak Hamamı, keçelik bölümü (GVBM, 2006)

Yapı malzemesi olarak büyük kesme taştan inşa edilen hamam gösterişten tamamen uzaktadır. Hamamda zemin döşemesinde yer alan beyaz siyah ve pembe renkli taş işçiliğinden başka bezeme bulunmamaktadır.

Hamamda soğukluk bölümü, ortada büyük bir kubbe ve eyvanlarda ise tonozlarla örtülmüştür. Geçiş pandantif ile sağlanmıştır. Ilıklık bölümünde merkezi mekânın üzeri kubbe, yan eyvanların üzeri tonoz ile örtülmüş pandantifle geçilmiştir. Sıcaklık bölümünde merkezi mekân ve halvet hücreleri kubbe, eyvanlar tonoz ile örtülmüştür. Kubbe üzeri dışta beton dökülerek kaplanmıştır. Keçelik bölümü üzeri tonoz ile örtülüdür.

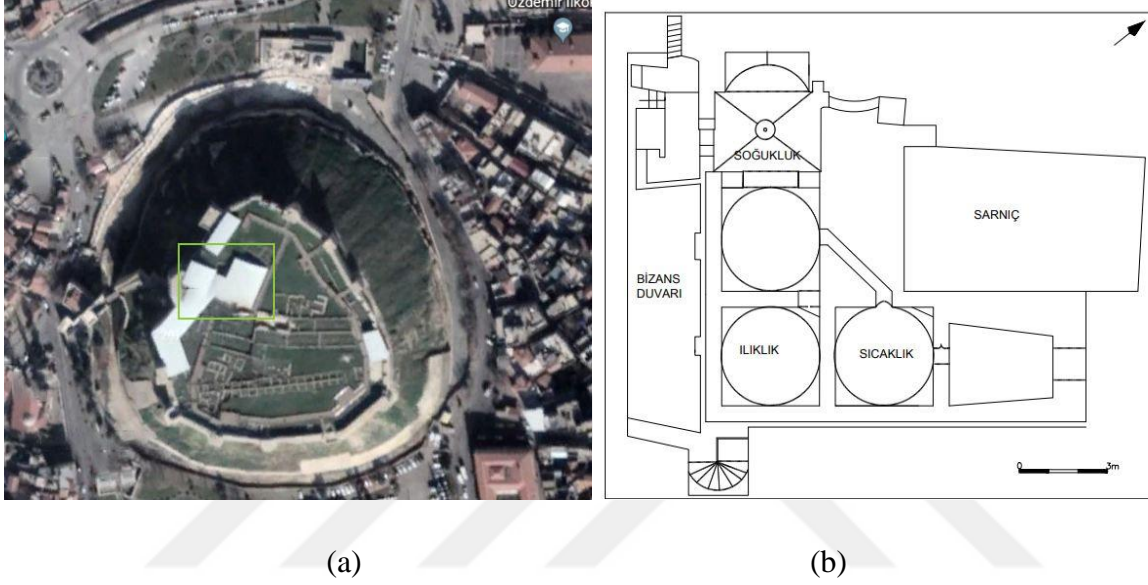
Hamamda aydınlatma soğukluk bölümünde, kubbe üzerine yerleştirilen aydınlık feneri ile sağlanmaktadır. Ilıklık bölümünde, merkezi mekânın kubbesi üzerine yerleştirilen aydınlatma feneri ve ışık gözleri ile kuzey eyvanına yerleştirilen aydınlatma feneri ile sağlanmaktadır. Sıcaklık bölümünde aydınlatma orta mekânda kubbe üzerine yerleştirilen aydınlık feneri ve geometrik olmayan ışık gözleri ile sağlanmıştır. Halvet hücrelerinde ise kubbe üzerine yerleştirilen geometrik olmayan ışık gözleri ile sağlanmıştır (Şekil 57).

Şekil 57. Tabak Hamamı, kubbe görüntüsü (GVBM,2006)

Hamamın cephesi Tarihi Gaziantep Hamamları gibi belirli bir seviyesi yol kotu altında inşa edilmiştir. Gösteriştten tamamen uzak olan dış cephede yer alan kapılar tarihi bir hamam özelliğini yansıtmamaktadır. Cephe belirli bir seviyeye kadar sıvanmıştır. İç duvarlarda ise Soğukluk bölümünde kabinlerin yükseltilerinde duvarlar fayans ile kaplanmış, diğer kısımlar boyanmıştır. Hamamın diğer bölümlerinde ise kubbe ve duvarlar boyanmış ve orijinalliğini kaybetmiştir.

3.2.1.4. Kale Hamamı

Şekil 58. Kale Hamamı, uydu görüntüsü (a) ve planı (b) (Çam,2006 kitabından düzenleyerek)

Gaziantep kale içerisinde yer alan hamam 1998 yılında Gaziantep müze müdürü Rıfat Ergeç tarafından yaptırılan kazı sonucu ortaya çıkarılmıştır. Bu kazı çalışmalarına göre XII. yy'da kale görevlilerine hizmet vermek amacıyla yapıldığı kanısına varılan hamam plan aksı olarak L formundadır (Şekil 58). Kadınlar ve erkekler için ayrı bölümü bulunmayan hamam özel hamamlar içerisinde tek hamam statüsünde yer almaktadır.

Kalenin iç kısmında yer alan kapıdan girilip, doğu tarafa döndükten sonra bir rampa ile çıkılan hamamın zemin kotu altında inşa edildiği görülmektedir. Bu durumun bir nedeni olarak Tarihi Gaziantep Hamamlarının 2/3 veya 3/4 oranında zemin kotu altında inşa edildiğinden dolayı, bu hamamın yapıldığı tarihte büyük bir kısmının zemin kotu altında inşa edildiği kanısına varılabilir (Şekil 59).

Şekil 59. Kale Hamamı, görüntüsü (2018)

Rıfat Ergeç'in yaptırmış olduğu kazı çalışmaları sonucunda varılan bilgilere göre, hamam giriş, soyunmalık, hava boşluğu, soğukluk, ılıklik, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Bu bölümlerden;

Giriş bölümü hamamın güneybatısında yer almaktadır. 1.60*2.50 m ölçüsündeki bu bölümden üç basamaklı bir merdiven ile soyunmalık kısmına geçilmektedir. Soyunmalık kısmı, 4.40*4.90 m ölçüsündedir. Bu kısmın batı duvarı 2.10*2.90 m ölçüsünde bir eyvanla genişletilmiş, üzeri beşik tonoz ile örtülmüştür. Bu bölümün merkezinde havuz veya şadırvan yer almaktadır. Kuzeydoğu köşesinde iki sıra halinde künk doğu köşesinde ise bir oyuntu bulunmaktadır. Mekânın zemini taş döşemedir, üzeri ise tonoz örtülüdür. Bu bölümün kuzeybatı köşesine yerleştirilen 1.00*1.00 m ölçüsünde baca gibi yükselmekte olan bir havalandırma boşluğu yer almaktadır (Şekil 60).

Şekil 60. Kale Hamamı, görüntüsü (2018)

Soğukluk bölümüne düz atkılı iki kapı ile girilmektedir. Kare şeklinde olan bu bölüm 3.30*3.30 m ölçüsündedir. Bu kısmın duvarları kalın bir sıva ile sıvanmış, 1.30 m

yüksekliğine kadar koyu mavi ve gri renk ile boyanmıştır. Güney duvarına 0.10 m çapında su borusu döşenmiştir. Bu bölümden bir kapı ile ılıklığa geçilmektedir.

Ilıklık bölümü 3.20*3.10 m ölçüsündedir. Bu bölümün duvarları soğukluk bölümündeki gibi 1.30 m yüksekliğine kadar alt kısmı koyu gri ve mavi renk, üst kısmı ise kemik renginde boyanmıştır. Duvarlarda su borusu izleri yer almaktadır. Bu bölümün zemin döşemesi altına sıcak hava dolaşımını sağlayan cehennemlik ve atık su boruları yerleştirilmiştir. (Şekil 61)

Şekil 61. Kale Hamamı, görüntüsü (2018)

Sıcaklık bölümüne soğukluk bölümünden çapraz bir geçitle geçilmektedir. Bu bölüm 3.30*3.30 m ölçüsündedir. Bu bölümün duvarlarında soğukluk ve ılıktaki gibi boyanma şekli devam etmiştir. Ancak diğerlerinden farklı olarak bu bölümde bazı yerlerde kirli beyaz zemin üzerine kırmızı, kahverengi boya ile fırça dokundurulması ile tam belli olmayan çiçek motiflerine benzer silik şekiller yapılmıştır. Bazı yerlerde ise kırmızı, kahverengi boya ile el izleri yapılmıştır. Bu bölümden külhan kısmına geçişi sağlamak için küçük kemerli bir pencere açıklığı bulunmaktadır.

Hamam kesme ve moloz taştan inşa edilmiştir. Ilıklık bölümü açık renkte sal taşlarıyla, giriş bölümünün zemini taş döşemedir. Sıcaklık bölümünün zemini sert sal taşlarıyla döşenmiştir. Gaziantep'teki diğer hamamlarda olduğu gibi renkli ve siyah taşlar ile geometrik desenler oluşturulmuştur.

Hamam üst örtüsü olarak kare mekânlar kubbe ile geçişler Türk Üçgenleri ile sağlanmıştır. Giriş mekânın üzeri ise tonoz örtülüdür. Üst örtüsü tamamen yıkılmış olan soğukluk bölümü duvarda yer alan izlerden kubbe ile örtüldüğü anlaşılmaktadır.

3.2.1.5. Hüseyin Paşa Hamamı

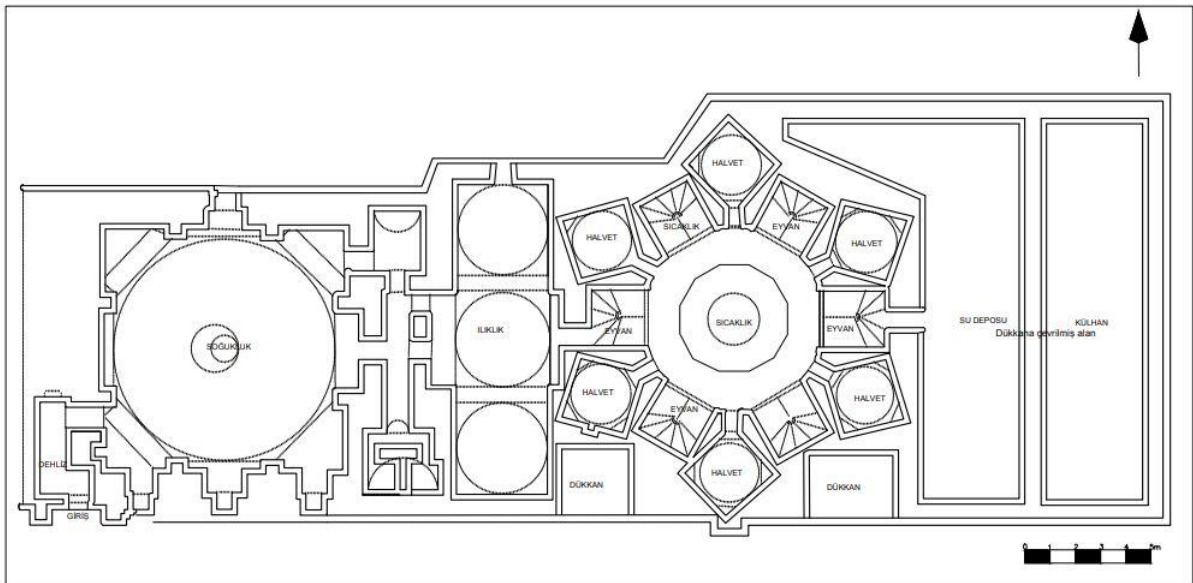

(a)

(b)

Şekil 62. Hüseyin Paşa Hamamı, uydu (a) ve cephe (b) görüntüsü (2017)

Hamam Gaziantep merkez, Şahinbey İlçesi, İsmet Paşa Mahallesi, Gaziler Caddesi üzerinde pafta 63 (20L-11d), ada 889(1562), parsel 26'da bulunmaktadır (Şekil 62). Yapının üzerinde bulunan kitabeye göre H.1140/1727-28 yılında Hüseyin Paşa ve Müftü Hacı Ömer oğlu Mehmet Efendi tarafından yaptırılmıştır. Gaziantep'in en işlek caddelerinden birinin üzerinde bulunan hamam pazar günleri gayrimüslim ve müslüman kadınların birlikte yıkandıklarını ancak Hüseyin Paşa Hamamı'nda pazar günleri müslüman kadınların hamama sokulmamıştır (Çam, 2006).

Şekil 63. Hüseyin Paşa Hamamı, planı (Dağtekin, 2007 doktora tezinden düzenleyerek)

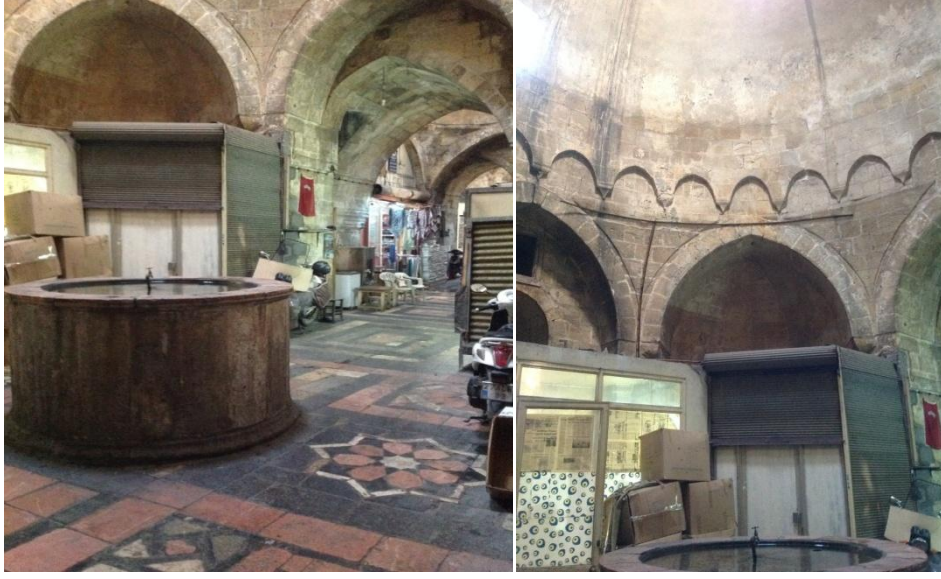
Hamam, tüm mekânları aynı aks üzerinde, doğu-batı yönünde yerleştirilmiş soğukluk, ılıkılık, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Günümüzde çarşı olarak kullanılan hamam tek hamam şeklinde inşa edilmiş olup günümüzde statik olarak sağlam durumdadır. (Şekil 63).

Hamama yapının güneyinde bulunan, siyah beyaz taşlarla dışa taşkın bir şekilde inşa edilmiş, sivri kemerli bir portal içine yerleştirilen basık kemerli bir kapıdan geçilerek girilmektedir. Yaklaşık 1.30*4.15 m ölçüsünde olan U şeklindeki ara mekândan geçerek soğukluk bölümüne geçilmektedir (Şekil 64).

Şekil 64. Hüseyin Paşa Hamamı, giriş görüntüsü (2017)

Soğukluk bölümü; yaklaşık 10.00*10.30 m ölçüsündedir. Bu mekânda sivri kemerli yüksek birer kemer içerisine yerleştirilmiş kuzeyde 3 güneyde 1 pencere bulunmaktadır. Aydınlatma fenerinin altında 2.03 m çapında 1.14 m yüksekliğinde bazalt taştan yapılmış yekpare bir havuz bulunmaktadır. Bu mekânda dört yönde ikişer tane sütun yerleştirilip eyvanlar oluşturulmuştur ve bu sütunlardan bölme duvarlar oluşturularak, depo ve dükkân olarak kullanılmaktadır. Güney cephesindeki bölmeler ise cadde üzerindeki dükkânlardan dolayı kapanmıştır. Bu mekânın batı tarafından 1.25 m genişliğinde ara mekândan geçilerek ılıkılık kısmına geçilmektedir (Şekil 65).

Şekil 65. Hüseyin Paşa Hamamı, soğukluk görüntüsü (2017)

Ilıklık bölümü 4.00*13.25 m ölçüsünde dikdörtgen planlıdır. Kare bir merkezi mekânın kuzey ve güney yönüne ölçüleri 4.00*4.60 metre olan karşılıklı iki eyvan yerleştirilmiştir. Bu eyvanlar cam bölme ile kapatılarak dükkân olarak kullanılmaktadır (Şekil 66). Bu mekânın güney cephesinde Gaziler Caddesi'ne açılan ikinci bir giriş mekânı açılmış, doğusuna ve batısına dükkân yerleştirilmiştir. Bu bölümün zemin kotu, ılıklığin zemin kotundan üç basamak yüksek tutulmuştur. Bu bölümün doğusundan sıcaklık kısmına geçilmektedir.

Şekil 66. Hüseyin Paşa Hamamı, ılıklık ve sonradan açılan girişi mekânı görüntüsü (2017)

Sıcaklık onikigen planlı merkezi bir mekân ve bu mekân etrafında dizilen altı eyvanlı, altı halvet hücreli yıldızvari plan şemasına sahiptir. Sıcaklıkta kare haldeki her bir eyvanın kenarı ortalama 2.55 m. ölçüsünde ve halvetler ise 2.90 *2.90 m ölçüsünde kare planlıdır. Bu

mekânın kuzey yönündeki üç halvet cadde üzerindeki dükkânlara bağlanmış arasında kalan bir eyvan ise dükkân olarak, diğeri depo olarak kullanılmaktadır. Doğu eyvanı tamamen açılmış, ılıklığa geçiş için koridor olarak kullanılmaktadır. Güney cephesindeki bir eyvan ve iki halvet depo olarak kullanılmaktadır, batı cephesindeki eyvan ve şu anda kullanılmakta olan su deposu ve külhan ayakkabı mağazası ile birleştirilmiştir. Bu bölümde merkezi mekânın ortasında 4.80 m çapında, 35 cm yüksekliğinde bir göbek taşı bulunmaktadır. Göbek taşının orta kısmında çapı 35 cm olan havuzu bulunmaktadır. (Şekil 67).

(a)

(b)

Şekil 67. Hüseyin Paşa Hamamı, sıcaklık mekânı göbek taşı (a) ve kubbe mukarnas görüntüsü (2017)

Hüseyin Paşa Hamamı tamamen küfeki kesme taştan inşa edilmiştir. Giriş kapısındaki ve zemin döşemesindeki taş işçiliği ile dikkat çekmektedir. Giriş kapısı derince bir kemer içerisine yerleştirilmiş teras seviyesine kadar çıkıntı yapmaktadır. Ayrıca siyah ve beyaz taşların kapı açıklığının üst seviyesindeki kitabe levhasına kadar sıralı şekilde şeritler halinde yükselmiş, levha sonrası kitabeden çıkan ışın demeti şeklinde düzenlenmiştir. Bu ışın demeti kemere kadar ışınal olarak yayılıp sonrasında yere paralel şekilde ilerlemektedir. Zemin döşemesinde hamamın tüm mekânları siyah pembe ve beyaz taşlarla şeritler halinde kaplanmıştır ve döşemenin bazı bölümleri panolara bölünerek yıldız, 4 kollu çark ve çokgenler halinde şekiller oluşturulmuştur. Taş işçiliğinin en güzel örneği göbek taşında bulunmaktadır. Ortasındaki havuzun çevresinde iç içe yedi sıra halinde dizilmiş siyah, pembe, sarı, beyaz renkli taşlarla zikzaklar çizilerek yirmi dört kollu yıldız biçiminde düzenlenmiştir. Ayrıca sıcaklık kubbesinde yer alan kubbe eteklerinde yer alan kemerler ve pandantiflerde bulunan mukarnas işçiliği yapıya estetik katmaktadır (Şekil 68).

(a)

(b)

Şekil 68. Hüseyin Paşa Hamamı, zemin döşemesi (a) ve girişi cephesi (b) görüntüsü (2017)

Hamam örtüsü olarak giriş bölümü üzeri beşik tonoz ile soğukluk bölümü dört yönde ikişer tane sütun üzerine oturan kasnağa dayanan kubbe ile örtülmüştür. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Kubbenin iç tarafının etek kısmı yirmi tane yuvarlak kemerle hareketlendirilmiştir. Ilıklık bölümü; merkezi mekân ve yanlardaki eyvan üzeri kubbe ile örtülmüştür. Sıcaklığa geçiş bölümü beşik tonoz örtülüdür. Sıcaklık yaklaşık 7 metre çapında kubbe ile örtülmüştür. Kubbelerdeki geçişlerde pandantiflerden yararlanılmıştır.

Hamamdaki aydınlanma soğukluk bölümünde kubbenin ortasına yerleştirilen aydınlatma feneri ve bu fenerin etrafına yerleştirilen ışık gözleri ile sağlanmaktadır. Ilıklık bölümünde ve sıcaklık bölümünde kubbe üzerine yerleştirilen ışık gözleri ile sağlanmaktadır (Şekil 69).

(a)

(b)

Şekil 69. Hüseyin Paşa Hamamı, soğukluk (a) ve ilıklık (b) kubbe ışık gözleri (2017)

Hamam cephesi yol kotu ile neredeyse aynı seviyededir. Dış cephe özelliği olarak en çok giriş kapısı dikkat çekmektedir. Hamam orijinallliğini korumaktadır, ancak bakımsız durumdadır. Dış cephesinde yer alan dükkânlar hamamın görüntüsünü bozmaktadır. Osmanlı hamamları gibi dışa kapalı içe dönük bir yapıdır. İç cephedeki zenginlik hamam dışında görünmemektedir (Şekil 70).

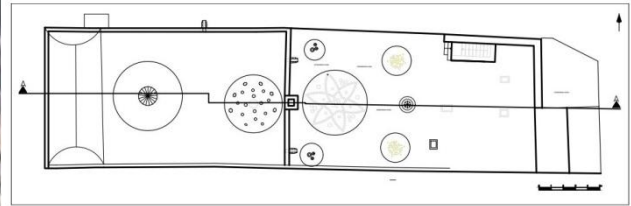

Şekil 70. Hüseyin Paşa Hamamı, dış cephe görüntüsü (2018)

3.2.1.6. Şeyh Fettullah Hamamı

(a)

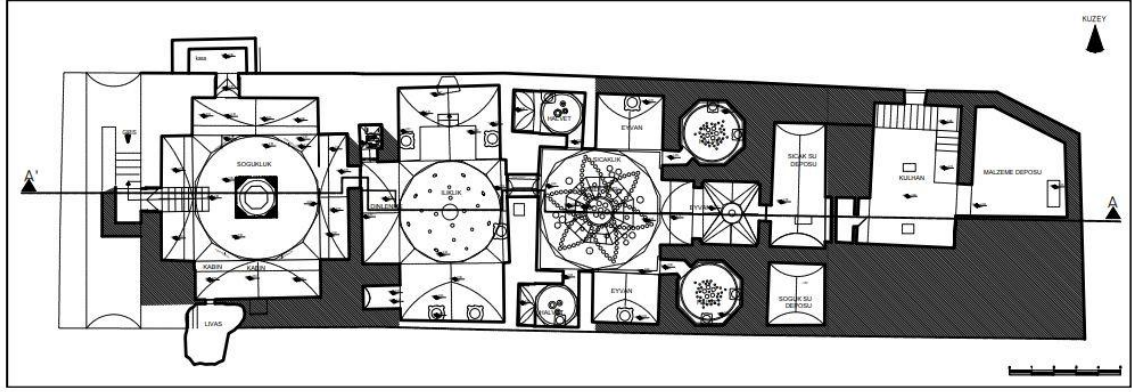

(b)

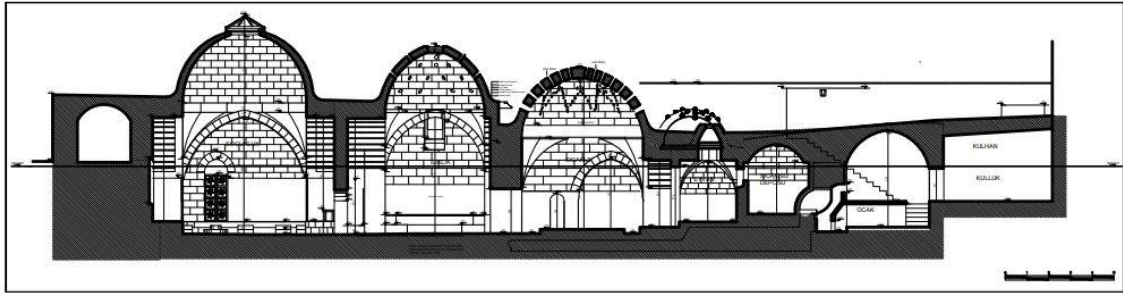
Şekil 71. Şeyh Fettullah Hamamı, uydu görüntüsü (a) ve çatı planı (b) (GVBM, 2009 arşivinden düzenleyerek)

Gaziantep ili, Şahinbey İlçesi, pafta 66(20 L – II d), ada 528 (327), parsel 1, 78 A envanter nolu yapı Hamacı ve Kepenk Mahallesi arasında olup Şih Cami'nin batısındadır (Şekil 71). Abdul Latif oğlu Şeyh Fettullah tarafından yaptırılan hamam külliyesinin bir parçası olarak inşa edilmiştir. Hamamın inşa kitabesi bulunmamaktadır, ancak Nusret çamın kitabında yer alan bilgilerden Şih Camisi ile aynı tarihte yani XVI. yy ortasında inşa edildiğini

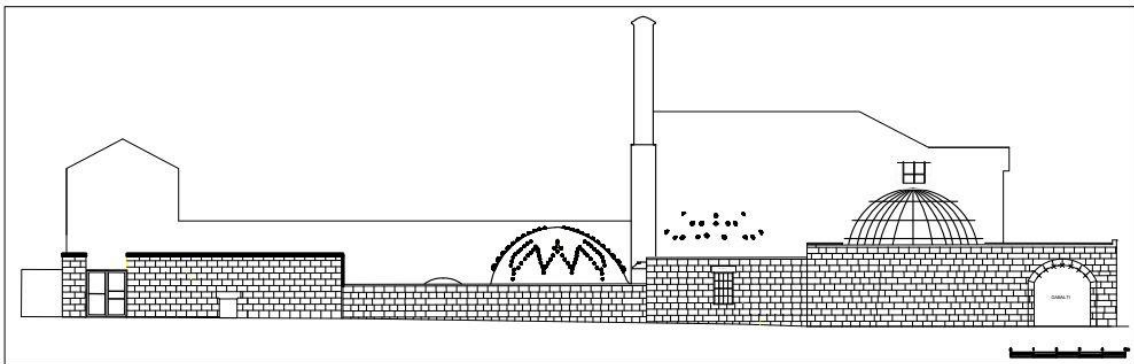
öğrenmekteyiz. Hamam tüm bölümleri ile günümüze kadar gelmiş olup çalışır durumdadır. 20. yy da çeşitli onarımlar geçiren hamam halk arasında Şih Hamamı olarak bilinmektedir. Mekânları aynı aks üzerinde yerleştirilen hamam soğukluk, ılıklik, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Tarihi Gaziantep Hamamları'nda olduğu gibi bu hamam da zemin kotunun altında inşa edilmiştir (Şekil 72).

(a)

(b)

(c)

Şekil 72. Şeyh Fettullah Hamamı, planı (a), kesiti (b) ve görünüşü (c) (GVBM, 2009 arşivinden düzenleyerek)

Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden alınan restorasyon projesine göre; Hamamın asıl girişi batı tarafında bulunan gabaaltındandır, ancak zamanla bu kapı kullanılmaz hale gelmiştir ve kuzey yönünden açılan 105 cm genişliğindeki kapı ile girilmektedir. 12 basamaklı merdiven ile 1.05*0.85 m ölçüsündeki ön mekândan soğukluk bölümüne geçilmektedir (Şekil 73).

(a)

(b)

Şekil 73. Şeyh Fettullah Hamamı, giriş cephesi (a) ve kubbe (b) görüntüsü (2017)

Soğukluk bölümü; 5.65*5.65 ölçüsünde kare bir merkezi mekân ve bu mekânın dört tarafı yerleştirilen eyvanlarla genişletilmiştir. Kuzeydeki eyvan 1.65*5.65 m, güneydeki eyvan 1.70*5.65 m, doğudaki eyvan 1.32*5.65 m, batıdaki eyvan ise 1.35*5.65 m ölçüsündedir. Eyvanlarda soyunma kabinleri yer almaktadır. Merkezi mekânın ortasında yerden yüksekliği 1.30 m olan bazalt taştan dilimli yekpare sekizgen şeklinde bir havuz bulunmaktadır. Güney eyvanında hamamın suyunu sağlayan livas adı verilen suyolu bulunmaktadır.

Livas; Gaziantep Bölgesi'nde, tarihi kent dokusunun tamamında bulunan suyolu ağıdır, yani tüneldir. Yer altına kazılmış olan bu tüneller ile şehir dışındaki kaynaklardan şehre su temin edilmektedir. Livas ile şehre taşınan su, halkın kullanımına açık olan birçok cami, medrese, han, hamam, kastel, çeşme gibi mekânlara su sağlamaktadır (Uçar, 2017).

Soğukluğun doğusunda bulunan kemerli 105 cm ölçüsünde kemerli bir kapı ile ılıklığa geçilmektedir. Ilıklık kuzey güney doğrultusunda uzanan 4.75*4.60 m ölçüsünde orta bir mekân ve yanlara yerleştirilen iki eyvandan oluşmaktadır. Kuzey eyvanın 3.28*4.75 m ölçüsündedir. Bu eyvanın üst bölümünde bir adet mazgal pencere yer almaktadır. Güney eyvanı ise 2.65*4.75 m ölçüsündedir. Ayrıca bu mekân batıda 1.66*4.60 m ölçüsünde bir

eyvanla doğuda ise 0.26*4.60 m ölçüsünde bir kemerle genişletilmiştir. Bu mekânın kuzey batı köşesine 1.04*1.10 m ölçüsünde bir tuvalet, güney batı köşesine ise 1.20*1.65 m ölçüsünde usturalık mekânı yerleştirilmiştir. Bu bölümde duvar kenarları boyunca 43 cm yükseklikte oturma sekileri bulunmaktadır. Duvarlar belirli bir yüksekliğe kadar mermerle kaplanmıştır. Ilıklıktan 85 cm ölçüsündeki bir kapı ile 0.85*1.40 m ölçüsünde bir aralık mekândan sıcaklığa geçilmektedir (Şekil 74).

(a)

(b)

Şekil 74. Şeyh Fettullah Hamamı, ılıkliğe geçiş kapısı (a) ve ılıklik (b) görüntüsü (2017)

Sıcaklık ortada 5.46*5.55 m. ölçüsünde bir merkezi mekân ve bu mekânın kuzey, güney ve doğu tarafında bulunan eyvanlardan ve köşelere yerleştirilen dört halvet hücrelerinden meydana gelmektedir. Osmanlı plan tipolojisi açısından haçvari plan özelliklerine sahiptir. Kuzeyde bulunan eyvan 3.02*2.42 m, güneyde bulunan eyvan 2.92*2.16 m ölçüsündedir. Bu eyvanlarda bir tane özgün olmayan kurna bulunmaktadır. Doğuda bulunan eyvan 2.32*1.44 m ölçüsündedir. Kuzeybatıdaki ve güney batıdaki halvetlere 0.73*0.63 m ölçüsünde kemerli bir kapı açıklığından girilmektedir ve bu halvetlerde birer tane özgün kurna bulunmaktadır. Kuzey batıdaki halvet 3.15*1.87 m güney batıdaki halvete 2.70*1.70 m ölçüsündedir. Kuzey doğu ve güney doğuda bulunan eyvanlar bu eyvanlar gibi dikdörtgen değil sekizgen plana sahiptir ve bu eyvanlarda ikişer tane özgün kurna bulunmaktadır. Bu halvet hücrelerine 0.68*1.56 m ölçüsünde kemerli kapı açıklıklarından girilmektedir. Kuzey doğudaki eyvan alanı 7.05 m², güney doğudaki eyvan alanı 6.90 m²dir. Mekânda duvarlar belirli bir yüksekliğe kadar mermerle kaplanmıştır. Ana mekânın kubbesinin altında sekizgen şeklinde göbek taşı bulunmaktadır. Mekânın zemini kırmızı beyaz ve siyah bazalt taş ile kaplıdır (Şekil 75).

Şekil 75. Şeyh Fettullah Hamamı, sıcaklık görüntüsü (2017)

Doğuda bulunan eyvanın arka duvarında sıcak su deposuna açılan pencere yerleştirilmiştir. Sıcak su deposunun devamında külhan ve külhanın doğusunda malzeme deposu yer almaktadır.

Hamam sade bir yapıya sahip kesme taştan inşa edilmiştir. Zemin mekânlarında soyunmalık ve ılıkliğin zemin kısmı beyaz ve siyah bazalt taşların sırayla dizilmesi ile desen oluşturulmuştur. Sıcaklık kısmında eyvanların zemini pembe, siyah ve beyaz renkte taşların bir arada geometrik şekilde kullanılması ile dekore edilmiştir. Göbek taşı ise bir sıra siyah, bir sıra beyaz taşın sırayla dizilmesi ile desen oluşturulmuştur. Göbek taşı üzerinde yer alan mekân kubbesi üzerindeki fil gözlerinin yıldız şeklinde dizilmesi yapıya ayrı bir estetik katmıştır (Şekil 76).

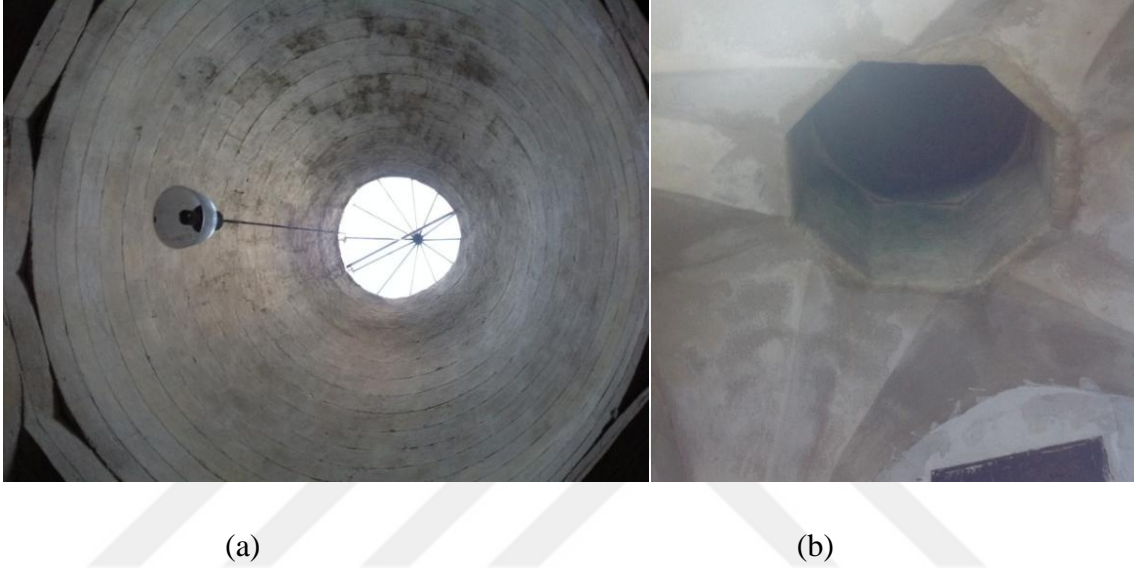

(a)

(b)

Şekil 76. Şeyh Fettullah Hamamı, zemin motifi (a) ve kubbe ışık gözleri görüntüsü (b) (2017)

Hamamın üst örtüsü olarak soğukluk bölümünde, merkezi mekân kubbe ile örtülmüş eyvanlar ise tonozla örtülmüştür. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmaktadır. Ilıklık bölümünde, merkezi mekân kubbe ile kuzey ve güney eyvanlar ise beşik tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklık bölümünde merkezi mekân ve halvet hücreleri kubbe ile kuzey ve güneydeki eyvanlar beşik tonoz ile örtülüdür. Doğu eyvan ise kemerli kısma kadar tonoz ile gerisi yıldız tonoz ile örtülüdür. Kubbe geçişleri pandantiflerle sağlanmıştır. Su deposu üzeri tonoz örtülüdür. (Şekil 77).

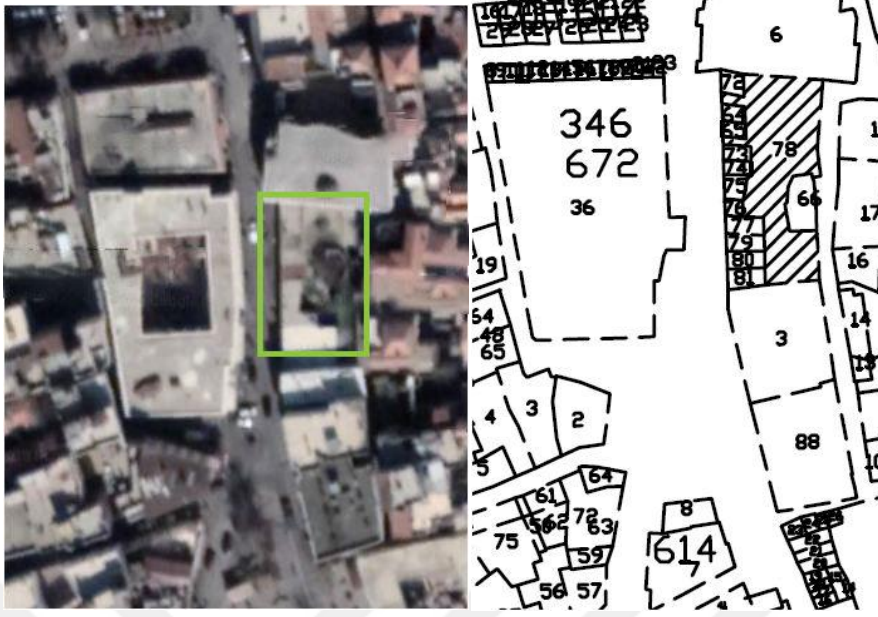

Şekil 77. Şeyh Fettullah Hamamı, soğukluk (a) ve sıcaklık (b) kubbe görüntüsü (2017)

Hamamda aydınlatma; soğukluk bölümünde merkezi mekân üzerine yerleştirilen aydınlatma feneri ile sağlanmaktadır. Ilıklık bölümünde kubbe üzerine yerleştirilen aydınlatma feneri ve çeşitli formlardaki ışık gözleri ile kuzey eyvanının duvarına yerleştirilen mazgal pencere sağlanmaktadır. Sıcaklık bölümünde ise kubbelere yerleştirilen ışık gözleri ile sağlanmaktadır.

Hamam cephesi belirli bir seviyeye kadar yol kotu altında kalmaktadır. Dış cephe çok sade bir yapıdadır. Hamamın iç duvarları belirli bir seviyeye kadar mermerle kaplanmış, üst kısımda ise kesme taş devam etmektedir.

3.2.1.7. Göymen (Pazar) Hamamı

(a)

(b)

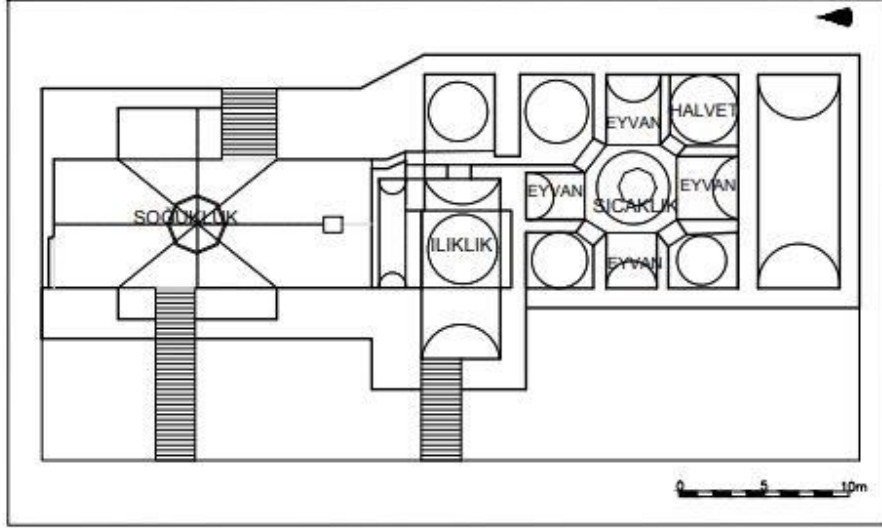
Şekil 78. Göymen Hamamı, uydu görüntüsü (a) ve yerleşimi (b) (2017)

Gaziantep merkez Şahinbey ilçesi Şekeroğlu Mahallesi, pafta 39 (20L-IIa), ada 530 parsel 78 de bulunmaktadır (Şekil 78). Hamamın asıl adı Pazar hamamıdır (Çam, 2006). Ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde adı geçtiği için hamamın XVII. yy'dan önce yapıldığı tahmin edilebilir. 1950 yılının başlarında üst örtüsü tamirat görmüş, soyunmalık ve ılıklik kısmına küçük soyunma odaları ve soyunma yerleri yapılmış, batı tarafına bir kapı daha açılmıştır. Ancak eserin bütünlüğü bozulmamıştır. (Şekil 79).

Şekil 79. Göymen Hamamı, cephe görüntüsü (2017)

Hamam kuzey güney doğrultusunda, tüm mekânları aynı aks üzerine yerleştirilmiş klasik Osmanlı hamam mimarisinde olduğu gibi soğukluk, ılıklik, sıcaklık ve külhan bölümlerinden meydana gelmiştir. Zemin kotunun yaklaşık 4 metre altında inşa edilmiştir ve bu yüzden dışarıdan çok fazla dikkati çekmemektedir. Hamama biri erkekler için cadde tarafından, diğeri kadınlar için sokak tarafındaki iki kapı ile girilmektedir (Şekil 80).

Şekil 80. Göymen Hamamı, planı (Çam, 2006 kitabından düzenleyerek)

Nusret Çam'ın Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep 27 adlı kitabında yer alan bilgilere göre; hamamın soğukluk bölümü düzgün olamayan dikdörtgen bir plana sahiptir. Bu bölümden dikdörtgen bir geçiş aracılığıyla sıcaklık bölümüne geçilmektedir (Çam, 2006).

Hamamın güneyindeki ılıklik kısmına, doğu tarafından koridor ile geçilmektedir. Aynı zamanda sonradan açılan kapı ile de girilmektedir. Bu bölümün batı tarafı bir eyvanla genişletilmiştir.

Sıcaklık bölümü ortada merkezi bir mekân ve bu mekânın dört tarafına dizilmiş eyvanlar ve köşelere yerleştirilen halvet hücrelerinden oluşmaktadır. Osmanlı hamam tipolojisine göre haçvari plan şekline sahiptir. Bu bölüme diğeri hamamlarda görülen aksine, eyvandan değil kuzey doğudaki halvetten geçilmektedir. Merkezi mekânın ortasında göbek taşı bulunmaktadır (Şekil 81).

(a)

(b)

Şekil 81. Göymen Hamamı, soğukluk (a) ve sıcaklık bölümü (b) görüntüsü (Çam, 2006)

Hamam yapı malzemesi olarak düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Üst örtüsü yer yer yıkılmış olan hamam günümüze kadar ulaşmasına rağmen kullanılmamaktadır.

Hamam üst örtü olarak soğukluk bölümü kalın köşe payelerin taşıdığı beşik tonozla örtülmüş, ılıklik bölümünün merkezi mekânı kubbe, yan kısmı beşik tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklık bölümünde merkezi mekân ve halvetler kubbe, eyvanlar ise beşik tonoz ile örtülmüştür.

Hamamda soğukluk bölümü aydınlatma feneri ile ılıklik bölümü ve sıcaklık bölümü kubbe üzerine yerleştirilen ışık gözleri ile sağlanmıştır.

Hamamın dış cephesi belirli bir seviyede zemin kotunun altında kalmıştır. Caddeye bakan cephesinde biri kadınlar girişi için, diğeri erkekler girişi için olan iki kapısı mevcuttur. Kadınlar girişi kapısı kemerlidir. Bu cephede bazıları kemerli, bazıları dikdörtgen dükkân girişleri mevcuttur. Parapet duvarı iki sıra kesme taş dizilimiyle oluşturulmuştur. Hamamın içine girilemediği için iç mekânlar hakkında çok fazla bilgi edilmemektedir, ancak resimlerden elde edilen bilgiler doğrultusunda hamamın sıcaklık mekânı belirli bir seviyeye kadar kaplanmış, üst kısımlar ise boyanmıştır.

3.2.1.8. Tutlu Hamamı

Şekil 82. Tutlu Hamamı, uydu görüntüsü (a) ve yerleşim krokisi (b) (2018)

Gaziantep Merkez Şahinbey İlçesi, Şekeroğlu Mahallesi, Karagöz Caddesi, pafta 44 (20 L- II a), ada 538, parsel 4 yer alan 54 A envanter nolu hamamın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Şekil 82). Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Hengâme Hamamı olarak geçmektedir, ancak sözlü kaynaklardan alınan bilgilere göre hamam Yavuz Sultan Selim döneminde Mercidabık Savaşı sırasında askerlerin yıkanması için yapılmıştır. Hamam tek katlı volta döşemeli olarak inşa edilmiştir. Osmanlı dönemi hamam tipolojisine göre sıcaklığı haçvari planlıdır. Tescilli bir yapı olmasına rağmen günümüzde hamamın sıcaklık kısmından küçük bir bölüm kalmış olup tamamı hakkında fikir vermek mümkün değildir (Komisyon,2005) (Şekil 83).

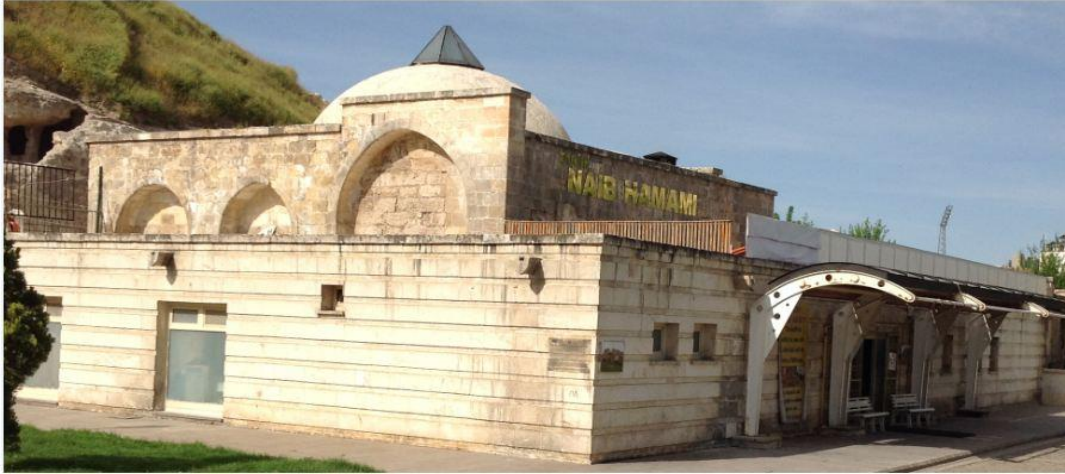
Şekil 83. Tutlu Hamamı, yerine yapılan dükkân görüntüsü (2017)

3.2.1.9. Naip Hamamı

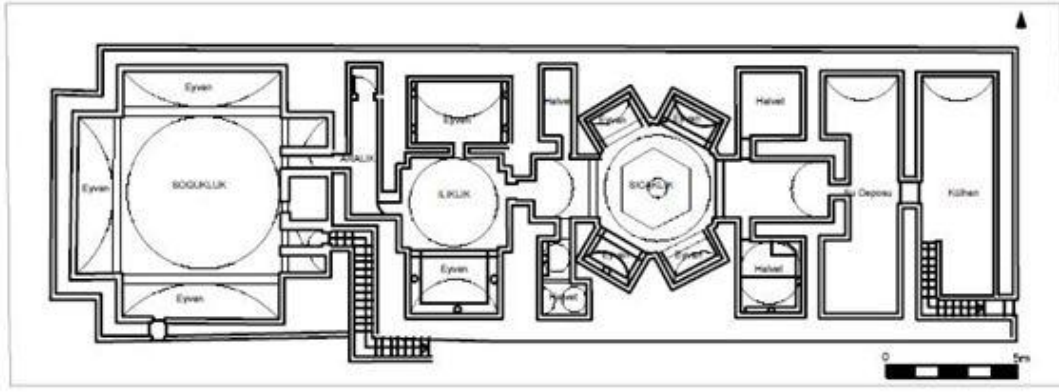
Şekil 84. Naip Hamamı, uydu görüntüsü (2018)

Gaziantep Merkez Şahinbey İlçesi, Seferpaşa Mahallesi, Naip Hamamı Sokak, ada 182, pafta 33 parsel 3-4-5-6-7 de bulunan Naip Hamamı Gaziantep Kalesi'nin kuzey eteğinde yer almaktadır (Şekil 84). Gaziantep'in en eski yerleşim merkezinde yer alan hamam XVII. yy ikinci yarısında Hacı Mehmet oğlu Ramazan tarafından yaptırılmıştır. Tarihi Gaziantep hamamları gibi belirli bir kısmı zemin kotu altında inşa edilmiştir. 2007 yılında geçirdiği restorasyon sonucunda hamama bazı bölümler eklenmiştir. Ancak hamam özgün yapısını hala korumakta olup gündüz kadınlara gece erkeklere hizmet vermektedir (Şekil 85).

Şekil 85. Naip Hamamı, cephe görüntüsü (2018)

Doğu batı doğrultusunda inşa edilen hamamın tüm mekânları aynı aks üzerine yerleştirilmiştir. Plan olarak tek hamam örneğindedir (Şekil 86). Hamam düzgün dikdörtgen bir plana sahip olup 35.30*11.25 m ölçüsündedir (Dağtekin, 2007). Soğukluk, ara mekân, ılıkılık, sıcaklık ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır.

Şekil 86. Naip Hamamı, planı (Dağtekin, 2007 Doktora tezinden düzenleyerek)

Hamama kuzey yönünde açılan sade bir kapıdan girilmektedir. Bir giriş mekânından geçerek, basık kemerli bir kapıdan 3 basamak inerek soğukluk bölümüne ulaşılmaktadır. Soğukluk bölümü 9.85*9.75 m ölçüsündedir (Dağtekin, 2007). Bu bölüm dört yönde eyvanlarla genişletilmiştir. Eyvanlar sivri kemerli tonoz ile örtülüdür ve bu eyvanların içlerine soyunma kabinleri yerleştirilmiştir. Mekânın merkezinde yerden yaklaşık 30 cm yüksekliğinde sekizgen şeklinde bir havuz bulunmaktadır. Bu mekânın güneyine yerleştirilen basık kemerli bir kapıdan aralık bölümüne geçilmektedir (Şekil 87).

(a)

(b)

Şekil 87. Naip Hamamı, soğukluk bölümü (a) ve aralık bölümüne geçiş kapısı (b) (2018)

Aralık bölümü 1.20*4.65 m ölçüsündedir. Bu bölümün batı duvarının kuzeyinde 1.20*1.20 m ölçüsünde bir adet tuvalet, güneyinde ise ılık bölümüne geçişi sağlayan kapı

yer almaktadır (Dağtekin, 2007). Burada bulunan basık kemerli bir kapıdan ılıklik bölümüne geçilmektedir.

Ilıklık bölümü doğu-batı doğrultusunda ortada bir merkezi mekân ve bu mekânın iki tarafında birbirlerine simetrik olarak yerleştirilmiş iki eyvandan oluşan bir plana sahiptir. 4.25*9.15 m ölçüsünde olan bu mekânın eyvanlarında, 2 basamakla çıkılan mermer seki bulunmakta olup bu seki üzeri duvar boyunca yaklaşık 1.20 m yüksekliğine kadar mermerle kaplanmıştır ve duvarın devamı beyaz renk boya ile boyanmıştır. Eyvanlarda, zemin mermerle kaplanmıştır. Ilıklığın merkezi mekânında duvarlar 1.60 m ölçüsünde mermerle kaplanmış üst kısım beyaz boya ile boyanmıştır. Bu bölümden basık kemerli bir kapı açıklığı ile sıcaklık kısmına geçilmektedir (Şekil 88).

(a)

(b)

Şekil 88. Naip Hamamı, ılıklik eyvan (a) ve halvet hücresi (b) görüntüsü (2018)

Sıcaklık bölümü altıgen bir merkezi mekânın etrafında yer alan altı eyvanlı ve köşelere yerleştirilen dört halvet hücreli yapısıyla haçvari plana sahiptir. Bu bölümün doğu ve batı tarafındaki eyvanlar yaklaşık 3.00 m derinliğindedir. Diğer eyvanların derinliği ise bu eyvanların derinliğinden daha azdır. Doğü ve batıda bulunan eyvanların iki tarafına birer halvet hücresi yerleştirilmiştir. Batıda bulunan halvetler dikdörtgen formundadır, doğudaki halvetlerden bir tanesi ise L formundadır (Şekil 89). Mekânın merkezinde yerden 30 cm yükseklikte altıgen formunda bir göbek taşı bulunmaktadır. Eyvanlarda ve halvet hücreleri duvar boyunca yaklaşık 1.20 m yüksekliğinde mermerle kaplanmış, üst kısım beyaz boya ile boyanmıştır.

Şekil 89. Naip Hamamı, halvet hücresi (2018)

Sıcaklığın batı eyvanında sıcak su deposuna açılan pencere bulunmaktadır ve bu pencerenin devamında dikdörtgen şeklinde 3.00*9.40 m ölçüsünde su deposu ve 3.00*9.40 metre ölçüsünde külhan yer almaktadır (Dağtekin, 2007) (Şekil 90).

(a)

(b)

Şekil 90. Naip Hamamı, göbek taşı (a) ve kubbe (b) görüntüsü (2018)

Hamama yapılan restorasyon sonucunda sauna, kafeterya, yemek odası gibi bölümler eklenmiştir ve günümüz ihtiyaçlarına da cevap veren bir yapı haline getirilmiştir. Bu bölümlerin kat yüksekliği orijinal bölümlerden daha düşük seviyede inşa edilmiştir (Şekil 91).

(a)

(b)

Şekil 91. Naip Hamamı, kafeterya (a) ve yemek odası (b) görüntüsü (2018)

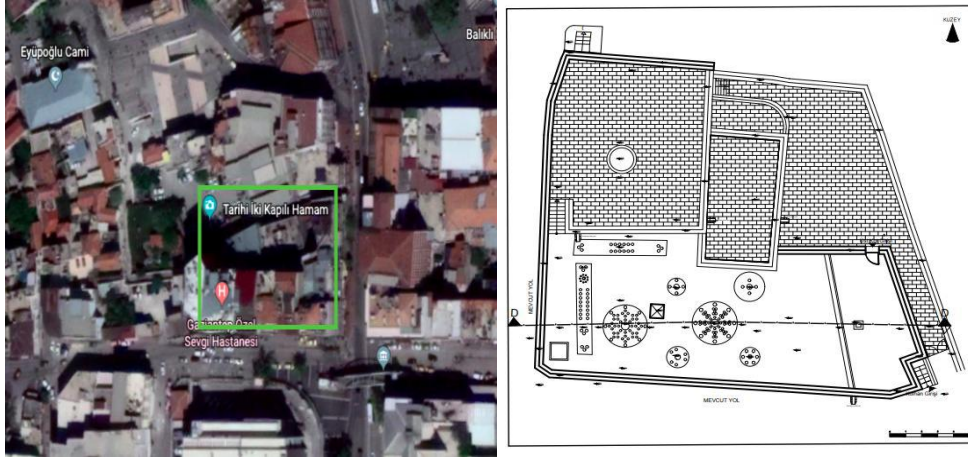
Hamam kesme taştan inşa edilmiştir, ancak restorasyon sonrası eklenen bölümler farklı malzemeyle inşa edilmiştir. Görünüşte sade bir yapıya sahip olan hamam soğukluk, ılıkılık ve sıcaklıktaki mekânların zemininde kırmızı, siyah, sarı renk taşlardan dikdörtgen şeklinde motif oluşturularak yapıya estetik katılmıştır.

Hamam üst örtüsü olarak, soğuklukta merkezi mekânının üzeri kubbe, eyvanlar beşik tonoz ile örtülüdür. Geçiş ögesi olarak pendentiflerden yararlanılmıştır. Aralık bölümü beşik tonoz ile örtülmüştür. Ilıklık bölümü merkezi mekânı kubbe, eyvanlar beşik tonoz ile örtülmüştür. Sıcaklık bölümünde ise merkezi mekân ve halvetler kubbe ile örtülmüştür. Geçiş ögesi olarak pendentiflerden yararlanılmıştır. Su deposu ve külhan üzeri beşik tonoz ile örtülüdür.

Hamamdaki aydınlatma; soğukluk bölümünde havuz üzerine denk gelen aydınlatma feneri ile aralık bölümünde tavanda bulunan 7 adet ışık gözü ile sağlanmaktadır. Ilıklık bölümünde aydınlatma kubbede yer alan belirli aralıklarla dizilen ışık gözleri ile sıcaklık bölümünde ise aydınlanma kubbelerde yer alan ve belirli aralıklara dizilen ışık gözleri ile sağlanmaktadır.

Hamam cephesi oldukça sade bir yapıdadır, restorasyon sonrası eklenen bölümler cepheye yansımaktadır, cephede bu bölümlere yerleştirilen pencereler yer almaktadır. Hamamın giriş kapısı orijinal değildir ve buraya kanopi yerleştirilmiştir.

3.2.1.10. İki Kapılı Hamam

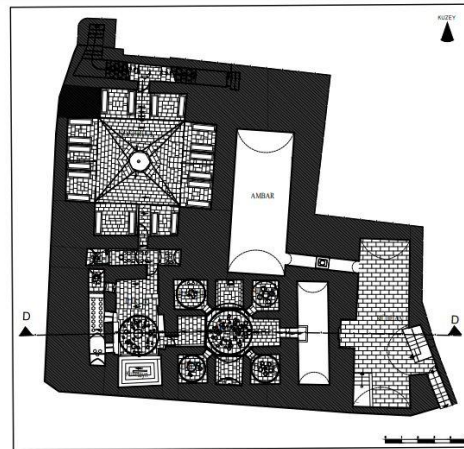

(a)

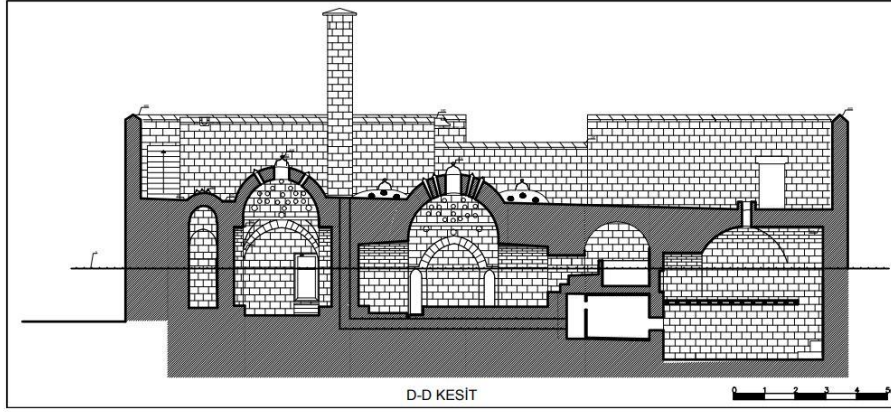
(b)

Şekil 92. İki Kapılı Hamam, uydu görüntüsü (a) ve vaziyet planı (b)

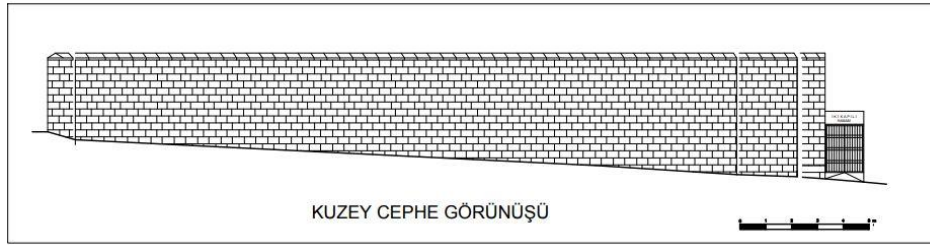
Gaziantep İli, Şahinbey İlçesi, Eyüpoğlu Mahallesi, Hamam Sokak, pafta 7(201-lc), ada 1087(51), parsel 13'te yer alan 66A envanter nolu yapı, 1153 H. (1737 M.) yılında inşa edilmiştir (Şekil 92). Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Beşyaşar olarak adı geçen hamamdan Nusret Çam'ın kitabında yer alan bilgilere göre mahalli araştırmacı Mustafa Gazelhan'ın Ayıntap adlı eserinde “ *Kapısı üzerinde Fransız savaşından önce ve sonra kırmızı bir mermer üzerinde Beşyaşar Hamamı yazılıydı o eski kitabe kaldırılmış iki kapılı hamam yazılı levha konulmuştur. Bugünkü levhanın altında kitabe hala mevcuttur*” demiştir. Hamamın iç kısmının görünmemesi için hamamın giriş mekânının iki tarafına birer kapı konulmuştur ve yapı bu özelliğinden dolayı İki Kapılı Hamam adını almıştır (Çam,2006) (Şekil 93).

(a)

(b)

(c)

Şekil 93. İki Kapılı Hamam, plan (a), kesit (b), cephe görünüşü (c) (Gören, 2006 arşivinden düzenleyerek)

Hamam Tarihi Gaziantep Hamamları'nda olduğu gibi yarısından fazlası zemin kotunun altında inşa edilmiştir. Birçok mekân aynı aks üzerinde yerleştirilen hamamın giriş, aralık ve soğukluk bölümleri bu akstan ayrı olarak yerleştirilmiştir. Giriş bölümünün iki tarafına yerleştirilen merdivenden 20 basamak inilerek hamama ulaşılmaktadır. Oldukça sade bir kapıdan geçilerek hamamın soğukluk bölümüne girilmektedir (Şekil 94).

Şekil 94. İki Kapılı Hamam, giriş görüntüsü (2018)

Soğukluk bölümü, 6.30*6.30 m ölçüsünde kare merkezi bir mekân etrafına dört yönde yerleştirilen yaklaşık 2.30*6.30 m ölçüsünde olan eyvanlarla genişletilmiştir (Dağtekin, 2007). Haçvari bir plana sahip olan bu mekânda eyvanlara, soyunma kabinleri ve oturma sekileri yerleştirilmiştir. Soyunma kabinlerinin zemin kotu, mekânın zemin kotundan iki basamak yüksekte inşa edilmiştir ve bu kabinlere oturma sekileri yerleştirilmiştir. Merkezinde altıgen bir havuzu bulunan bu bölümün güneyine yerleştirilen 80 cm genişliğindeki kapıdan doğu-batı yönünde yerleştirilen aralık mekânına geçilmektedir (Şekil 95).

(a)

(b)

Şekil 95. İki Kapılı Hamam, soğukluk bölümü (a) ve aralık bölümüne geçiş (b) görüntüsü (2018)

Aralık bölümü; doğu-batı yönünde yerleştirilmiş, 6.95*1.25 m ölçüsünde, dikdörtgen bir plana sahiptir. Zemin kotu soğukluk bölümünden iki basım aşağıda inşa edilmiştir. Bu bölümün batı tarafına tuvalet yerleştirilmiştir. Bu bölümden 85 cm ölçüsünde kapıdan ılık bölümüne geçilmektedir.

Ilıklık bölümü; kuzey-güney yönünde yerleştirilmiş merkezi bir mekân ve bu mekâna simetrik olarak yerleştirilmiş iki eyvandan oluşmaktadır. 3.20*8.00 m ölçüsünde olan bu bölümde kuzeyde bulunan aralık mekânının bir benzeri bulunmaktadır. Bu bölümün batısında bulunan aralık mekânına kemerli bir kapı boşluğu ile geçilmektedir ayrıca usturalık ve tuvalet kısımları bu bölümde çözülmüştür. Ilıklığın güney eyvanında Gulleytin (Yahudi Batağı) yer almaktadır. Bu bölümün güneyinde ve batısında mermerden yapılmış oturma sekileri ve kurna bulunmaktadır ve mekânın doğu tarafından sıcaklık bölümüne geçilmektedir (Şekil 96).

Şekil 96. İki Kapılı Hamam, ılıklik görüntüsü (2018)

Sıcaklık bölümü, Osmanlı hamam tipolojisinde en çok tekrarlanan haçvari bir plana sahiptir. Sıcaklığın kuzey eyvanı 2.00*2.10 m, güney eyvanı 2.05*2.15 m, doğu eyvanı 2.05*2.00 m ve batı eyvanı 2.05*2.25 m ölçüsündedir. Bu eyvanların arasına yerleştirilen kuzeydoğu halveti 1.95*2.25 m, kuzey batı halveti 2.20*2.50 m, güneydoğu halveti 2.20*2.20 m, güneybatı halveti 2.20*2.10 m ölçüsündedir (Dağtekin 2007). Merkezi mekânın etrafında zemin kotu altında su gideri bulunmaktadır ve merkezi mekândan doğu eyvanına kadar köşelerden pahlanmış, sonradan yapılmış mermer bir göbek taşı yer almaktadır. Bu bölümün doğu tarafına su deposuna açılan pencere yerleştirilmiştir (Şekil 97). Sıcaklık duvarı boyuca yerleştirilen su deposunun devamında külhan bölümü yer almaktadır. Bu bölümden ara bir geçit vasıtasıyla ambar kısmına geçilmektedir.

(a)

(b)

Şekil 97. İki Kapılı Hamam, sıcaklık (a) ve halvet hücresi (b) görüntüsü

Oldukça sade bir şekilde inşa edilen hamamın duvarları kesme taştan, zemini bazalt taştan inşa edilmiştir. Ancak sıcaklıkta merkezi mekân ve eyvanlar, ılıklik, aralık bölümleri mermerle kaplanmıştır.

Hamam üst örtü olarak giriş bölümü beşik tonoz, soğukluk bölümünde eyvanlar beşik tonoz merkezi mekân yıldız tonoz örtülmüş pandantiflerle geçilmiştir. Aralık bölümü beşik tonoz örtülmüştür. ılıklik bölümü merkezi mekân kubbe, eyvanlar beşik tonoz örtülüdür ve geçişte pandantiflerden yararlanılmıştır. Sıcaklık bölümünde eyvanlar beşik tonoz merkezi mekân ve halvet hücreleri kubbe ile örtülmüş, pandantiflerle geçilmiştir. Su deposu, külhan ve ambar kısmı beşik tonoz örtülüdür (Şekil 98).

(a)

(b)

Şekil 98. İki Kapılı Hamam, soğukluk (a) ve sıcaklık (b) kubbe görüntüsü (2018)

Hamamda aydınlatma, soğukluk bölümünde aydınlatma fenerinden diğer kısımlarda ise belirli aralıklarla ritmik olarak yerleştirilmiş ışık gözlerinden sağlanmaktadır.

Hamam cephesi belirli bir seviyede zemin kotu altında inşa edilmiştir. Dış cephesi çok sadedir ancak girişinde bulunan renkli taş işçiliği dikkat çekmektedir. İç duvarlarda ise soğukluk, ılıklik ve sıcaklık bölümleri belirli bir yüksekliğe kadar fayansla kaplanmış olup devamında boyanmıştır

3.2.1.11. Şehitler Hamamı

Şekil 99. Şehitler Hamamı, uydu görüntüsü (2018)

Gaziantep Şahinbey İlçesi, Suyabatmaz Mahallesi, Şehitler Caddesi, Ulucanlar Sokak, Pafta 55 (20L-IIId), ada 444(17), parsel 134 de kayıtlı olan hamamın yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte hamamın XIX. yy'da inşa edildiği düşünülmektedir (Şekil 99). Günümüzde çalışır durumda olan hamam sadece erkeklere hizmet vermektedir. Plan olarak tek hamam özelliğinde inşa edilmiş olup günümüzde eklerle genişletilerek onarım geçirmiştir. Hamama bir basamak inilerek, dar bir giriş bölümünden 2 basım inilerek soğukluk bölümüne geçilmektedir (Şekil 100).

Şekil 100. Şehitler Hamamı, cephe görüntüsü (2018)

Soğukluk bölümü kare bir plana sahiptir. Bu mekânda duvarlar boyunca soyunma kabinleri ve oturma sekileri yer almaktadır. Bu mekândan sıcaklığa geçişteki koridorun sonuna tuvalet yerleştirilmiştir.

Sıcaklık bölümü merkezi bir mekân ve etrafı eyvanlarla genişletilmiştir. Dört eyvan ve dört halvet hücreli yapı haçvari plan şemasına sahiptir. Merkezi mekân etrafına yerleştirilen eyvanlar bölünerek düz kapılarla girilin özel yıkanma odaları elde edilmiştir. Bu odalarda

mermerden yapılmış oturma sekileri bulunmaktadır. Ayrıca halvet hücresinde orijinal kurna yer almaktadır. Bu bölümün merkezinde sekizgen bir göbek taşı bulunmaktadır.

Taştan inşa edilen hamam, giriş kapısı üzerinde yer alan siyah, beyaz taşların almalı şekilde dizilmesi ve dış duvarda yer alan siyah bazalt taş ve beyaz taşla yapılan süsleme hamama görsellik katmaktadır. Ayrıca zemin döşemesindeki siyah, beyaz ve pembe taşlarla oluşturulan geometrik motif ve göbek taşıdaki taş işçiliği ile dikkat çekmektedir (Şekil 101).

(a)

(b)

Şekil 101. Şehitler Hamamı, göbek taşı (a) ve kurna (b) görüntüsü (2018)

Hamam soğukluk bölümü üzeri düz çatıdır. Sıcaklık bölümü üzeri kubbe ile örtülüdür ve geçişlerde pandantiflerden yararlanılmıştır (Şekil 102).

Şekil 102. Şehitler Hamamı, sıcaklık kubbe görüntüsü (2018)

Hamamda aydınlatma; soğukluk bölümünde açılan pencerelerle, sıcaklık bölümünde ise aydınlatma feneri ile sağlanmaktadır.

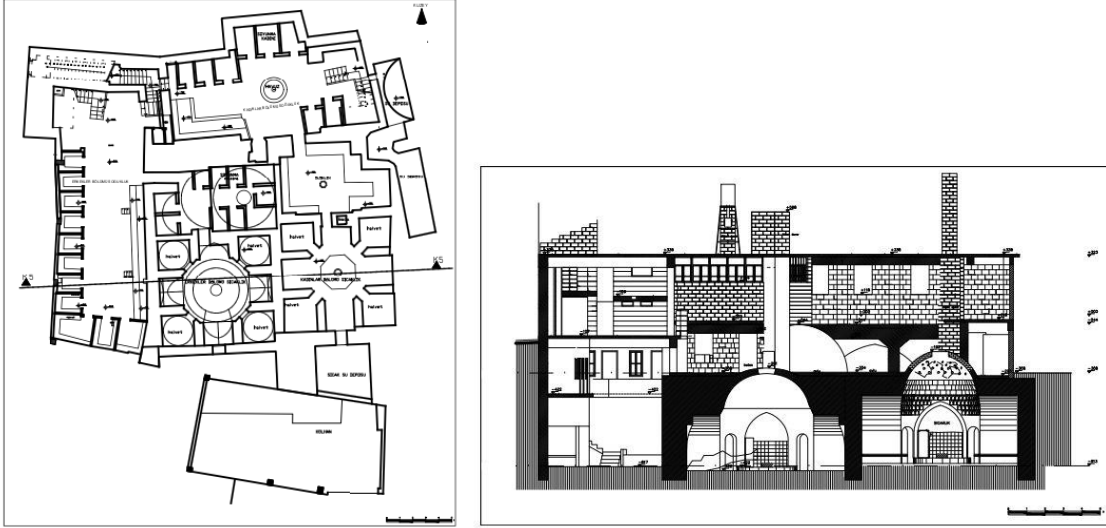
Taştan inşa edilen hamam iç duvarları soğukluk bölümünde boyanmış, sıcaklık bölümünde ise belirli bir yüksekliğe kadar fayans ile kaplanmıştır. Dış cephede ise soğukluk bölümünde bulunan pencereler yer almaktadır.

3.2.1.12. Eski Hamam

Şekil 103. Eski Hamam, uydu görüntüsü (a) ve yerleşim planı (b)

Gaziantep İli, Şahinbey İlçesi, Kozluca Mahallesi, pafta 54 (20L-Ia-d), ada 816(318), parsel 23 te yer alan 69 A envanter nolu yapı Gaziantep Valiliği İl Kültür Envanterinde yazılan bilgilere göre Boyacı Cami ile birlikte 14. yy da inşa edilmiştir (Şekil 103). Evliya Çelebinin Seyahatnamesi'nde adı geçen Çukur Hamam olduğu düşünülmektedir. Kentin en eski hamamı olduğu için bu ismi almıştır. Yapı 3/4 oranında zemin kotu altında inşa edildiği için dışarıdan bakıldığında çok belli olmamaktadır. Hamam Gaziantep'te tek çifte hamam yapısındadır. Kadınlar hamamı doğu cephesinde, erkekler hamamı ise batı cephesinde yer almaktadır. Her iki hamamında kendi cephelerinden, ayrı girişleri bulunmaktadır. Plan yapısı olarak tüm mekânları aynı aks üzerinde bulunan hamam taşlık, soğukluk, ılıkılık, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır (Şekil 104). Hamamın batıdaki erkekler bölümüne çarşı tarafından, doğudaki kadınlar bölümüne ise ara sokaktan girilmektedir. Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinde yer alan bilgiler doğrultusunda kadınlar ve erkekler bölümü ayrı ayrı anlatılacaktır.

(a)

(b)

Şekil 104. Eski Hamam, planı (a) ve kesiti (b) (GVBM, 2017 arşivinden düzenleyerek)

Kadınlar Bölümü; Hamamın doğusunda bulunan kadınlar bölümüne külhan başı sokaktan siyah beyaz taşlardan yapılmış kemerli bir portal içerisine yerleştirilen, 93*220 cm ölçüsündeki yenilenen demir kapıdan girilmektedir. Giriş bölümünden 27 basamak inilerek hamamın soğukluk bölümüne geçilmektedir (Şekil 105).

(a)

(b)

Şekil 105. Eski Hamam, cephe (a) ve girişi bölümü (b) görüntüsü (2016)

Soğukluk bölümü; dikdörtgen bir plana sahiptir ve bu bölüm kuzeyde 1.61 m genişletilmiştir. Bu mekânın kuzeyine ve güneyine soyunma kabinleri yerleştirilmiştir. Kabin içlerine, mekânın kuzeyine ve güneyine betonarme oturma sekileri yerleştirilmiştir. Mekânın ortasında betonarmeden yapılmış dairesel şekilde 2.00 m çapında bir havuz bulunmaktadır. Güney bölümden ılıklığa geçişi sağlayan kapısının yanına bir tane tuvalet yerleştirilmiştir.

Doğusunda erkek bölümüne geçişi sağlayan bir kapı yerleştirilmiştir. Bu bölümün, orta mekân ve soyunma kabinlerinin iç kısmının zemini karo plakadan yapılmıştır. Ancak doğu tarafının zemininin bir kısmı birbirine paralel olarak yerleştirilen bir sıra beyaz taş, bir sıra siyah taş ile geometrik bir desen oluşturulmuştur. Mekân belirli bir yüksekliğe kadar beyaz ve yeşil boya ile boyanmıştır. Bölümün güneyinde açılan 101 cm ölçüsündeki tonoz bir kapı açıklığı ile ılık bölümünü geçilmektedir (Şekil 106).

Şekil 106. Eski Hamam, soğukluk bölümü görüntüsü (2016)

Ilıklık bölüm batıda 1.03 m, doğuda 2.13 m, kuzeyde 1.00 m ölçüsündeki eyvanlarla genişletilmiştir. Ayrıca doğudaki eyvanda daha küçük ölçüdeki ikinci bir niş bulunmaktadır. Merkezi mekânı 4.39*4.39 m ölçüsündedir. Bu bölümde duvar boyunca betonarme malzemedan yapılp üzeri karo mozaik ile kaplanan oturma sekileri yer almaktadır. Mekânın zemini karo mozaik ile kaplanmıştır. Ilıklığın güneyine yerleştirilen 77*102 cm ölçüsünde basık kemerli bir kapı açıklığından sıcaklığa geçilmektedir (Şekil 107).

Şekil 107. Eski Hamam, ılık bölümü (2016)

Sıcaklık bölümü, merkezi bir mekân etrafına dizilen dört eyvan ve köşelere yerleştirilen dört halvet hücrelerinden oluşan haçvari plan özelliklerindedir. Kuzey eyvanı 2.22*1.40 m, güney eyvanı 2.20*2.33 m, doğu eyvanı 2.36*2.18 m, batı eyvanı 2.42*2.18 m ölçüsündedir. Kuzeybatıdaki halvet 2.13*2.48 m, kuzeydoğudaki halvet 2.33*2.46 m, güneybatıdaki halvet 2.51*2.60 m, güneydoğudaki halvet 2.48*2.50 m ve merkezi mekân 4.16*4.35 m ölçüsündedir. Halvet ve eyvanlarda bazalt taş ve beyaz taştan yapılmış orijinal kurnalar bulunmaktadır. Bu mekânın ortasında sekizgen göbek taşı bulunmaktadır. Göbek taşı etrafında su gideri için tesisat bulunmaktadır. Sıcaklıkta göbek taşı ve çevresindeki alan, eyvanlar ve halvet hücrelerinin zemini siyah, beyaz ve pembe taşlardan kaplanmış, geometrik motifler oluşturulmuştur ve güney duvarında sıcak su deposunun penceresi bulunmaktadır, devamında ise külhan ve depo yer almaktadır (Şekil 108).

Şekil 108. Eski Hamam, sıcaklık bölümü (2016)

Hamamın kadınlar bölümü kesme taştan inşa edilmiştir ve sade yapıdadır. Soğukluk ılık ve sıcaklık bölümlerindeki zeminlere döşenen renkli taşlarla geometrik bir desen oluşturulmuştur. Ayrıca ılık ve sıcaklık kubbesinde zengin mukarnas işçiliği dikkat çekmektedir (Şekil 109).

Şekil 109. Eski Hamam, halvet görüntüsü (2016)

Kadınlar bölümü üst örtüsü olarak, giriş bölümü tonoz örtülüdür. Soğukluk bölümünün doğu ve batı taraftaki 1/3 lük kısımları beşik tonoz ile 1/3 lük orta kısmı yıldız tonoz ile ılıkılık bölümü merkezi mekânı kubbe ile doğu bölümü ise tonoz ile örtülmüştür. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Sıcaklık bölümü merkezi mekân ve halvet hücreleri kubbe ile eyvanlar beşik tonoz ile örtülmüştür. Kubbe geçişleri pandantiflerle sağlanmıştır (Şekil 110).

Şekil 110. Eski Hamam, kubbe görüntüsü (2016)

Hamamda aydınlatma; soğukluk bölümünde tonoz üzerine yerleştirilen pencereler ile sağlansa da bu pencerelere beton dökülerek kapatılmıştır. Ayrıca güney tarafında üst bölümden avluya bakan bir pencere açılmıştır. Havalandırma ve aydınlanma buradan sağlanmaktadır. Ilıklık bölümünde kubbe üzerine yerleştirilen aydınlatma feneri ile sıcaklık bölümünde ise merkezi kubbeye aydınlatma feneri ve etrafına yerleştirilen ışık gözleri ile ve halvetlerde ışık gözü ile sağlanmıştır. Ancak kubbedeki fil gözleri beton dökülerek kapatılmıştır.

Hamam dış cephe olarak çok sade bir şekilde inşa edilmiştir. Hamam kubbeleri yol kotu seviyesindedir. İç duvarlarda kubbe mukarnas işçilikleri ve zemin döşemesi dikkat çekmektedir.

Erkekler Bölümü; hamamın erkekler bölümüne batı cephesi üzerinde yer alan sade bir kapıdan taşlık vasıtasıyla girilmektedir (Şekil 111). Taşlık mekânından 32 basamak inilerek hamamın soğukluk bölümüne ulaşılmaktadır.

Şekil 111. Eski Hamam, erkekler bölümü giriş kapısı görüntüsü (2016)

Soğukluk bölümü; düzgün bir dikdörtgen plana sahip olmayan bu bölümün asma katı bulunmaktadır ve yaklaşık 7.50*20.00 m ölçüsündedir. Bu bölümün asma katında ve zemin katında batı ve güney duvarı boyunca soyunma kabinleri yer almaktadır. Soyunma kabin içlerine betonarme oturma sekileri yerleştirilmiştir. Doğu tarafında ise üç basamakla çıkılan betondan yapılmış oturma sekisi yer almaktadır. Mekânın doğusunda iki adet tuvalet yerleştirilmiştir ve girişe yakın havuz bulunmaktadır. Bölümün kuzey köşesinde bir adet kuyu yer almaktadır ve bu bölümün doğusuna yerleştirilen 94*267 m ölçüsünde bir koridor vasıtasıyla ılıklığa geçilmektedir (Şekil 112).

Şekil 112. Eski Hamam, soğukluk bölümü görüntüsü (2016)

Ilıklık bölümü, ortada 4.98*5.06 m ölçüsünde merkezi bir mekân ve bu mekânın batısına 2.65*4.60 m ölçüsünde yerleştirilen bir eyvandan oluşmaktadır. Eyvanın içerisinde

3.08*1.82 m ölçüsünde daha küçük niş şeklinde, ikinci eyvan bulunmaktadır. Bu mekânda merkezi mekâna ve eyvana 10 adet yıkanma kabini yapılmıştır ve bu bölümün güney tarafına yerleştirilen 86*129 cm ölçüsünde bir koridordan sıcaklık bölümüne geçilmektedir (Şekil 113)

Şekil 113. Eski Hamam, ılıklik bölümü görüntüsü (2016)

Sıcaklık bölümü, 5.19*4.94 m ölçüsünde merkezi bir mekân ve bu mekân etrafında yer alan dört eyvan ve dört halvet hücrelerinden oluşan, haçvari bir plana sahiptir. Kuzey eyvanı 2.30*1.05 m, güney eyvanı 2.22*1.81 m, doğu eyvanı 2.11*1.59 m, batı eyvanı 2.14*1.80 m ölçüsündedir. Batıdaki eyvan içerisinde derin olmayan bir niş yer almaktadır. Kuzeydoğu halveti 2.28*2.41 m, kuzey batı halveti 2.24*2.45 m, güneydoğu halveti 2.41*2.40 m, güneybatı halveti 2.44 2.50 m ölçüsüne sahiptir. Bu mekânın ortasında dairesel bir göbek taşı yer almaktadır. Göbek taşı etrafına su arığı yerleştirilmiştir. Güney eyvanına su deposuna açılan pencere yerleştirilmiştir. Devamında su deposu ve külhan yer almaktadır (Şekil 114).

(a)

(b)

Şekil 114. Eski Hamam, sıcaklık bölümü eyvan (a) ve göbek taşı (b) görüntüsü (2016)

Hamamın soğukluk bölümü zemin ve asma katı betonarme yapıdadır. Diğer kısımlar ise taştan inşa edilmiştir.

Hamamın üst örtüsü olarak; soğukluk bölümünde ve ılıklik bölümünde eyvanlar tonoz merkezi mekân kubbe örtülüdür. Sıcaklık bölümünde merkezi mekân ve halvetler kubbe eyvanlar tonoz örtülüdür. Geçişlerde pendentiflerden yararlanılmıştır.

Hamamda aydınlatma; soğukluk bölümünde hamamın batı cephesinde yer alan mazgal pencereden sağlanmaktadır. Sıcaklık bölümünde ise kubbelere yerleştirilen ışık gözlerinden sağlanmaktadır ancak bazı ışık gözleri kapatılmıştır.

Hamam cephe olarak çok sade bir yapıdadır. Dış cephede hamamın üzerine inşa edilen yapı hamamın tarihi dokusunu bozmuştur. İç mekânlarda ise bu kısım kadınlar bölümüne oranla daha sade yapıda inşa edilmiştir. Kadınlar bölümündeki kubbe mukarnas işçilikleri bu bölümde bulunmamaktadır ayrıca bu bölümün duvarları boyanmıştır. Zemindeki taşların geometrik motif oluşturmaları dikkat çekmektedir (Şekil 115).

Şekil 115. Eski Hamam, zemin görüntüsü (2016)

4. TARİHİ GAZİANTEP HAMAMLARININ OSMANLI DÖNEMİ HAMAMLARI İÇERİSİNDEKİ YERİ, ÖNEMİ VE KARŞILAŞTIRILMASI

4.1. İşlev Özelliklerine Göre Konum Tipolojisi

Kentteki hamamları incelediğimizde, hamamlar külliye şeklinde (Hüseyin Paşa Hamamı, Şeyh Fettullah Hamamı, Lala Mustafa Paşa Hamamı) ve bağımsız olarak (Tabak Hamamı, Keyvanbey Hamamı, Göymen Hamamı, Eski Hamam, Şehitler Hamamı, İki Kapılı Hamam, Naip Hamamı, Koca Nakıp Hamamı, Tutlu Hamamı, Kale Hamamı) inşa edilmiştir. Bu hamamlar konum özelliklerine göre, çarşı hamamı, mahalle hamamı ve özel hamam olarak konumlandırılmıştır. Çarşı hamamları; kent merkezlerinde halkın yoğun olarak bulunduğu bölgede, mahalle hamamları; konut bölgelerinde, külliye hamamları ise konut alanlarında ve kent merkezinde yer almaktadır. Özel olarak inşa edilen hamam ise, kale içerisinde yer almaktadır (Tablo 3).

Konum Tipolojisi	Mahalle Hamamları	Çarşı Hamamları	Özel Hamam
Koca Nakıp Hamamı		X	
Lala Mustafa Paşa Hamamı	X		
Keyvanbey Hamamı		X	
Tabak Hamamı	X		
Kale Hamamı			X
Hüseyin Paşa Hamamı		X	
Şeyh Fettullah Hamamı	X		
Göymen (Pazar) Hamamı		X	
Tutlu Hamamı		X	
Naip Hamamı		X	
İki Kapılı Hamam		X	
Şehitler Hamamı	X		
Eski Hamam	X		

Tablo 3. Tarihi Gaziantep Hamamları, konum tipolojisi

4.2. Fonksiyon Özelliklerine Göre Tipoloji

Gaziantep'teki günümüze ulaşan hamamlar arasında Naip Hamamı, Şeyh Fettullah Hamamı, İki Kapılı ve Şehitler Hamamı günümüzde işlevini devam ettirmektedir. Paşa Hamamına farklı bir fonksiyon verilerek şu anda müze olarak kullanılmaktadır. Keyvanbey Hamamı günümüzde işlevinin dışında dükkân olarak, Hüseyin Paşa Hamamı ise pasaj olarak kullanılmaktadır. Tabak hamamı, günümüze kadar işlevini devam ettirse de şu anda restorasyon aşamasındadır. Eski Hamam ve Göymen Hamamı kullanılmamaktadır. Ancak Eski Hamam şu anda restorasyon aşamasındadır. Tutlu Hamamı ve Koca Nakıp Hamamı yıkılmıştır. Kale Hamamı'nın ise üst örtüsü yıkılmış olup, kalıntıları günümüze ulaşmıştır (Tablo 4)

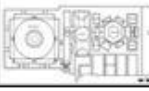
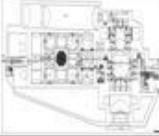

Fonksiyon Özelliklerine Göre Hamamlar	Özgün işlevini devam ettirenler	Farklı işlev için kullanılanlar	Varlığını devam ettirip kullanılmayanlar	Yıkılmış olanlar
Koca Nakıp Hamamı				X
Lala Mustafa Paşa Hamamı		X		
Keyvanbey Hamamı		X		
Tabak Hamamı	X			
Kale Hamamı				X
Hüseyin Paşa Hamamı		X		
Şeyh Fettullah Hamamı	X			
Göymen (Pazar) Hamamı			X	
Tutlu Hamamı				X
Naip Hamamı	X			
İki Kapılı Hamam	X			
Şehitler Hamamı	X			
Eski Hamam			X	

Tablo 4. Tarihi Gaziantep Hamamları, fonksiyon tipolojisi

4.3. Plan Tipolojisine Göre Karşılaştırmalar

Gaziantep hamamlarını incelediğimizde, Osmanlı hamam tipolojisinde 6 farklı plan içerisinde, en çok 2 adet farklı plan tipi görülmektedir. Kentteki planlar genellikle yıldızvari ve haçvari plan şeklinde inşa edilmiştir. Plan özelliklerini inceleyebildiğimiz hamam özellikleri doğrultusunda 1 adet çifte hamam (Eski hamam) , 10 adet tek hamam (Hüseyin Paşa Hamamı, Keyvanbey Hamamı, Koca Nakıp Hamamı, Tutlu Hamamı, Tabak Hamamı, İki Kapılı Hamam, Kale Hamamı, Şeyh Fettullah Hamamı, Paşa Hamamı) özelliğinde inşa edilmiştir. Kentte inşa edilen hamamların sayıları kent nüfusuna bağlı olarak azımsanmayacak ölçüde olması kentin temizliğe verdiği önemi ve Osmanlı hamam kültürünün kentte bıraktığı izleri göstermektedir (Tablo 5).

Plan tipolojisi Hamam Plan	Haçvari dört eyvanlı köşe halvetli tip	Yıldızvari plan tipi	Kare Bir Sıcaklık Etrafında Sıralanan Halvet Hücreli Tip	Çok Kubbeli Sıcaklık Tip	Ortası Kubbeli Enine Sıcaklık Çifte Halvetli Tip	Soğukluk Sıcaklık Ve Halvet Eş Odalar Halinde Olan Tip
Koca Nakıp Hamamı (17 y.y)						
Lala Mustafa Paşa Hamamı (1563-1568)						
Keyvanbey Hamamı (15 y.y)						
Tabak Hamamı (16 y.y)						
Kale Hamamı (12 y.y)	x	x	x	x	x	x
Hüseyin Paşa Hamamı (18 y.y)						
Şeyh Fettullah Hamamı (1559)						
Göymen (Pazar) Hamamı						
Tutlu Hamamı	x	x	x	x	x	x
Naip Hamamı (16. yy)						
İki Kapılı Hamamı (1557)						
Şehitler Hamamı (19. yy)	x	x	x	x	x	x
Eski Hamam (14 y.y)						

Tablo 5. Tarihi Gaziantep Hamamları, plan tipolojisi

4.4. Yapı Malzemesine Göre Karşılaştırmalar

Hamam yapılarında kullanılan yapı malzemesi bulunduğu bölgeye, İklim koşullarına göre değişiklik göstermektedir. Osmanlı dönemi hamamlarını incelediğimizde yapı malzemesi olarak;

12.-13. yy: Ahşap hatıllı moloz taş

14. yy: Moloz taş ile yatay ve dikey ayrılmış tuğla

15.yy. ilk yarısında: Düzenli yatay derzli kaba yonu taş ile, bir, iki, üç sıra tuğla

15. yy. ikinci yarısında: Düzgün kesme taş

16.-17.yy: Düzgün kesme taş ile birlikte düzenli yatay derzli kaba yonu taş ile inşa edilmiştir. (Dağtekin, 2007)

Gaziantep'teki tarihi hamamları bu doğrultuda incelediğimizde

12 y.y: Düzgün kesme taş ve moloz taş (Kale Hamamı)

14.yy: Düzgün kesme taş (Eski Hamam)

15 y.y: Kesme taş (paşa Hamamı)

16. yy: Düzgün kesme taş (Keyvanbey, Tabak, Şeyh Fettullah, Göymen Hamamı)

17.yy: Düzgün kesme taş (Hüseyin paşa ve naip Hamamı) inşa edilmiştir.

19.yy: Şehitler Hamamı

Ancak hamamların temelleri konusunda kazı yapılmadığı için bilgi vermek imkânsızdır. Koca Nakıp Hamamı'nın temelinde kesme taş kullanılmıştır (Dağtekin, 2007).

4.5. Üst Örtü Sistemi

Gaziantep hamamlarında görülen örtü sistemleri, genel olarak hamamların soğukluk, ılıkılık, sıcaklık merkezi mekânlarında ve halvet hücrelerinde kubbe, giriş mekânı soğukluk, ılıkılık ve sıcaklıktaki eyvanlar, su deposu ve külhan ise tonoz ile örtülmüştür. Soğukluk bölümlerinde XIV. yy dan itibaren hamamlar büyük bir kubbe ile örtülmüştür. Gaziantep'teki hamamların soğukluk örtüsünde bu görülmektedir. Ancak bazı hamamlarda örtü sistemleri farklıdır. Eski Hamam'ın kadınlar bölümünde soğuklukta bulunan yıldız tonoz ile İki Kapılı Hamam'da soğukluğunda yer alan yıldız tonoz bizlere 15. yy öncesindeki hamam yapılarının

örtü sistemlerini hatırlatmaktadır. Bu nedenle hamamın 15. yy ve daha önce inşa edildiği kanısına varabilmekteyiz. Ayrıca Osmanlı döneminde özellikle 15.-17. yy da yapılan hamamlarda geometrik şemalar, taş oyma, kubbe mukarnalarında görülmektedir. Gaziantep hamamlarını da bu yönden inceleyecek olursak özellikle Eski Hamam (14 y.y) ve Hüseyin Paşa Hamamı ve Şeyh Fettullah Hamamı kubbe mukarnaları dikkat çekmektedir. Gaziantep hamamlarında üst örtü sistemlerindeki bir diğer özellik ise bölgenin iklimine ve çıkarılan malzemeye göre hamamların çoğunun kubbesinin kesme taş ile inşa edilmiş olmasıdır ve bu kubbelerdeki geçiş öğelerinde genel olarak pandantiflerden yararlanılmıştır. Ayrıca birçok hamamın kubbesi kurşunla kaplanmış, birçoğu ise beton harç ile sıvanmıştır. Genel olarak Gaziantep hamamlarında üst örtü sistemleri kesme taştan inşa edilmiştir ve geçiş öğesi olarak pandantiflerden yararlanılmıştır. Ancak Kale Hamamı diğer hamamlardan farklı olarak kubbesi tuğladan inşa edilmiştir (Tablo 6).

Örtü Şekilleri	Giriş Tonoz örtülü	Soğukluk tonoz örtülü	Soğukluk kubbe örtülü	Soğukluk kubbe+tonoz örtülü	Araç tonoz örtülü	İlkk kubbe örtülü	İlkk kubbe+tonoz örtülü	Sıcaklık kubbe+tonoz örtülü	Su deposu tonoz örtülü	Külhan tonoz örtülü	Üst örtü yıkak
Hamamlar											
Koca Nakıp Hamamı (17 y.y)											X
Lala Mustafa Paşa Hamamı (1563-1568)	X			X		X		X	X	X	
Keyvanbey Hamamı (15 y.y)	X		X				X	X	X	X	
Tabak Hamamı (16 y.y)	X			X	X		X	X	X	X	
Kale Hamamı (12 y.y)											X
Hüseyin Paşa Hamamı (18 y.y)	X			X	X	X		X	X	X	
Şeyh Fettullah Hamamı (1559)	X			X			X	X	X	X	
Göymen (Pazar) Hamamı				X			X	X	X	X	
Tutlu Hamamı											X
Naip Hamamı (16. yy)	X		X		X		X	X	X	X	
İki Kaplı Hamamı (1557)	X	X			X		X	X	X	X	
Şehitler Hamamı (19. yy)								X			
Eski Hamam (14 y.y)	X			X			X	X	X	X	

Tablo 6. Tarihi Gaziantep Hamamları, üst örtü sistemi

4.6. Genel Mekân Tipolojisi

Osmanlı dönemi hamamlarında genel olarak plan düzeni soğukluk, ılıkılık, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Tarihi Gaziantep hamamlarında mekân düzeni genel olarak XII. yy sonrasında taşlık, soğukluk, ılıkılık, sıcaklık, külhan, su deposu bölümlerinden oluşmaktadır. Bazı hamamlarda bu bölümlere ilaveten aralık mekânı bulunmaktadır. Tuvalet ve tıraşlık, aralık bölümü olan hamamlarda bu bölümde yer almaktadır. Aralık olmayan hamamlarda ise bu bölümler daha çok ılıkılıkta çözümlenmiştir (Tablo 7).

a) Giriş Bölümü

Gaziantep'te genellikle sokak kotuna yakın ve sokak kotunun altında inşa edilen hamamlarda soğukluk bölümüne bir giriş bölümü vasıtasıyla girilmektedir. Genellikle bu giriş bölümü sokak kotu altında inşa edilen hamamlarda genellikle merdiven kovası şeklinde inşa edilmiştir. Genellikle dikdörtgen plana sahip olan giriş bölümü Hüseyin Paşa Hamamı'nda U şeklindedir ve tüm hamamlarda üzeri beşik tonoz örtülüdür.

b) Soğukluk Bölümü

Gaziantep hamamlarında bu bölüm genellikle hamamın en büyük kısmı olarak inşa edilmiştir ve ortada merkezi bir mekân ve bu mekân etrafında dizilen tek, iki, 4 eyvanlı veya yıldız planlı olarak inşa edilmektedir. Üzeri genellikle büyük bir kubbe ile örtülü olarak inşa edilen bu hamamlarda soğukluk bölümü, genelde merkezi bir mekân etrafında dizilen 4 eyvanlıdır. Ancak yıldız şeklindeki örneği de bulunmaktadır. Koca Nakıp Hamamı yıldız şeklindeki soğukluk planının bir örneğidir.

c) Aralık Bölümü

Aralık bölümü daha çok XII.- XIII. yy hamamlarında soğukluktan ılıkılığa geçişteki üzeri tonoz örtülü ara mekân olarak inşa edilmektedir (Önge, 1989). Ancak XVI. yy da bu mekân küçülmüş ve soğuklukta çözülmüştür. Gaziantep'te tüm hamamlarda aralık mekânı bulunmamasıyla birlikte bazı hamamlarda bu alan mevcuttur ve aralık bölümü bulunan hamamların üzeri beşik tonoz örtülüdür.

d) Ilıklık Bölümü

Osmanlı dönemi hamamlarında, erken dönem mimarisinde inşa edilen hamamlarda bu alana geçit alanı olarak bakılmıştır. Ancak 15. yy da bu alan özenli inşa edilmiştir. Gaziantep'te bulunan hamamlarda genellikle plan düzeni olarak ortada merkezi bir mekân ve yanlara yerleştirilen iki eyvandan oluşmaktadır. Ancak Eski Hamamda; tek eyvanlı, Şeyh Fettullah Hamamında ise üç eyvanlı olarak inşa edilmiştir. Bu bölüm kentte bulunan hamamların çoğunda merkezi mekân kubbe, yan eyvanlar tonoz örtülüdür. Ancak Hüseyin Paşa Hamamı ve Lala Mustafa Paşa Hamamı örtüsü merkezi mekân ve eyvanlarda kubbe şeklindedir.

e) Sıcaklık

Gaziantep hamamlarını incelediğimizde Osmanlı hamam tipolojisinde sıcaklık mekânı XVI. yy'a kadar genellikle haçvari plan tipinde yaygın olmakla birlikte yıldızvari plan şeklide görülmektedir. Sıcaklıktaki eyvanlar XII. – XIII. y.y da eyvan derinlikleri ve genişlikleri köşe halvetlerle yakın iken XIII. yy sonlarına doğru bu genişlikler derinliklere oranla artmıştır (Önge, 1989). Bu bilgiler doğrultusunda Gaziantep hamamını incelediğimizde 6 farklı plan içerisinde en çok 2 adet farklı plan tipi görülmektedir ve bu plan tipleri genellikle yıldızvari ve haçvari plan şeklinde inşa edilmiştir. Sıcaklık örtüsü olarak Anadolu'da inşa edilen ilk hamam örneklerinde eyvanların örtüsü genellikle sivri tonoz, değirmi tonoz, veya çapraz tonoz iken, XIV. yüzyıldan itibaren aynalı tekne tonoz, mukarnaslı tonoz veya kubbe gibi daha değişik örtü biçimleri kullanılmaya başlanmıştır.

f) Keçelik

Gaziantep hamamları içerisinde keçelik bölümü sadece Tabak hamamı'nda bulunup, diğer hamamların hiç birinde bu mekân bulunmamaktadır.

g) Tandır

Gaziantep hamamlarını incelediğimizde hiçbir hamamda tandır bulunmamaktadır

h) Su Deposu ve Külhan

Su deposu ve külhan bölümü genellikle sıcaklık devamında yer alır ve üzeri beşik tonoz örtülüdür. Bu bölümler Gaziantep hamamlarında, sıcaklığın devamında bir pencere vasıtasıyla bağlanır ve sıcaklık duvarı boyunca yerleştirilir. Su deposu sıcaklığın devamında,

külhan ise su deposunun devamında yer alır bu bölümün üzeri genellikle üzeri tonoz örtülüdür.

Hamamlar Mekânlar	Taşlık	Aralık	Keçelik	Gulleytin
Koca Nakıp Hamamı	X			
Lala Mustafa Paşa Hamamı	X			X
Keyvanbey Hamamı	X			
Tabak Hamamı	X		X	
Kale Hamamı	X			
Hüseyin Paşa Hamamı	X	X		
Şeyh Fettullah Hamamı	X			
Göymen (Pazar) Hamamı	X			
Tutlu Hamamı	X			
Naip Hamamı	X	X		
İki Kapılı Hamam	X	X		X
Şehitler Hamamı	X			
Eski Hamam	X			

Tablo 7. Gaziantep Hamamları, mekân tipolojisi

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma sonucunda, hem Osmanlı Mimarisindeki hamam yapılarını hem de tarihi Gaziantep Hamamları'nın Osmanlı Hamamları içerisindeki yeri, inşa edildiği dönemler doğrultusunda özellikleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Hamam yapıları Yunan Medeniyetinden başlayarak Roma, Bizans ve Osmanlı dönemi olarak incelendiğinde Romalılar, Yunan hamamlarını örnek alarak hamam yapılarını oluşturmuş. Bizanslılar ise Romalılar'ın devamı niteliğinde yapılarını inşa etmişlerdi. Ancak hamam yapılarının kökeni Roma olsa da Osmanlı Mimarisi kendine özgü hamam yapılarını ilk çağlardan itibaren oluşturmaya başlamış ve giderek daha düzenli yapılar inşa etmiştir.

İlk çağlardan itibaren kullanılan hamam yapıları, evlere banyonun girmesiyle birlikte önemini giderek kaybetse de günümüze kadar birçoğu varlığı devam ettirmiş, birçoğu da işlevini devam ettirmektedir. Ancak Türk kültürünün temsilcisi olan bu hamamlar yapılarının birçoğu ise terk edilmiştir.

Bu konu çerçevesinde Gaziantep ilinde bulunan on üç hamam incelenmiş, bu hamamların özellikleri belirtilmiş ve Osmanlı hamam mimarisi içerisindeki yeri ve önemi analizlerle anlatılmıştır. Bu analizlere dayanarak bölgede inşa edilen en eski hamamın tarihinin, XII. yy'a dayanması bölgenin tarihi geçmişinden beri temizliğe verdiği önemi ve bölgenin tarihini göstermektedir. Osmanlı hamam tipolojisi içerisinde yıldızvari ve haçvari plan şemasına uygun olarak inşa edilen hamamlar, bölge iklim koşullarına göre taş malzeme kullanılarak ve birçoğu belirli bir yüksekliğe kadar zemin kotu altında inşa edilmiştir. Mekan özellikleri bakımından bir çoğu aynı mekanlar bulunmakla birlikte, bir kaçında bu mekanlardan farklı olarak gulleitin ve aralık bölümü bulunmaktadır. Kentte bulunan hamamların birçoğu günümüzde işlevini devam ettirmekte, bir kısmı farklı işlev verilerek kullanımına devam edilmekte, bir kısmı ise yıkılmış durumda, bir kısmı iste terk edilmiş durumdadır ve bu hamamların durumları, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

Bu bilgiler doğrultusunda Gaziantep'te yer alan tarihi hamamlar bölge nüfusuyla orantılı olarak inşa edilmiş olması birçoğunun varlığını ve işlevini devam ettirmesi birkaçının da farklı işlev verilerek günümüzde kullanılması bölgenin temizliğe verdiği önemin ve özgün bir mimariye sahip olmasının bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Aru, K.A. (1949). *Türk Hamamları Etüdü* (1. Baskı). İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi
- Aksoy, E. (2011). *Kastamonu Hamamları*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya
- Akyıl Kantarcıoğlu, A. (1991). *İznik İsmail Bey Hamamı Restorasyon Projesi*. Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü, İstanbul
- Anonim, (1951). Bizans Hamamları. (19 Şubat 1951). *Son Posta*, s.9.
- Anonim, (1987). Hamam. *İslam Ansiklopedisi*, 5: 174-188. İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi
- Aslanapa, O. (2004). *Osmanlı Devri Mimarisi* (2. Baskı). İstanbul: İnkılâp Kitabevi
- Ayverdi, E.H. (1966). Bursa Hamamları. *Osmanlı Mimarisinin ilk devri: Ertuğrul, Osman, Orhan, Gaaziler Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid 630-805 (1230-1402)*: İstanbul Mimari Çağının Menşe'i I: 276-290. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti
- Ayverdi, E.H. (1973). Edirne Hamamları. *Osmanlı Mimarisinde Fatih devri 855-886 (1451-1481)*, III: 233-271. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti
- Ayverdi, E.H. (1974). İstanbul Hamamları. *Osmanlı Mimarisinde Fatih devri 855-886 (1451-1481)*, IV: 590-611. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti
- Büyükdöğân, İ. (1989). *2. Murat Çağı Edirne Hamamlarında Alçı Mukarnas Bezeme*. Doktora Tezi, İTÜ, İstanbul
- Cebioğlu, G. (2013). *İstanbul'da yeniden işlev verilen 16. Yüzyıl Çarşısı Hamamlarına Yönelik Bir Araştırma Ağa Hamamı- Samatya, Ortaköy Hamamı-Beşiktaş, Büyük Yeşil Direkli Hamam-Üsküdar*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul
- Coşkun, A. (2004). *Salamis Antik Kenti Roma Hamamı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çam, N. (1996). Gaziantep. *İslam Ansiklopedisi*, 13: 469-474. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Çam, N. (2006). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Gaziantep 27*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Dağtekin, E. (2007). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Hamam Tipolojisi ve Buna Bağlı Koruma Ölçütlerinin oluşturulması*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara

- Erden, C. (2015). *Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Türk Hamamları*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
- Ertuğrul, A. (2009). Hamam Yapıları ve Literatürü. *Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi*, 7(13), 241-266.
- Eyice, S. (1996). Gazi Hüsrev Bey Külliyesi. *İslam Ansiklopedisi*, 13: 454-458. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Eyice, S. (1997). Hamam Maddesi. *İslam Ansiklopedisi*, 15: 402-430. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Garrett, G. F. (1993). *Three Studies In Roman Public Bathing Origins, Growth, and Social Aspects*. Published Doctoral Dissertation, Mc Master University, Hamilton, Ontario.
- GVBM, Gaziantep Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 2006
- Halaç, H. H., Kalak, M ve Yıldırım, Ö. C. (2018). Siverek Tarihi Hamam Yapılarının Kullanım Durumları. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 54-74.
- Komisyon, (2005). *Gaziantep Kültür Envanteri* (1.Baskı). Gaziantep: Gaziantep Valiliği.
- Kuban, D. (2001). *Türkiye'de Kentsel Koruma, Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri* (1. Baskı) İstanbul: Numune Matbaacılık
- Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisini* (1. Baskı) İstanbul: Yem Yayın
- Ürük, Z.F. (2016). Medeniyetler İçinde Hamamın Gelişimi Ve Kültürel Olarak Mekân Analizleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(28), 185-209.
- Oetelaar, T. A. (2013). *An Innovative investigation of the thermal environment inside the reconstructed caldaria of two Ancient Roman Baths using computational fluid dynamics*. Published doctoral dissertation, University of Calgary, Calgary, Alberta
- Önge, Y. (1988). Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar. *Mimar Başu Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, 1: 403-412. İstanbul: Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü
- Önge, Y. (1989). Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar. *Vakıf Haftası Dergisi*. 6, 255- 271.
- Özdeğer, H. (1996). Gaziantep. *İslam Ansiklopedisi*, 13: 466-469. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özkarıcı, M. (1995). Gaziantep Lala Mustafa Paşa Külliyesi. *Vakıf Haftası Dergisi*. 25, 39-66.

Palladio, A. (1797). *Le Terme Dei Romani*. (2.nd. Ed). Vicenza: Giovanni Rossi.

Seviç. F. (2014). *İstanbul Kartalda Bizans Dönemi Hamam Yapısı*. Yüksek lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara

Şen, Y. (2008). *15-17. yy. arası İstanbul'da Yapılmış Hamamlarda İşlev Değişikliklerinin Mimariye Yansıması*. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul

Uçar, M. (2017). Gaziantep Tarihi Su Sisteminin Osmanlı Dönemindeki Yönetimi *Megaron Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E- dergisi*, 12(1), 157-169

WEB SİTESİ BİLGİLERİ

URL-1. University of Washington. (2004), *Baths & Bathing as an Ancient Roman*. https://depts.washington.edu/hrome/Authors/kjw2/BathsBathinginAncientRome/245/pub_zbp_age_view.html.

URL-2. Coğrafya Harita. (2015), Türkiye İl Haritaları.

http://cografyaharita.com/turkiye_mulki_idare_haritalari2.html

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Meltem Ararat

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

Doğum Yeri ve Tarihi: 10-01-1986

Evlilik Durumu: Evli

Email: meltem.ararat@hku.edu.tr

EĞİTİM BİLGİLERİ

Mezun Olduğu Okul	Mezuniyet Yılı	
Yüksek Lisans	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	2018
Lisans	Yakın Doğu Üniversitesi	2012
Lise	Abdulkadir Konukoğlu Lisesi	2003

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Kurum	Görevi
02.2016 - Halen	Apel Yapı San. Tic. Ltd. Şti	Proje Mimarı
07.2014 – 02.2016	MarYapı Mimarlık San. Tic. Ltd. Şti	Proje Mimarı
09.2012 – 02.2014	Tazebay Yapı İnş. Taah. Tic. Ltd. Şti	Proje Mimarı
06.2012 - 09.2012	Ferda Barış İnşaat	Çizim ve Planlama Sorumlusu

UZMANLIK ALANLARI

Tasarım

Bilgisayar Destekli Tasarım

